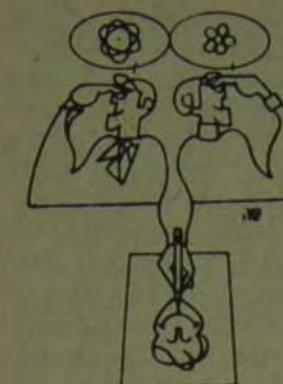

I. YIL DOLARKEN	3	BİLİM VE SANAT
ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ VE BAŞKANLIK SİSTEMİ	4	TAHA PARLA
BİLİM ADAMININ SORUMLULUĞU	6	NECDET BULUT
TÜRK TOPLUMU 150 YILDIR AYNI ŞEYLERİ TARTIŞIYOR	7	ORHAN KOLOĞLU
BASIN YAŞAMINDAN ÇİZGİLER	10	KEMAL SÜLKÜR
ÖZGÜRLÜKLERLE İLGİLİ KAVRAMLAR	12	MAHMUTT. ÖNGÖREN
BABİALI'DE "DOKUZ PATRON OLAYI" VE ÇALIŞANLARIN ORTAK ÜRÜNÜ: "BASIN GAZETESİ"	16	SELÇUK ALTAN
BASINIMIZDA EKONOMİK HABERCİLİK	20	YALÇIN DOĞAN
BÜYÜK BASIN VE YENİ GAZETECİLİK	21	EMİN ÇOLAŞAN
BASINDA YABANCILAŞMA	22	VARLIK ÖZMENEK
BASIN VE KÜLTÜR	25	ANİL ÇEÇEN
YEREL BASIN, İŞLEVİ VE SORUNLARI	28	E. AHMET
O, ZOR YOLU SEÇENLERDENDİ	31	İLHAN TEKELİ
"ULUSLARARASI POLİTİKADA KUVVET" KAVRAMI, ABD VE ULUSLARARASI GERGİNLİK	32	AHMET DOĞAN
1940'LAR TÜRKİYESİ VE BİR EĞİTİM KURAMI	34	NIHAT AKSOY
"TARİH İÇİNDE ANKARA" ÜLKEMİZDE YOZ MÜZİKLER SORUNU VE RADYOLARIN SORUMLULUĞU	37	YİĞİT GÜLÖKSÜZ
1. İKTİSAT KONGRESİNDE "AMELE GRUBUNUN İKTİSAT ESASLARI" VE SONRASI	40	GÜNEY GÖNENÇ
"DEVLET VE DEMOKRASI"	44	M. ŞEHMUZ GÜZEL
SATRANÇ	50	MEHMET KÖK
KARIKATÜR	51	EMREHAN HALICI
HATAY DUMLUPINAR	52	

1. YIL DOLARKEN

Bilim ve Sanat, bu sayı ile yayın yaşamının birinci yılını doldurmuş bulunmaktadır. Başka bir deyişle derginin birinci yılını, başarıları, eksiklikleri, katkıları ve hataları ile geçmişin mali haline gelmiştir. Bilim ve Sanat'ın umudu, bu geçmiş yılın, birinci sayıda belirlenen perspektif ile tutarlılık gösterebilmiş olmasıdır. Daha açık bir ifade ile Dergi, demokratik ve ilerici bir kültür görüşünün en önde gelen sözcüklerinden biri olma işlevini yerine getirmeye çalışmıştır. Kuşkusuz geçmiş bir yıl içinde bu işi ne kadar başardığının en kesin ölçütü, okuyucuların ve kamuoyunun değerlendirmesi olarak kabul edilir. Bilim ve Sanat, okuyucularının katkı ve yol göstericiliği altında üzerinde aldığı işlevi giderek daha iyi biçimde yerine getireceğine inanmakta, ikinci yılın yaşamın daha başarılı olabilmesi için bütün gücünü ortaya koymaya kararlı bulunmaktadır.

Derginin bu sayısının ağırlıklı konusu basındır. Bilindiği gibi ilk Türk gazetesi söylemeyecek olan Takvimi Vekayı 150 yıl önce yayına başlamıştır. Çağdaş toplumda kitle haberleşmesinin önemini ve toplumsal yaşam üzerindeki ağırlığı artı herkes tarafından çok iyi bilinen bir konu sayılabilir. Radyo, TV, gibi kitle haberleşmesi araçlarının kamunun tekelinde bulunduğu toplumlarda basın tüm özgürlüklerin ve demokratik yaşamın temel süreci haline gelmiş bulunmaktadır. Bu nedenle 150 yıllık tarihi içinde Türkiye basınınu ele alıp incelemek, geçmişte ve bugün ortaya çıkan sorunlarını tartışmak ülkenin siyaset, toplumsal ve kültürel konumu açısından yaşamsal bir önem taşımaktadır. Bilim ve Sanat, böyle bir görüşten hareket ederek bu sayısında basın ile ilgili sorunları bütün geniliği içinde ele almayı ve tartışmaya açmayı, çalışmıştır.

Geçtiğimiz ay içinde Türkiye'nin kültür yaşamı açısından yaşadığı en önemli olay kuşkusuz 'Yüksek Öğrenim Yasası' olarak tanınanabilen. Kamuoyunda hala çekingen bir biçimde tartışılan yeni yasanın en önemli özelliği siyaseti iktidarların büyük rüyasının artık gerçekleştirmiştir, üniversitelerin merkezi yönetimini tam bir denetimi altına sokulmasıdır. Böylece 1961 Anayasası ile kamusal yaşamımıza iyice girmiş bulunan 'özerklik' son ve en önemli kaleşini de kaybetmiş bulunmaktadır. Son günlerde ilginç gelişmelerle sahne olan TRT'nin yeni yasa için olumlu kamuoyu yaratmaya yönelik olarak düzenlediği 'Açık Oturum' o gece elektrik kesintisini ortadan kaldırması nedeni ile世人的 karşılanmıştır.

Bilim ve Sanat bu sayısında geçen ay kaybettigimiz ODTÜ Öğretim Üyelerinden Tarih Okayı' saygı ile anmaktadır. Bu sayımızda yayınlanan, Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin Okayı' ölümü üzerine düzenlenen törende yaptığı konuşma ve üçüncü ölüm yıldönümünde kendisini minnet, sevgi ve saygı ile andığımız Necdet Bulut arkadaşımızın eski bir yazarı, çağımızın bilim adamlarının nasıl kişiler olmasa gerektiğini, ne türlü sorumluluklar taşıdıklarını çok açık ve güzel bir biçimde ortaya koymaktadır.

Bu arada sizlere Server Tanilli Hoca'nın selamlarını iletmek istiyorum.

Ekim ayının sonunda iki yıllıkna Strasbourg Üniversitesi'nde ders vermek üzere Fransa'ya giden Tanilli Hoca, Bilim ve Sanat'a gönderdiği 8 Kasım gönüllü mektupta şöylediyor:

"Türkiye Etüdleri Enstitüsü'nde çalışacağım. Orada 'Çağdaş Türkiye'nin Kültür Tarihi' üstünde dersler vereceğim. İlk dersimi geçtiğim hafta verdim bile. O konuda bir de kitabı yazacağım. Daha doğrusu, çok yeni yazılmış bir kitabı burada bitireceğim. Bitireceğim ama, Enstitü'nün kitaplığı pek zayıf. Tahsisatları devede kulak. Türkiye, ilgilenmeye olacağım. Dostlara yazıyorum, sonra da söyleyorum: Tanıdığımı yazardılar səylerseniz, mevcut yazardan birer adet Enstitü'ye bağışlasalar... Ne güzel bir kültür hizmeti olur!. Kişi olarak ilgilendiriyor da bizi. Bizimle ilgili bir Enstitü niyet, giderek bizim Enstitümüz sayılır bir yerde..."

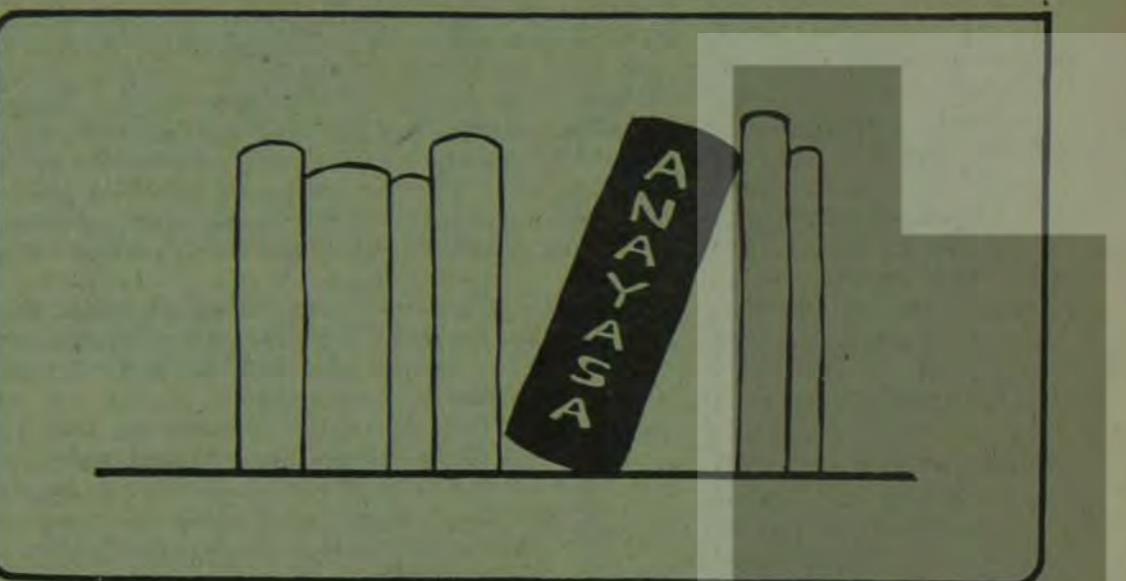
Bilim ve Sanat, Server Hoca'nın bu çağrısına katıldırmak duyararak, başta okurlar olmak üzere, yazar ve yayncı arkadaşların bu çağrıya gerekli duyarlılıkla karşılık vereceklerine inanmaktadır. Bunun için de Enstitü'nün adresini sunuyoruz:

Institut d'Etudes Turques
22, Rues Deseartes
67 - STRASBOURG
FRANCE

Yayın yaşamına 1. sayısında Server Hoca'nın yazısı ile başlamış olmaktan onur duyan Bilim ve Sanat, okurları ve yazarları kendisine saygılar ve başarı dilekleri sunar...

Sahibi: A. NAKİ ÖNER • Sorumluluğu: Yazarları: MEHMET OZTOPRAK • Genel Yayın Yönetmeni: VARLIK ÖZMENEK • Teknik Sorumluluğu: VECDİ BASKESİK • Adres: Emek İşhanı: (Gölde) Kat: 13, No: 1300 Kızılay Ankara • Dizgi: EMAS • Baskı: EMAS • Kapak Baskı: Pelin Ofset • Abone Koşulları: Yurtiçi Yıllık 1000 TL, Aylık 500 TL, Yurtdışı Yıllık 40 TL, Aylık 20 DM • 5 adetten fazla isteğerde her dergi için 100 TL, bir posta pulu gönderilmesi yeterlidir. • Posta Çekî No: 125261 • İlan Koşulları: Arka Kapak (R.) 25.000 TL, B. 12.000 TL, İç Sayılar Tam Sayı 10.000 TL, 2 Sayı 5.000 TL, Sayfa 2.500 TL.

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ VE BAŞKANLIK SİSTEMİ

Taha PARLA

1961 Anayasası münakaşalı bir belge olmuştur. Münakaşa, özet olarak, iki ana nokta etrafında, Anaya-nın birinci ve ikinci yarılı üzerinde süregelmiştir. Kabaca ifade ederse, bütün anayasalarda birinci yarı, dayanımlan ve amaçlanan ilkeleri, yani bireysel ve kamusal hak, özgürlük ve ödevleri; ikinci yarı, bu ülkeleri koruyacak ve sağlayacak kurumları, yani temel siyaset kuruluşu, eski deyimle devletin esas teşkilatını içerir.

Türkiye'de birinci yarı üzerindeki münakaşa, özellikle 1971-1973 yıllarında yapılan radikal kısıtlamalarla belli bir ara-sonuca vardırılmış sayılabilir. Bugün itibarıyle, bazıları bu alanda 1961'in ölçülerine dönülmüşini arzularken, bazıları 1971-73 durumunu dahi yeterli bulmaktadırlar. Bize göre, esas itibarıyle solidarist korporatist prensiplerle liberal prensiplerin sıkıntı bir karışımı olan 1961 Anayasası, bu alanda 1971-73 dozlarının dahi ilerisine götürüldüğü takdirde bu, o tarihte nokta nokta beliren faşizan korporatist çizgilerin kalmaması ve netleşmesi demek olurdu. Sorunu liberal veya sosyal demokrat bir 1961 Anayasası ile sağlam otoriter bir yeni düzenleme akımı arasındaki karşı-

lık olarak koymak doğru değildi. Asıl karşılık, daha coğulcu, yumuşak ve sivil bürokrasiye önen bir seçkin, vesayetçi prensip ile daha sert ve inhisarçı ve askeri bürokrasiye ağırlık vermek isteyen bir seçkin otoriter prensip arasındaydı. Ancak, şu andaki konumuz bu değildir.

1961 Anayasası'nın ikinci yarısı ise benzer bir değişikliğe uğramamış veya uguratılamamıştı. Geçen yıl içinde tekrar gündeme gelen birtakım anaya-değişikliği önerisi ve tasarımlarının üzerinde duran hedef bu ikinci yaridan başka bir şey değildi. Bunların arkasındaki objektif saik ise birinci yarı ile ikinci yarı arasındaki bu değişim oransızlığını yarattığı tansiyondu.

1961 Anayasası'nın esas itibarıyle solidarist korporatist bir zihniyet içinde düzenlediği yasa-yürütmeye yargı organları ve ilişkileri kimine göre kuvvetli hükümet teşekkülüne ve icraatının önler mahiyettedir. "Sandıktan çıkmış geliyoruz, fakat Ankara'da bize hükümet ettiirmiyorlar" şikayetinde en iyi ifadesini bulan bu tespitte büyük gerçek payı vardır. 1961 Anayasası, birçok yerinde görülen, uzlaşmazları bağdaşır sanan yaklaşımını burada da göstermiş, parlamentenin partili hükümetini önleyen niteliğini onun, milli hakimiyetin temsilciliğini milletin seçilmiş parlamento-

lamamış, fakat parlamento çoğulluklarına karşı olan elitist ve bürokratik kuşkusuna nedeniyle getirdiği kurumsal yapılar ve mekanizmalar ile bu prensibin hükmünü kendi eliyle iptal etmiştir. Bu ikirekli anaya-mühendisliğinin türevi olarak da bir taraftan -sanılanın aksine- gayet kuvvetli bir yürütmeye erki yaratmış, diğer taraftan -söylendiği gibi- oldukça zayıf bir yürütmeye erki ortaya çıkarmıştır. Ancak paradoks sadece görünümstedir. Şöyle ki:

Yürütmeye erki yaşamaya karşı gerçekten zayıftır. Parlamentenin sistemini ayrıci özelliklerinden olan yürütmeyenin yaşamayı feshi yetkisi kabineye verilmemiştir; bu imkân zaten sorumsuz olan devlet başkanına tanınmıştır, o da birçok sınırlamaya tabi olarak. Ancak bu tespit, yürütmeye erki, parlamento çoğulluguına dayanan parti-hükümeti anlamında aldığımız ölçüde doğrudur. Bunda da şasilacık bir şe y yoktur. İç mantığı itibarıyle parlamento çoğulluguına güvensizlik hissiyle hareket eden bir anaya-koyucunun, ondan çıkışacak bir parti hükümetine de güven duymamış olması doğaldır. Başka bir deyişle, 1961 Anayasası'nın kuvvetli partili hükümetini önleyen niteliğini onun, milli hakimiyetin temsilciliğini milletin seçilmiş parlamento-

sunda değil, memleketin seçilmemiş, fakat etkin bürokratik zümrelerinin ve resmi aydınlarının kurumsal şahıslarında gören zihniyetinde aramak gereklidir. Bu da bizi, sorunun obür yüzüne, yaratılan kuvvetli yürütmeye erki cephesine getiriyor.

1961 Anayasası yürütmeye erkeşinde, parti hükümetinin, yani Bakanlar Kurulu'nun yanı sıra özerk kuruluşları, idari ve kazai devlet bürokrasisini ve özellikle Milli Güvenlik Kurulu mekanizması ile askeri bürokrasiyi ortak etmiştir, ki bu kadrosu itibarıyle oldukça belirgin bir yürütmeyenin üstünlüğü prensibini fili olarak getirmiştir. "parlamentenin meşruyeti" zayıflatın ilk adımı bizzat atmıştır. (İkinci yarıya hedef alan yeni anayasacılık hareketini, bir bakma, bu fili durumu hukukileştirme arayışı olarak görmekte fayda vardır.) Üstelik yürütmeye organını geniş yetkili Anaya Mahkemesi ve Danıştay mekanizmalarıyla güçlü bir yargı denetimi almıştır.

Yürütmeyen yargı denetiminde olmasında kendi başına bir sakınca elbette yoktur. Bu hukuk devletinin güvencesidir ve gündeme getirilen anaya-değişikliği önerileri arasında Anaya Mahkemesi'ni ve Danıştay'ı hedefleyen art fikirlere karşı dikkatli bulunmak gereklidir. 1961 Anayasası'nın vebali, yürütmeyi sadece yargının değil, politize olmuş bir "Yargı bürokrasisi"nin de denetimine almaktır. Ancak burada, 1961 Anayasası'nın yapılsındaki hukukdüzi ve geleceği sakatlayıcı politik hesapların tahliline girecek değiliz.

Kısacası, yürütmeye erki "parti-hükümeti" olarak aldığımız zayıftır; partiler parlamento-suna ve parti-hükümetine karşı bir "devlet bürokrasisi" olarak aldığımızda kuvvetlidir. Başka bir deyişle, yürütmeyenin politika kanadı zayıf ve fakat idare kanadı kuvvetlidir. Ama unutulmamalı ve artık açıkça itiraf edilmelidir ki 1961 sisteminde yasama da zayıftır ve birinci kanadın zayıflığı asıl buradan kaynaklanmaktadır.

1961 Anayasası'ni çeken CHP ağıraklı Kurucu Meclis'e hakim olan yaklaşım kabaca şuydu: CHP parti-hükümeti olduğu zaman, idari, adli, askeri ve üniversiteler bürokrasi ile olan geleneksel ittifakları sayesinde kuvvetli hükümet kuracak, DP-AP ve gayrisi parti-hükümeti olduğu takdirde yürütmeyen bürokratik kanadı bunu frenleyecekti. Anaya-saların ilkelerden ziyade şahıslara ve dar politik mülahazalara göre yapılmaması gereği kuralı bir kere daha doğrulandı. Zamanla geleneksel ittifaklar değişti ve doğ-

rulan doğruya parti hükümeti ile parlamentenin demokrasisi sorgulanmak noktasına gelindi.

Sivil demokrasive ve parlamentenin dönlümeyenin hukuki hazırlıklarının yapıldığı şu günlerde temetimiz, anaya-değişikliği meselesi yanlış noktalardan girmemektedir. Bu bağlamda özellikle dikkati çekmek istediğim husus ise şudur: Geçen yıl içinde bazı çevrelerce tedavüle çıkarılan bir başkanlık sistemi projesi, gerçek bir ihtiyaç olan etkin hükümet sağlama amacıyla saptırılmış, parti-hükümetini ve onun önkosulu olan yasama üstünlüğünü iade edecek öneriler yerine; yürütmeyenin zaten güçlü olan bürokratik kanadını daha da güçlendirmekten başka bir sonuç vermeyecek olan başkanlık sistemini zorlamaya başlamış idi. Oysa 1980'ler Türkiye'sinde, cumhurbaşkanını geniş sorumluluklar ve olağanüstü yetkilerle donatmak, tek kelimeliye, parti-hükümetine ve parlamentenin meşruyeti nihaî darbeyi vurmak olur.

Başkanlık sistemi niteliği ve gebe olacağı başka ihtimaller itibarıyle, Türkiye'nin partiler demokrasisi yönünde iyi kötü ne birikimi varsa, bunun yadsınması ve silinmesi olur. Kaldı ki temsili demokrasi teorisinde ve uygulamasında temel norm parlamentenin sistemi, ki yasamanın üstünlüğü, parti-hükümeti ve cumhurbaşkanının sorumluluğu ilkelere dayanır. Uygulamada bu saflik giderek azalmış, fakat hiçbir zaman yürütmeyenin üstünlüğü prensibine varmamıştır. Diğer bir ifadeyle, prezidansiyel sistem veya başkanlık sistemi, iki ana tipten biri değildir, norm düşür.

İki büyük savaş arası Avrupa'sında yürütmeyenin üstünlüğü prensibini anayasallaştıran "şef sistemleri"ni bir tarafa koyarsak, ikinci Dünya Savaşı sonrasında kadar parlamentenin tek ciddi istisnayı teşkil ettiğini söyleyebileceğimiz ABD başkanlık sistemi, o ülkenin özel tarihî şartlarının yaratığı bir olgudur. Hiçbir bakımından 1980'ler Türkiye'sine örnek teşkil edemez. Kaldı ki ABD'de başkanın yetkileri kongre karşısında sınırlıdır; öyle kararname, hele "emirname" gibi yetkileri sözkonusu değildir. Yasama-yürütmeye ilişkilerindeki "kontroller ve dengeler" kuralı bir tarafa, başkanın yetkileri, daha doğrusu işslubu, konusunda önemli bir dar-yorum, geniş-yorum müzakerası da mevcuttur.

Başkanın herhangi bir yasama insiyatifi var ise, o da ABD'nin deniz aşırı siyasi ve ictisadi çıkarlarını korumasında sürat sağlamak üzere tanınmış olan

"başkanlık anlaşmaları"na inhisar eder. Yasama erkini kongreyle paylaşan sadece yargı organıdır. Onun da yasama ve yürütme üzerindeki denetimi sorgulanmaz bile. Bir de ABD'deki başkanlık sistemi hiçbir şekilde "parti-hükümeti"ni yadsırmaz. Kisacası, Türkiye'de peydah olan başkancların ABD'yi örnek göstermelerine imkan yoktur. O sistem ki, bugün Amerikan kamuoyunda olduğu kadar anaya-hukukçuları ve siyaset bilimcileri arasında dahi şiddetle eleştirilmeye başlanmıştır.

Gelelim, ikinci Dünya Savaşı içerisinde batıda ortaya çıkan ikinci önemli istisnaya ve atipik sisteme; bizde bunu sık sık örnek gösterenlerin yarı-başkanlık sistemi dedikleri Dö-Gol Anayasası'na. Bu da Fransa'nın özel şartlarının -dekolonizasyonun içinde yarattığı buharanların sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve anayasaların şahıslara göre yapılması hatasının bütün rahatsızlıkların beraberinde getirmiştir. Bırakın Fransız kamu vicdanında kabul görmemiş olmasının, Dö-Gol'cülük genel olarak Batı'da benimsenen bir sey değildir. Hatta bir kısım liberal siyaset teorisinde ve anaya-hukukunda proto-faşizan olarak kabul edilir. Kisaca, bizdeki başkancların adeta bir Batı mucizesi diye göstermeye çalışıkları örnek, aslında Batı için bir "sapma olayı"dır, hiçbir zaman norm haline gelmemiştir.

Başkanlık sisteme dayanan "kuvvetli hükümet" konusunda geriye kahiyor, sadece bir çağdaş model: Üçüncü Dünya'nın "vesayetçi" "güdümlü", "otoriter" demokrasileri (?). Başkanlık sistemi kalıplarının içinden baskı, üstelik istikrarsız ve sık durbeli, askeri klick yönetimleriyle doldurulduğu yerler. Bunların ise ne parlamentenin demokrasi ile, ne de ABD'nin veya Fransa'nın başkanlık sistemi ile ilgisi var. Ve tabii Türkiye ile ne ilgisi olabilir?

Öztemek gerekirse, yürütmeyi kuvvetli parti-hükümeti yoluyla güçlendirmek başka, bunun tek şartı olan yasamanın ve parlamentonun üstünlüğü prensibinin bir kere daha zayıflatılması demek olacak olağanüstü yetkili bir başkan yoluya güçlendirmek başkادır. Böyle bir formül, ihyâ edilmesi herkesçe arzulanan parlamentenin demokrasisinin temel taşı olan siyasi partilerin hükümeti kılmakla kalmaz, aynı zamanda -söylendigini ve samıldığını aksine- çok daha büyük siyasal istikrarsızlıklara yol açar.

Başkanlık sistemi bugünkü kritik çözümü değil, belirtilerinden biridir. Ve tescili olmamalıdır.

BİLİM ADAMININ SORUMLULUĞU

Necdet Bulut'u 8 Aralık 1978'de katledilişinin 3. yılında, 14 Aralık 1977 günü Vatan'da yayınlanan bir yazısını aktararak anıyoruz. Bulut arkadaşımız bir bilim adamı olarak görevinin yalnızca kendi bilim dalındaki çalışmalarıyla bitmediğinin bilincindeydi; kendini ülkemizin karanlıkta kurtuluş aydınlarına çıkışını mücadelede adamış yığıt bir bilim adamıydı. Tüm yaşamı boyunca Türkiye'nin aydınlatıcı geleceğine olan inancını bir gün bile yitirmeden. Onurlu bir hayat yaşadı, onurtlu öldü.

Necdet BULUT

Robert Oppenheimer atom bombasının Japonya'ya karşı kullanılmasının hazırlıkları ile ünlü Amerikan fizikçisi, 22 Nisan 1904'de New York'ta doğdu. Varsıl ve kültürlü bir ailenin çocuğu idi. Küçük yaşılda ileri zeka belirtileri farkındı ve Amerika'nın, Avrupa'nın en iyi okullarında okutuldu. Göttingen Üniversitesinden doktorasını aldı. 1928 yılında Kaliforniya Teknoloji Enstitüsüne giren Oppenheimer büyük bir hızla atom çekirdeğinin yapısı üzerindeki çalışmalarına başladı. Fizik bilime gerçekten katkıları oldu.

Bu çalışmaları yaparken J. Robert Oppenheimer bilim adamının bilim adamı olmadan insan olduğunu, yurttaş olduğunu düşünmüyordu. Bilim adamının toplumsal sorumluluğu içinde çalışmalarını sürdürdü. Bu çalışmalar atom bombasının hangi yükseklikte en etkili olarak patlayacağı hesaplanmasına kadar gitti. Oppenheimer ve arkadaşları bunu hesaplarken, yani atom bombasının hangi yükseklikte en verimli sonuçlar vereceğini bilimsel olarak incelerken bunun en çok sayıda insanın hayatlarını yitirmeleri demek olduğunu düşünmüyordular.

Atom bombasının patlatılmasını onaylayan Oppenheimer, ancak her şey olup bittikten ve Hiroshima ile Nagazaki kentlerinde yüzbinler ölüdükten sonra bunun bilincine vardi.

rinden sonra bir takım hayatı keşifler ve gelişmeler ortaya çıkar. Tarihte bilimin gelişmesi konusunda en itibarlı inceleme yapmış olan J.D. Bernal (1) bu konuda söyle diyor: "Araştırma ve incelemler genellikle, dikkatli, sabırı ama, sıradan kafaların ürünü oldukları halde, hayatı keşifler daha çok büyük bilim adamlarının eseridir. Bu olgu, bilimin kaynağını salt büyük adamların dehasında arayan ve o yüzden bilimi sosyal bir ekonomik etkenlerden büyük ölçüde bağımsız sayan bir bilim kavramına yol açmıştır. Büyük adamların bilimin ilerlemesinde, geri büyük parylardır, ama onların, başarıları, sosyal çevrelerinden soyutlanarak değerlendirilemez. Keşifler ilham ya da deha gibi esrarengiz kelimele başvurularak açıklanırsa onları yapan büyük adamlar küçük düşürülmüş, ucuzlatılmış olur. Oysa onların çağlarının adamları oldukları başkaları gibi aynı biçimlendirici etkilere aynı sosyal baskılara maruz kaldıkları bir gerectir ve bu gerçek onların önemini sadece artırır" Ve ekliyor: "Büyük adamlar herhangi bir kültür alanında kendi kendilerine yeterli değildirler: hele bilimde, hiç değildirler. Zira, nispeten sıradan ve hayalgücü eksik yüzlerce bilim adamının hazırlık çalışmaları olmasızın, işe yarar keşif yapılamaz."

İster adsız bir bilim emekçisi isterse büyük keşiflere gelişmelerde yön veren ünlü bir kişi olsun, gerçek bilim adamı, "Ben bana sunulan bilimsel sorunlara eğilirim, onların çözümü ile ilgilenirim. Bu çalışmaların sonuçlarının nasıl kullanılacağı beni ilgilendirmez" diyebilir mi? Dese bile, bu onu yaratıcılarında olduğu kötü sonuçların sorumluğundan kurtarır mı?

Bu sorulara doğru yanıt verebilmek için bilim adamının bilimi kimler için geliştirdiğine eğilmek gereklidir. Yani bilim adamının hangi sınıfların çıkarına hizmet ettiği sorusudur asıl yanıtlanması gereken.

Oppenheimer'in şansızlığı belki de ilk kez büyük bir kitleSEL imha aracının yapımına katılması ve atom bombasının altına imzasını attı. Oysa bugün de yüzlerce binlerce, Oppenheimer'lar hidrojen bombaları, nötron bombaları yapmaktadır.

Oppenheimer'in yargılanmasını tarihe bırakır sorunu biraz daha genelde ele alalım.

Bilimsel çalışma aslında kollektif olarak yürütülen bir faaliyet türündür. Çok sayıda bilim emekçisinin uzun araştırma ve inceleme-

(1) J.D. Bernal "Materyalist Bilimler Tarihi", Sosyal Yayıncılar.

TÜRK TOPLUMU 150 YILDIR AYNI SEYLERİ TARTIŞIYOR

Orhan KOLOĞLU

Avrupa'da, matbaanın bulunmasından 200 yıl sonra ilk süreli gazete yayınlanmıştı (1631). Osmanlı İmparatorluğu ise ilk Türkçe basimevinden yüz, Avrupa'daki ilk azeteden 200 yıl sonra, 1831'de Takvimi Vekayi çıkarılarak bugünkü basının temeli atılmış oldu.

Batıda yazılı basın -basimevi gibi, özel girişimin ve ticari gereksinimlerin sonucu olarak doğmuştur. Kapitalist ekonomik düzene geçişin sonuçlarından ve o aşamanın gerçekleşmesinde en önemli araçlardandır. Toplum ve oluşumlarıyla -sosyo ekonomik yapıyla- basın içiçiydi. Birbirlерini tamamlayırlardı. Osmanlı Devletinde ise basimevi de gazete de devlet tarafından kurulmuştur. Birincisi 100 yıl sonra hâlâ kitleye mal olamamış, hâlâ devlet sübvansiyonu ile yaşıyordu. Şimdi ikincisinin deneyimine geçiliyor.

Avrupa'da aristokrasi ve kilise ile iktidar savaşına giren burjuvazi yandaşlarını arturmada bu aracı kullanıyordu. Onun için olabildiğince yaygınlaştırılmıştı. Oysa Osmanlı

devletinde yazılı basının bu ilk örneği, kamuoyunda yönetici kadronun -Padişah ve çevresi- savunması için kurulmuştu.

Avrupa basınının, yapısı gereği, çoğulculuğa yönelik, değişik görüşleri tartışması olasıydı. Buna karşılık Takvimi Vekayi daha başlarken tek bir görüşün savunucusu olmak, tartışmaya girmemek durumdaydı.

Avrupa üreticilikte en verimli çığını yaşıyordu. Ekonomide, sanayi ziraatın önüne geçtiği dönemdeydi; fikir üretimi ise sanayisi ile yarış halindeydi. Osmanlı ve daha geniş kapsamlı tüm Doğu ise, ziraatte ve tezgah üretiminde geleksel sınırları aşamamıştı; fikir üretiminde ise birkaç yüz yıl önceki denemesi yapılmıştı. Şimdi sıra daha radikal değişimlere gelmiştir.

Yeniçi Ocağı'nın kalkmasıyla bu konuda en önemli bir engel de ortadan kalkmıştır. Ancak, temel yapısı kadar, yüzyıllardır oynadığı rolle de Osmanlı devleti bir değişik

Yüzyillardır süren bir eğitim kampanyası sonucu, örneğin İngiltere'de 1836'da içinde 1 milyon gazete ve dergi basılıp dağıtılrken bu sayı Türkçe basın için içinde 700 hatta bazan (yilda sadece sekiz sayı Takvimi Vekayi basıldığı dönemler de) bir adede düşebiliyordu. Birkaç yüz yıl deneyimi ile kamuoyu oluşturma yöntemlerinde, serbest tartışmada zirveye ulaşılmış gazeteyi Osmanlı yöneticileri böyle birdenbire tepeden inme kabul ederlerken kendi geleneksel kamuoylarının nasıl etkileneceğini acaba hiç düşünmediler mi? Gazete çıkışma kararının alındığı İslahat Meclisinde bir süre beklenmesinin kararlaştırıldığini da biliyoruz. Demek kuşkular vardır.

Böylesine dinamik bir toplumun böylesine dinamik bir aracının, ilaç olarak hasta bir yapıya verilmesinde, doktorun beklediklerinin dışında oluşumlar olması kaçınılmazdı.

NE İSTENİYORDU- NE YAPTI?

Osmanlı yöneticileri niçin Takvimi Vekayi'yi çıkarmışlardı, ne bekliyorlardı?

Takvimi Vekayi ilk Türkçe gazete değildir, ama Türk basınının, bugünkü basınının temelini oluşturmuştur. Çünkü o zaman ortaya attığı sorunların, koyduğu ilkelere birçoğu bugün de hâlâ yaşaymaktadır, tartışılmaktadır.

Takvimi Vekayi herşeyden evvel, tüm bir düşünce değişikliği anlatımı taşıyan Avrupa'daki "hizlanmış tarih" kavramını "mukaddime"yle (1) Osmanlı ve Türk toplumuna getirmiştir. Gazeteciye, hızlı vakanîvis sayma çabası, ikisini birbirine karıştırma eğilimi bunun sonucudur. Bu hızlı oluşumu izleyen Osmanlı toplumun Avrupa ile açılan arayı kapatamayacağı inancı resmen açıklanmaz ama yayından hissedilir. Sözcülüğünü yaptığı Tanzimatçıların ileri sürüklere çözümllerin, bu hızlanma gereği olarak, bir kuşak içinde bekleneni sağlayacağı umudunu yaşıtar.

Osmanlı'nın yıkılmamak için son şansı, yapıyı fazla sarsmadan yenilikler getirmekti. Gülhane Hattı ile yüzelli yıldır devamlı kaybedildiğini kabul ediyordu. En az yüz yıldandan beri de bir sürü yenileşme denemesi yapılmıştı. Şimdi sıra daha radikal değişimlere gelmiştir. Yeniçi Ocağı'nın kalkmasıyla bu konuda en önemli bir engel de ortadan kalkmıştır. Ancak, temel yapısı kadar, yüzyıllardır oynadığı rolle de Osmanlı devleti bir değişik

dünyanın lideri durumundaydı. Hemen hemen dünyadaki tek bağımsız Müslüman devletini oluşturuyordu. Sadece kendi kararıyla bu rolden vazgeçemezdi.

Dolayısıyla Takvimi Vekayi'nin savunacağı temel ilkeler konmamıştı. Osmanlı-İslam yapısına uygun olarak bu ülkeler, Seri Şerife dayalı, Padişah-Halife'nin yanlışlığı ve tek yetkililiği idi. Nitekim Takvimi Vekayi'de, sayfalarının Padişahın aynası olduğu açıklanmıştır. Ve burada yayınlananlar, Padişahın sansüründen geçiyordu. Amaç, bazı kurumlar daha da pekiştirilirken yeniliklerin getirilmesidi.

Korunması gerekliliği sayılan kurumların başında Padişah-Halife'nin kendisi geliyordu.

Padişah nizamı alemin korucusu, yalnız Osmanlı ülkesinin değil bütün cihanın velinimeti (besleyicisi) idi. Halife olarak Zillullah (=Allahın Gölgesi), İslamın sağınağıydı. İslâmın kaderinin Osmanlinin kaderine bağlı olduğu inancı, ona ayrı bir sorumluluk yükliyordu. Herkesin boynuna borç olan, ona tam itatti. Ne tür olursa olsun, kimden gelirse gelsin (müslüman ya da hristiyan) direnç "İtaati şeriyyeden huru" sayılıyordu.

İtaattan çıkmaya karşı kullanılan deyimler fetret, isyan, gaile, ihtilal, fesat gibi sözcüklerdir ve hepsi de aynı anlamda kullanılmıştır. Hatta daha da önelmiş, ister Osmanlı'da ister Avrupa'da olsun, aynı kavramlar kullanılmıştır. Nedeni ise gayet basittir: düzenin aynen korunmasını sağlamak, toplumu silkelememek. Kaderini Avrupanın kaderini bağlamış olan Osmanlı Devleti oradaki bir çalkantının nasıl kendisini de etkilediğini Fransız İhtilalinden beri yaşamaktaydı. Onun için Avrupa'nın da fazla kipur damasına karşıydı.

Metternih'in, uluslararası barışın tek garantisinin Avrupa'daki güçler dengesi olduğu teorisini kuşkusuz en çok Osmanlı devleti tarafından benimsenmişti. Kendisini hükümdarlar arası dayanışma kılıbüne bir üyesi saymakla Padişah, Hristiyan Avrupa'ya yönelik "Savaşçı İslam (Darülharp)" kavramından vazgeçmesi karşılığı, onlardan da Osmanlı'nın iç işlerine karışımalarını sağlamayı bekliyordu. Osmanlı artık eskisi gibi Avrupa'da tahtlar taçlar dağıtanak gücünü kaybetmişti. Şimdi o güç Batı'nın elindeydi. Ancak değiştirememeyen eğitimini ve zihniyetin sonucunu buna

hala farkedemeyenler pek çoktu (2) ve direnci onlar oluşturuyordu.

Osmanlı devleti artık dünyaya kendi düzenini İslami düzeni kabul ettirmek çabasında değildi, elde kalımı korumak savaşındaydı. "Barış içinde bir arada yaşama" dan yanaydı. Daha sonra layiklige kadar varacak değişim temelini burada bulmak olasıdır.

Bu yaklaşım Osmanlı devletini ve Takvimi Vekayi "Euro Centrique = Avrupa Merkezi" bir dünya görüşüne doğru itiyordu. Ayakta kalmasını, yaşamaması Avrupa'dan bekleyen devlet, yeni kurumlarını da oradan örnek alacağımı söylemekten kaçınıyordu. Takvimi Vekayi Osmanlı elçilerinin "Avrupanın her bir usul lazımesini öğrenmek için" gönderildiklerini yazıyordu. Tek eleştiri yöneltmeyerek, eleştirelebilecek tek yanını sütunlarına aktarmayarak, sömürgeciliğinden bile bahsetmeyecek, olumlu bir Avrupa imajı yaratıyordu.

Özellikle Parlamento sisteminin çok propaganda edildiği dikkatlerden kaçmaz. Parlamento sisteminde hükümdarın bir nutukla "Danışma = meşveret" meclisini açması "milletvekillerine" (deyim 1830'lardır) yapılan ve yapılacaklar ve ülkenin sorunları hakkında bilgi vermek anlaşılmıştır. Tartışmalar, değişik görüşler asla yansıtılmıyor. Zaten hükümdarın bu meclisi fesih yetkisinin bulunduğu da her fırسata anlatılıyordu.

Böylece "Aydın Mutlakiyetçi Monarşi" formülü getirilmek isteniyordu.

Bu çerçevede hükümdarın halkla daha yakından ilgisini vurgulamak (yurtiçi ve İstanbul içi geziler), değişik milletlerin eşitliğini savunmak Takvimi Vekayi'nin görevlerinden olmuştu. Tanzimat adı altında toplanan yenilikler, sıra sıra ordunda, temel hizmetlerde (sağlık, posta, ulaşım... vb) adalet sisteminde, idari mekanizmada arkası arkasına getirilmeye başlandı. Artık Takvimi Vekayi hep bu yeniliklerin, tartışılmayan savunucusu oldu. Her yeni kurumu gözü kapalı savunuyordu. Yenildiği zaman bile yine orduyu savunuyordu. Halktan hürfelerle eleştiri geldiği zaman syni yöntemle cevap vermekten çekinmiyordu.

Bu tutum çelişkili bir yapı yaratıyordu. Bir yandan geleneksel sosyal yapı savunuluyor, bu sosyal yapının isteklerine uygun siyasal kurumlar var savılıyor, diğer yandan ekonomik yapı değiştiriliyor,

siyasal yapıya da büyük değişiklikler getiriliyor.

İDEAL İNSAN

Savunulan sistemin idealleştirildiği insan "İyi ahlak = Ahlakı hasene" sahibi kişiydi. Bu, ahireti için çalışan, azla yetinen, sekin huylu, alçak gönüllü, toplum kurallarını zorlamayan, kurulu düzene saygılı kişiydi.

Sabri F. Ülgener'in (3) belirttiği gibi bu çarşı esnafının reziller sayıldığı ticaretten nefret döneminin (Ortaçağlaşma zihniyetinin) insanın nitelikleridir. Doğu'yu kırı döngüye sokan yapının özellikleridir. Takvimi Vekayi ayrıca ekliyor: "Kişilere yetenek ve hak etme derecesine göre payına düşeni - Allahın kismetine koyduğuna uygun olarak - Padişah verecektir. Kişiye düşen bunu beklemektir, yoksa onu ele geçirmek için çabalamak değil."

Takvimi Vekayi'nin karşı çıktığı insan ise kötü ahlaklı (ahlakı habise)lardır. Bunlar haris, kıskanç siddete eğilimli, zulüm yapan, haydutluktan kaçınmayan, düzeni zorlayan kişilerdir. Payına düşenin verilmesini beklemeyen, almaya zorlayan kişiler. Bu anlatımın tam 19. yüzyılın, dünyaya sömürülüğünde büyük aşama getiren kapitalist zihniyetinin yankısı olduğu açıktır. Maddeyi, kazancı ön plana alan kişinin nitelikleri.

Bu geleneksel ayrimda devam edilmesine karşılık Takvimi Vekayi -daha doğrusu Tanzimat rejimi- ticareti küçük görmeden yana değildir. Aksine halkın refah ve kurtuluşu ile ülkenin bayındırığının çiftçilik, ziraat, ticaret, zanaat ve sanata bağlı olduğunu - ve bu sırayla açıkça tekrarlar. Pek çok karar ticaretin daha kolay işlemesini, ürinin daha kolay satılmasını, daha çok satılacak ürin üretimiğini sağlamak amacıyla alınmıştır. Hatta tüm Anadolu ve Rumeliyi saracak bir yol ağanın -belki de ilk kez- askeri ve idari amaçlarla değil, ticari nedenlerle yapılması düşünülmüştür.

Su halde bu alanda tam bir görüş değişikliği getirilmiştir. Uygulamada Avrupa'ninkine uygun tam bir liberalleşme, serbest piyasa ekonomisine yönelik kararları alınır, ama çoğu kez bunlar açıkça anlatılmaz ve üstte buna akyarı olan bir zihniyetin devam ettirilmesi savası verilir.

Merkeziyetçiliği savunma türü de, şimdije kadar belirttiğimiz

gi isimleri gibi kendi antitezini, hem de en şiddetli şekilde yaratmıştır. Bu yönelik devletin ömrünü kuşkusuz uzatırken, yıkılmasını hızlandıracak tohumları da eklemiştir. Bu alanda birleştirici öğe olarak, özellikle Takvimi Vekayi aracılığıyla, Osmanlıcanın kullanılması, desteklenmesi, kuşkusuz bu çabaların şansızlığı olmuştur.

Osmanlıca, Osmanlı ülkesinde en az konuşulan dildi, daha doğrusu konuşulmayan, yazılıan dildi. Resmi yazışmaların diliydi. Ancak sınırlı sayıda kişilerce okunan, geniş halk kitlesi tarafından okunmayan dildi. Birleştirici dil olarak geçersizdi.

Osmanlı ülkesinde en yaygın dil "sade Türkçe" idi. Hristiyanların büyük bir kısmının bile anadili "sade Türkçe" idi. Gerci sade dil tartışmaları Takvimi Vekayi sütunlarında yapılmamıştır ama, Takvimi Vekayi sade dil gereksinmesini doğurmıştır. Perde gerisinde bunun tartışmalarını başlatmıştır. Milliyetçilik akımlarının gelişmesine birden serpilip büyümeyece dil sorunu büyük katkıda bulunmuştur.

TUTARLI İLKELERİ

Türk basınının 150 yıl önce temelini kuran Takvimi Vekayi'nin nasıl bir kamuoyu oluşturduğunu böylece irdeleyince, bu yılının sadece çelişkileri kesinleştiren, olumlu adım atmayan bir kurum olduğu kamış uyanabilir. Kesin yön, çizgi koymayan, esintiye göre uzağdırma (telif) yolları arayan (bugünün bir deyişimle serbetci) bir yapıda olduğu sanılabilir. Oysa kendi koşulları içinde -özellikle ilk 10-15 yılını ele alıyoruz- son derece tutarlı bir yönlenmesi vardır.

Dünyanın hızlandığı, yenileşmenin, değişmenin şart olduğunu savunmada gayet kararlıdır. Topluma, düşünce dinemizmini asla maya çalışır, ama yolları arasında tartışmayı durdurur. İslahatlarından ödün vermemekte bir ihtilalci kadar kararlıdır.

-Sınırlı da olsa, Danışma = Meşveret'ten yanadır.

-Can, mal, ırz güvenliği ve eşitlikte, adaletin ayırsız uygulanmasında, "insan" haklarında çağının düzeyindedir.

Bunların yanı sıra yine bahsettiğimiz 10-15 yıllık dönemde Takvimi Vekayi, Türk toplumuna yeni bir tartışma ortamı kazandırmıştır. O güne kadar, resmi sözcüklerin kamu

önünde açık şekilde, kendi haklılık ya da haksızlığını savunması alışılmış bir olay değildir. Bu açıdan da topluma katkısı olmuştur. Nitekim kendisinden sonraki Şinasi-Agah-Namık Kemal dönemi tartışma ortamını hazırlayan bu dönem olmuştur.

BUGÜNE KALAN MİRASI

Takvimi Vekayi'den bugün bize kalan miras nedir?

Yüzelli yıl ötesinden günümüze bazı şeylerin kalabileceği düşüncesi fazla iddialı bulunabilir. Oysa Takvimi Vekayi üzerinde çok ayrıntılı olarak yaptığı bir araştırma (4)-doğrusu istenirse hiç de beklememişsek de bugünkü çözüm bekleyen sorunlarımızın çoğunun ilk kez o zaman ortaya konmuş olduğunu kanıtlamaktadır.

Toplumumuza Yabancı Fikirler
Tartışması- Sultan Mahmut ve Abdülmecit, Takvimi Vekayi sütunlarında açıklandı gibi, kendi "kitap"larını yazmakla, olayları kitaplarına uydurmakla suçlanırlardır. "Gâvur Padişah" suçlaması, bu dış kökenli fikirlere davranışları yönemenin bedeli olarak kendilerine yakıştırılmıştır. Onlara yapılan saldırularla, son 30-40 yıldır ülkemde açık, ileri fikirlere yönelik suçlamalar arasında fark yoktur.

Avrupa (Batı) Ne Diyor Kompleksi: Takvimi Vekayi ile temeli atan, davranışlarımızın, kararlarımızın Avrupa (Batı)nın yargılamalarına göre değerlendirilmesi eğilimi, bugünkü belki de etkisinden de daha yoğun bir şekilde toplumumuza egemendir. Takvimi Vekayi bu eğilimi sadece Avrupayı eleştirmek ve eleştiremeyecek yanlarını yazmak şeklinde başlatmıştır. Bu açıdan kendisinden sonra gelenler daha da aşırı bir tutuma girmiş sayılabilirler. Olaylara müsbat ilim ve akılçılık açısından bakma gereğini tam anlayıla vurgulayan yalnız Atatürk olmuştur; ama bu düşünce bir türlü Türk toplumunda köklü bir temele oturamamıştır.

Ekonominin Temeli Geri Planda
Tutma Eğilimi: Bu konuda Takvimi Vekayi'yi yazdıklarıyla değil, yazmadıklarıyla değerlendirmek gereklidir. Tüm ekonomik yapıyı değiştiren, Osmanlı sanayisini pek kısa sürede yok eden anlaşmalar bile (1838 Osmanlı-İngiliz anlaşması gibi) önemsemediği görülmüştür. Bu tür kararlar, örneğin Misir Valisini sıkıştırığı

ölçüde önemlidir. Açıkçası "Ekonomik ödünlü" kavramı Takvimi Vekayi' de yoktur. Kapitülasyonlardan, ekonomik yapının doğal yapısımı gibi hiç bahsedilmez. Ekonomik ödünlü anlayışında ise, taraflar olanlarla karşı olanların da kesin bir çizgi tutturabilmiş oldukları söylemek pek güçtür. Türkiye "borcun yiğidin kamçısı olduğu" felsefesini geçerli bulan ve bundan yararlanan basının da yardımlarıyla bugünkü batığa girmiştir.

İlerici ve Tutucu Öğeleri Bir Arada Savunabilme: Takvimi Vekayi bugünün koşulları içinde, devletin varlığını savunacak bir temel (Padişah-Halife) ve ona haklar bahseden "Seri Şerif'i" savunmasının yanında, günün en ileri öğelerini de savunma gücünü bulmuştur. Yenilemeye inanmakla birlikte, kimliğini, varlığını koruma içgüdüsü kadar, binlerce yıllık yapıları birkaç günde tasfiye etmenin olağanızlığı da bu gereksinmeyi doğurmıştır. Günümüzde yansığında bu davranışın izlerini, en sağ ve solun da Atatürk'ü olmak iddiasında buluruz. Yine bu özellikle ki, Türkiye'den, Avrupa akılçılığının bir türlü anlayamadığı çözüm formüllerinin çıkışması sonucunu doğurmıştır. Bu yüzden dünya bizi bir türlü anlayamaz, biz de dünyaya bir türlü kendimizi anlatamayız.

NOTLAR

(1) "Mukaddime", Takvimi Vekayi'ın neden çıkarıldığının açıklanığı, ilk sayidakı özel bir erte.

(2) Mahmut zamanında Rusların savasla sonuçlanabilecek bir zorlamaları karşısında Padişah bütün ileri gelenlerden öneriler istemiştir. Mabeyinde gergin havayı farkeden Kızlar Ağası'nın sözleri ünlüdür: "Çanum ne telâş ediyorsunuz, o balıkçıya tacı biz vermedik mi? Verdiğimiz gibi gene geri alırız." Yeni bir felaketten kuşkulu İzzet Molla da yanamayarak söyleyen: "Yarabbi şu Arabın aklını bir gececik olsun bana ihsan et de rahat uykuyayım."

(3) Sabri F. Ülgener, İktisadi Cözümmevinin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, İstanbul, Der. Yay., 1981

(4) Çağdaş Gazeteciler Derneği yayınları arasında yer alan Takvimi Vekayi, Türk Basımında 150 yıl adlı kitabı.

BASIN YAŞAMINDAN ÇİZGİLER

Kemal SÜLKÜR

Uzun yıllar gazetelerin yazarları bilinir, haber yazıcıları ve teknik alanda çalışanları bilinmezdi. Haberleri bulup yazarların adları daha yeni gazetelerde görülmeye başladı. Gazeteyi, haberlerle besleyenler aç kalma bahasına en elverişsiz koşullarda görevlerini yerine getirdiler, doğruları yazdıkları için dövülenler, kovalanlar, haber peşinde giderken donup can verenler, en ilginç resmi ve en önemli konuşmayı elde etmek için çırınırken eşini, çocuğu 38-40 ateşte evde bırakmak zorunda kalanlar unutulup gider. Bunların mezar taşları bile bir kaç yılda yok olup gider, 1945'e kadar bunların öksüzlerine, dularına, ana babalarına yardım elini uzatabacak kimse bulunmazdı. Basının çilesini daha çok muhabirler çekmiş, çekiyor...

1940 Mayıs'ından önce İstanbul ve İzmir gazeteleri bol sayfalı çıktı. 16 sayfalığını, 24 sayfalığını oku oku bitmezdi. İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yokluk ve kısıntılı dönemde Koordinasyon Heyeti 35 sayılı bir kararname yayinallyarak gazete sayfalarını sınırladı (4.7.1940). Bir bölümü dört, bir bölümü altı sayfa olarak yayınlanacak, baskı makinelerini elvermediği için Son Posta gibi olanlar dört gün 4 sayfalt, üç gün 8 sayfalı yayın yapacaktı. Bu nedenle basın emekçileri haberleri ertesi günü yayınlanacak gazete sayfasına göre haberleri kısa, ya da ayrıntılı yazardı. Ne var ki her muhabir, her haber yorumcusu önce gazetenin yazı işleri müdüründen, ya da 1. sayfa sekreterinden Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nden, ya da Polis Müdürlüğü'nden yasaklamalarının bulunup bulunmadığını sorardı.avaş yollarının çok duyarlı ortamında politik, sosyal ve jeolojik oluşumlar, haberler, gelişmeler sızgeçten geçirilmeden yayınlanamazdı, ya da hiç sözü edilemezdi. Gazeteler hemen kapatıldı. Kapanma süresinin ücreti muhabirlere ödenmezdi.

Gazetelerin satışı ve her gün çıkışması muhabirleri de ilgilendirirdi. Satış olayan gazeteden günde aylık alınamaz ve yeniden borçlanma muhabirleri daha da güç durumlarda

bırakırdı. Örneğin, Etem İzzet Benice'nin başyazları çoğu kez okuyucuya ters düşer ve ertesi gün gazeteyi almaktan geri kalındı. Ama o gazetede yazan Necip Fazıl Kisakürek'in fıkralarının tiryakileri, Sami Karayel'in güreşçi yazı dizilerinin izleyicileri, Benice'nin yitirdiği okuru kazanmayı biliirdi. Gazetenin yazarlığı müdürü Reşat Feyzi Yüzüncü, okuru düşünerek lâşyaları yayınlamaz, Benice gelince de ona:

"Beyefendi, savunduğunuz ekonomik kararları halk tepkiyle karşıladı, siz ise alkıştıysınız. Tiraj açısından makalenizi beklettim." dedi.

Benice ise:

"Kardeşim, Parti bu kararları desteklememiz için telefonla direktif verdi, şimdî ne yapayım?" diye üzülür, telaşlanındı.

Benice'nin İkdam (Sabah Postası), Son Telgraf gazetelerine ayrı ayrı haber yazan, ama yalnız Son Telgraf kadrosunda aylık alan Sadettin Işık, kibar, sevimli ve başyazardan yana tavıyla Benice'yi görmeye girer, başka muhabirlerin cesaret edemeyeceği bir öneride bulunurdu:

"Beyefendi, bu günlerde başyazılara ara verirseniz, başlayan yeni dizi çok okuyucu kazandırır, hem de dinlenmiş olursunuz efendim."

Etem İzzet, Sadettin Işık'ı kırmaz, çıkar yol olarak başyazarın rahatsızlığı Babiâlide yayılır, gazete halka yakın olmanın yolunu böyle buldu.

Bir süre sonra Son Telgraf sabahları çıkacak, İkdam Sabah Postası da Gece Postası adıyla öğle üzeri (akşam gazetesi) olarak yayımlanacaktı. Benice Parti adayı olarak Kars'tan milletvekili seçilecek (1939), 1943'te aday gösterilmeyecek, çok partili yaşama girilince gazetelerini parti'ye büyüğuna verecek diye 1946'da Siirt'ten milletvekili adayı gösterilecek ve seçilecekti.

Ucuza muhabir çalışmada, takma adla ünlü yazarlara sütun açıp, düşük ücret ödemedi kendine özgün bir uygulaması vardı. Halil Lütfü Dördüncü satır başına ücret almayı icat etmesi gibi, Benice de iki gazetede çalıştırarak bir gazetede çalışıp gibi en düşük ücretle gazeteci çalışmaya

kendi rekorunu kendisi kırmıştı. Afyon kullandığı için hiç bir gazetede kendisine iş vermeyen Haluk Cemal Beydemir, hem gazete sekreteri, hem roman yazarı, hem gazete adına yorum hazırlama karşılığı bunca emek karşılığında ayda 150 lira alabiliyordu 1940'larda...

Bir gün, ortaokul kaçğını genç bir muhabir adayı, polis bülteninden bir haberi, gazete girecek biçimde yazmıştı. Raporda bir adamın Osmanbey semtinde Haylayf'tan lokum almış ve "tesemmüm" belirtileri göstererek hastaneye kaldırılmıştı. Muhabir "tesemmüm"ü "tecennün" diye okumuş, haberi öyle yazmıştı. Öğle üzeri çıkan Gece Postası'nda beş sütun üzerine şu başlık yer almıştı: Lokum yedi, kudurdu...

Ve ertesi gün stajyer muhabire yol verilmiş, lokum yemekle çok çok zehirlenileceğini açıklayan Benice, Haluk Cemal'e:

"Bir daha gazeteyi baskiya vermeden afyon yutarsan, işine son verildiğinin resmidir" demiştir.

Burdaklı gibi eski sözcükleri bilmemekten ileri gelen çok önemli bir yanlış anlama, başarılı gazeteci Sadettin Işık'ı bir ara çok güç durumda bırakmıştı. Belediye-Vilayet muhabirlerinin en genci Sadettin Işık, en yaşlısı Mustafa Ragip Esath (Akşam) idi. Abbas Parmaksizoğlu, Mustafa Yücel ve ben yaşas şıllırdı. Girgin bir muhabir olan Işık bir gün Belediye Başkan yardımcılarından Lütfü Aksoy'dan özel haberler almıştı.

Bu arada Aksoy, yakında "Topkapı'dan Aksaray'a kadar 'teşcir' işine başlanacağını" söylemişti. Sadettin Işık, bu haberin kendisine özgü kalması için Aksoy'dan ricada bulunmuş ve gazeteye koşmuştu. Ne var ki, Işık, 'teşcir'in yabancısı, ama tehcir'in ne anlamına geldiğinin farkındaydı. Haber gazetede, ikinci dünya savaşının en kritik döneminde, Alman ordularının Balkanlara sarktığı ayda yer aldı:

Hükümet, savaş koşullarında İstanbul'un bir bölgesindeki başlayarak halkı Anadoluya göçe karar verdi. Tehcir'e Topkapı'dan başlanacak, bu alan Aksaray'da sona erecekti.

Bu çok önemli haberin Cumhuriyet, Yeni Sabah, Tan, Son Posta, Akşam atlamıştı. İstihbarat Şefleri bizlerin ücretlerimizden kesinti yapacaklarını, böyle atlama sérerse işimize son vereceklerini bağıra bağıra söyleyordı.

Vali ve Belediye Başkanı Dr. Kıldar da, Aksoy'u azarlamış, bu yalan haberin hemen düzeltmesini istemişti. Teşcir ve tehcir, Sadettin Işık kardeşimizi bir süre polis ve adliyede muhabirlik yapmaya, hatta ses ve perde sanatçılara giderek röportaj yapmaya yöneltmişti. Bu yanlışlık nedeniyle Işık, perde-sahne dünyasının en başarılı ve en etkin gazetecisi oluvermiş, kıvrak

O günden sonra Gavsi Ozansoy'a "Mumaileyh" demeye başladık. Oysa Gavsi edebiyatta yeniler - eskiler diye bir anket de açmış ve edebiyat alanında büyük yankılarla yol açan bir yazardı. Mezbure ve mumaileyh'in ad olmadığını nasıl bilemediğine bir türlü akıl erdirememisti.

1940'larda Piyer Lui'nin Afrodit adlı romanı Semih Lütfü Kitabevi dilimizde kazandırmıştı. Ama roman "müstehcen" sayilarak çevirmen ve basımcı mahkemeye verilmişti. Gazeteler, savcılığın bu girişimini eleştirdi. Duruşma başlamadan, ilk tahkikat sırasında.. Sonra tip açısından seksüel yaşamı konu eden bir yapıt da fasikül fasikül yayımlanıyordu. O yayın hakkında da "ar ve haya duygularını recide etme" savıyla koğuşturılmaya geçilmiştir. Gavsi'nin çalışma günü ikindi üzeri Adliye'ye gittiğimde arkadaşları Cumhuriyet Savcısı Hikmet Onat'ın oda kapısında bekliyor gördüm. Gavsi, Onat'dan bilgi alamamış, Cumhuriyet Savcısı onu terslemiş ve "beyanat vermeyeceğim" demiştir. Yardımcılarından Hacı Dinç de bizden kaçmış, konuşmamış. Benim Hikmet Onat'la aramın iyi olması nedeniyle ve kendisiyle şiir üzerinde zaman zaman konuştuğumuz için, Afrodit ve seksle ilgili yayın hakkında bilgi almak için arkadaşlar benim C. Savcısından bilgi istememde yarar göründüler.

"Neydi o koğuşturmaya uğrayan tıbbi yayın?" dedim. Cemal Refik:

"Tenasül Hayatımız adında..."

der demez Savcının kapısını vurdum, "gir" sesini duyunca kapıyı açtım, Hikmet Onat, Yunus Emre Divan'ını okuyordu... Beni görünce, alısmadığım bir sertlikle:

"Ne istiyorsunuz?" dedi.

"Efendim Afrodit..."

"Asliye Ceza bugünden de turşusunu başlayacak..."

"Bir de Tenasül Uzvumuz üzerinde tatkıt..."

C. Savcısı, elini masaya vurarak ve Divan'ı kapatarak bağırdı:

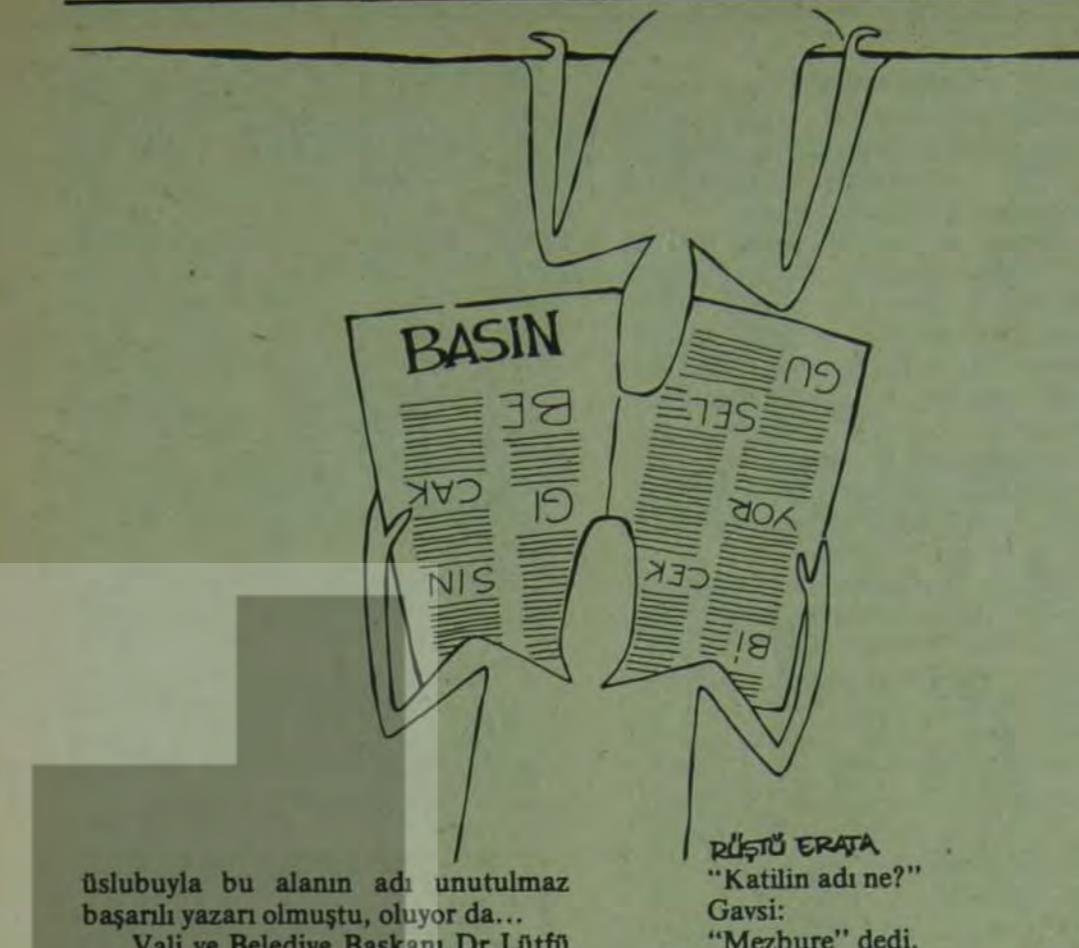
"Makamımız kimsenin tenasül uezvuya meşgul değil, çok dışarı, çok!" çıklaması odadan, Sayın Hikmet Onat üzerinde yürüyerek gidiyordı.

Arkadaşlar, savcının bağırsızlığını duyduları için koridorun taa başına kaçırmışlardı. Yanlarına gittiğimde Atif Sakar:

"Yahu, dedi, Gavsi'şmenin ne âlemi var? Tenasül Hayatımızı nasıl oldu da Tenasül Uzvumuz yapıp, savcısı cileden çıktı?"

Sakar'ın bu eleştirisini olmasayı, Hikmet Onat'ın bu kadar sınırlenesinin gerçek nedenini öğrenemeyecek tim.

Bir süre sonra Asliye Ceza'da Afrodit çevirisi sanıklarının duruşması başladı. Savcılık makamını savcı yaradımları değil, C. Savcısının ta kendisi,

Üslubuya bu alanın adı unutulmaz başarılı yazarı olmuştu, oluyor da...

Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lütfü Kıldar, basın emekçilerine çok yakınlık gösterir, tramvay ve otobüs için paso verdirdi, belediye araçlarına parasız binmemizi sağlırdı. Mustafa Ragip Esath, Şehremeni döneminde gazetecilik yapmıştır, bu nedenle belediye muhabirlerinin en bilgiliydi. Dr. Kıldar'ın basın toplantılarından birinde itfaiyenin daha etkinleşmesine önem verdiği söylemiş, yapılacak yenilikleri anlatmış, ama bürokratik engellerden söz etmiştir. Esath, hemen:

"Beyefendi, demişti, Şehremeni Cemil Paşa 1920'de bu konuda girişimde bulunmuştur, hatta Hayrettin Bey yapıyordu. İstanbul Nâzım Planı için Prost'u görevlendirmiştir, Atatürk Bulvarını açmış, Taksim Gezisini, Taksim Belediye Gazinosunu, Mithat Paşa Stadyumunu, Spor ve Sergi Sarayı'ni, Açık Hava Tiyatrosunu kente kazandırmıştı. Tevfik Fikret'in Aşyan'ını müze yaptırmış, Belediye Kitaplığını kurmuştur. Bütün bunların gerçekleşmesini sağlayan bir idarecinin yakamozu bilmeyişini bir kusurmuş gibi söylemiş, ne de kimseye anlatmıştır.

Adliye muhabirleri olarak anlaşıma yapmıştır. Haftanın bir günü birimiz çalışacak, akşamda doğru Adliye'de buluşarak haberi o arkadaşımızdan alacaktık. Cemal Refik, Gavsi Ozansoy, Mehmet Selim, Ferdi Öner, Atif Sakar ve ben gazetelerin Adliye muhabirliğini yaparken sıra Gavsi Ozansoy'a geldiği bir gün İkinci Ağırceza Mahkemesinde bir kadın, eşini öldürme suçundan 24 yıl hapse mahkum edilmiştir. İlginç bir davayıdır. Gavsi ayrıntılı olarak haberi bize yazdırdı. Ama mahkum edilen kadının adını vermediyi. Cemal Refik sordu:

"Merak etmeyin Mustafa Ragip Bey, ona da care bulacağız, emrimizde çok boy, çok bez var..."

Basın mensupları olarak Dr. Kıldar'ı çok seviyorduk. Önemli işler yapıyor, İstanbul'a önemli hizmetler

Hikmet Onat işgal ediyordu. Bu nedenle de duruşmaya duylanan ilgi daha arttı. Yapılmış "âr ve hayâ duygularını recinde" ettiğini ayrıntılarla anlatan Onat'ın iddianamesi bir hayli uzundu. Okurken elinde tuttuğu sayfaların bir bölümünü sarı defter kâğıdına yazılmıştı. Bir bölüm daktilo ile beyaz kâğıda yazılmıştı. Yer yokluğundan Savcı kürsüsü yanında ayakta beklediğim ve not aldığı için bunları yakından görüyordum.

C. Savcısı, Afrodit'in içeriğini eleştiren sari yaprakları okuyordu. Bunlar eski harflerle yazılmıştı. Bir ara Onat:

"Paris'in medeniyetlerinin yüzkarası hayatlarını anlatan bu eser..."

deyiverdi. Cümle bize garip geldi. "Yanlış yazılmış" derken Hikmet Onat suçlamasını sürdürdü:

"Bu medeniyetler, içtimai bünyede onulmaz yaralar açmış ve pek çok genci kendi çırık emellerine alet etmiştir."

Bu "medeniyet" sözü, tümce içinde yerini bulamamıştı. Ama niçin savcı, hep Paris medeniyetleri deyimini kullanıyordu?

Bunu hiç bir adiye muhabiri çözmemişti. Ama sonra, Cumhuriyet'te Hamdi Varoğlu ve Doğan Nadi, Tan'da Refi Cevat Ulunay dükümünü çözmüşler, biz de bu "medeniyet" düşmanlığının nedenini anlamıştık.

Afrodit romanında konu edilen sokak kızlarına, kaldırımları yosmalarına Fransızca ve kibarca "midinet" (midinet) denirmiş. Afrodit'i suçlayan bölümün hukuksal olanın Onat, edebiyatla ve romanın içeriğile ilgili olanın bir ünlü fikracı hazırlamış. O yazar suçlamasını eski harfle yazdığı için "midinet'i" kullanmış, ama Onat, midinet'i bilmediğinden ve yazılış bakımından medeniyet'e çok büyük benzerliği olduğundan iddianamesinde hep "Paris'in medeniyetleri" deyivermiş.

Midinet'i medeniyet oluþu günlerce basında ve kendi aramızda anlatılan konulardan en ilginciydi.

* * *

1945'e gelinceye kadar hiç bir güvencesi yoktu basın emekçilerinin. Gazeteciliğe gönüll verenler, ödenen aylıklarla ancak on, onbeş gün idare edebilirler, bir kaç öğretmenlikle geçimini sağlırdı. Vakit'in adiye muhabiri sanın Nihat Koçigit'i Hakkı Tarık Us, vakti vakti ona aşıktan para verdiği halde Nihat, ücreti dışında ayrıca yazı parası almak amacıyla Adiye Kordonlarında başlıklı sosyal ve gülmece türünden fikralar yazdırdı. Buna karşılık iki büyük lira alındı.

Bazı arkadaşlarımız Beyoğlu'nun ünlü takstitle satış yapan Baker mağazasından takstitle aldığına başkasına peşin fiyatla ve zararına satardı. Böylece toplu para bulup zorunlu gereksinmesini karşılayan Şakir arka-

daşımız, takstileri ödemez, "icra yoluyla tahsil'e başvurulur, ancak aylık başka yerden de haczedilmiş olduğundan Şakir, takstilerden daha düşük ödemeyle işi geçiştirmiş olurdu.

Bir kaç gazeteci ise, başka alanda çok büyük paralar kazanacakken gazetecilikte kalmada direnir, lüks yaşam tutkularıyla muhabir ücreti arasında büyük bir uçurum bulunduğundan bu genç ve yakışıklı muhabillerden bir kaç genç duların hayat arkadaşlığını kabul ederlerdi.

Bunlardan iki-üçü sonradan beraberliği yasal evliliğe dönüştürmüştür, bir ikisi de başka "dul"ların bol paralı yaşıamlarını sürdürdükleri apartman dairelere taşımıştı. Adresi yilda üç kez değişen bir "parlak Reşad" haber almada o alanda çalışanları her hafta atlatacak yetenekteydi.

İkdam'da çalışan Hüseyin Şehsûvar arkadaşımız bilgili, kalemi güçlü kulağı delik bir gazeteciydi. Kimsesizdi, ya da biz öyle sanırdık. Bazılarımız gibi öğretmenlik, ya da baba geliri, başka gazetedede başka işe bakma türünden yan destekten yoksun olduğu için sık sık, ücret azlığı protesto için ay başlarında "istifa" ederdi. Birinde işi daha da ileriye götürmüs, patronun da duyacağı ses tonuyla şöyle demişti:

"Meyhanelerde midye dolması, yaprak sarması satsam bir haftada buradaki aylığımı çıkarırı, tamam yarından tezi yok ayrılmıyorum ve midye dolması satacağım."

Bizim şaka ettiğini, sinirlenme hızı geçmişçe böyle bir şeye başvurmayıcağızı sandığımız Şehsûvar işi bu kez ciddiye almıştı. Midye dolması ve yaprak sarması satmak için iki kapaklı cam kutusu edinmeye koyulmuş, arkadaşlarından borç edinmişti. Camlı "maişet kutusu" bir ermeni ailesinin satış için hazırladıkları midye dolmasından, yaprak sarmasından nasibini almıştı. Çemberlitaş'taki bir sıra şarap ve raki satan lokanta ve ayakta tek-tekçiler sigara dumanının daha da loslaştırdıkları dükkanlarından birinde demlenirken Şehsûvar'ın alıştığımız yumuşak sesini duyduk:

"Yazıyor, midye dolmasını yazıyor, yaprak sarmasını sariyor."

Böyle bir satış Çemberlitaş meyhane tarihinde görülmüş değildi.

Tanıdıkları Şehsûvari görünce, sanki ayıp bir şey yapılmış gibi utanılar, fiskos'tan sonra camekandaki bütün dolmaları, sarmaları aldılar ve parasını daha da yükselterek ödediler. Şehsûvar'a şarap da ismarladular, ikinci şişenin ikramına sıra gelince gözle kaş arasında "maişet kutusu"nu "iç ettiler" ve ertesi gün, onu yeniden gazetedede çalıştırılmaya yöndiler. Herkes Etem Izet Benice'yi eleştiriyor, Haluk Beydeşman'ın muhabirlere sahip çıkmamasını onun aforon uyuşan beyninin bozukluğuna veriyorlardı.

Ama, Beydeşman'ın, muhabirleri koruduğunu, onlara zam kopardığını yakın dan biliyordum. Örneğin Haşim Evcî adlı muhabire ayda 25 lira zam yaptmak için kendisinin yazdığı önebil bir haberi "Gaşım yazdı" diye patrona söylemiş ve bunu sık sık yaparak Evcî arkadaşımızın aylığına zamı sağlamıştı. Ama Evcî, bunu kendi başarısının ürünü diye bize "yutturmaya" çalışınca onu şaka yolu bozmuştu. Bozacılardan hepimize birer büyük bardak ikram etmesi koşuluyla barışmıştık.. Ne güzel günlerdi yokluk ve içtenlikle çalışmaya koyulduğumuz o günlerdi.

Bir ağabeyimiz 1936'da basın yaşamıyla ilgili yazısına şöyle başlamıştı:

"Evet, tam otuz yedi senedenberi bu piyasadayız. On yedi yaşımdan beri bu köhne yokuşun kaldırımlarını çiğneyip duruyorum; ve kim bili ne kadar zaman daha çiğneyip duracağım.

-Netice?

-Netice mi dediniz? Bunu sormak ayıp...

Netice; ać kalmak, perişan olmak ve bin türlü elemeler, kederler, mahrumiyetler, istiraplar içinde can vermek..." (Asaf Boyacı)

Haber yüzünden, fıkra, makale, şiir, karikatür yüzünden gözaltına alınma, tutuklanma, hapse atılma, mahkum edilme, sürgüne gönderilme gazete var olrı, yaşanan şeyledir. Bir kaç yıl hapse yattıktan sonra beraat etse de iş bulamamak, hatta meslek örgütünün "balotaj"yla üyeliğe alınmamak, adı iktidardakilere karşı çıkanları ancak düşük ücret kabul ederse gazetesine alabilecegi "mujde" siyle sevinmek coğumuzun bildiği gerçekler...

Ama basın her yerde "dördüncü kuvvet"tir ve bu güç yazarı da, muhabiri de, adı, sanı okurca bilinmeye nice emekçilerle elde eden gazete..

Mürekkep kokusunu bir kez alan, bu çileli yaşamla ölünceye kadar nikâhlı demektir. Bu yokuştan "mukaddes bir istirap şarkısı gibi gelip geçen" yalnız Kemal Ahmet değildir elbette. Basının boyası, mürekkebi bunların alın teriyle değer kazanmış, harcanan bobinlere bunların alınlarının aklı yansımıştır. Bası makinelерinin gürültüsünde basın emekçilerinin kalp atışları yer alır, kese kağıdı yapılan gazete sayfalarında onların parmak izleri, gözlerinin ışığı, o kese kağıdı gibi harçanıp gitmiştir. Basında çalışanlar olmasayı düz makineden rotatif, rotatiften ofsete geçirmez, dördüncü kuvvet'e dört beş yayın organıyla hükmeden basının çağdaş sahipleri yetişmezdi.

Artık susmuş, gözlini de yummış nice ağabeylere, kardeşlere kucak dolusu saygılar ve rahat uyuşunlar dileğiley...

ÖZGÜRLÜKLERLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Mahmut T. ÖNGÖREN

Bugün Türkiye'de basın ve yayın alanlarında büyük bir bunalım var. Bu bunalım bugün başlamadı. Bunalımın nedenlerini eski dönemlerden başlayarak gözlemek mümkün. Eski dönemlerde başlamış olan bunalım politik ve ekonomik alanda basının ve yayın alanının özgürlüklerini kısıtlıyor.

Giderek etkinliği artan tekelleşme, demokrasının ve basın-yayın alanlarının çok sesliğini kısıtlıyor ve kamuoyunun tek yönlü oluşturulmasına yol açıyor. Bu kısıtlamayı ve tek yönlü kamuoyu oluşturulmasını salt gazete ve dergi çıkarılmasında değil, diğer ilgili alanlarda da görmekteyiz. Örneğin tekelleşme gazete çıkarmayı etkilemeye yetinememekte, ajanscılığa, basimevi işletmeciliğine, dağıtımciliğe ve hatta kültür ve sanat faaliyetlerine elini uzatmaktadır. Böylece basına ilgili her aları ellerine geçiren tröstler "fikir gazeteciliği"ni ortadan kaldırırmaya ve emperyalizmin kültürünü yaymaya yöneliktedirler. Diğer bağımlılığı hızla artan ekonomik politikamız ve giderek yükselen kağıt ederi de tröstlerin amaçlarına daha kolayca ulaşmalarını sağlıyor elbette. Öte yandan, çok eski dönemlerde başlayan yasal düzenlemeler ve ağırlaşırınlık cezalar da basının üzerindeki politik baskılardan yoğunlaşmasına neden oldu.

Yayın alanında ise TRT radyo ve televizyonda büyük bir gerileme gösterdi son altı yıl içinde. Radyoların ve televizyonun içindeki ve dışındaki baskilar, özerkliğin kaldırılması, meslekten olmayan kişilerin önemli görevlere getirilmesi, yayın yasakları, radyo-TV reklamlarının artması, personel kıyması, en yaratıcı personelin gizli işsizliği yönetilmesi, sınırlı bir yayın politikasının izlenmesi TRT'yi meslekSEL olduğu deðin özgürlükler bakımından da çok gerilere götürdü. Üstelik TRT son aylarda pek sezinlemeden devlet tekeli elinden kaçırılmaya ve basını elinde tutan tekellerin olumsuz etkileri altına girmeye başladı. "Özel TV kurulsun mu? Kurulmasın mı?" tartışması yürütüldürken, yasalarda yeri olmayan ve bu nedenle de herhangi bir yasal işlem gerektirmeyen "telli televizyon'un ilk adımları İstanbul'da atıldı. Bir özel şirket İstanbul'da evlere "tel", daha açıkçası "kablo" çekerek belli bir

Şimdi en baştan başyalım: "Basın özgürlüğünü"nun en birinci kuralı elbette "gazetecinin istediğini yazabilmesi"yle olur. Yine elbette bu "özgürlüğün" bir sınırı olur. Örneğin hakaret, iftira, küfür gibi olumsuz davranışlar "basın özgürlüğü"nun içinde yer alamazlar ve yasalar gereği sorumlu gazeteciler çeşitli cezalarla karşı karşıya gelirler. Ne var ki, burada unutulmaması gereken iki nokta var: Birincisi, bu gibi durumlarda sorumlu gazeteciler cezalandırılmıştır ama, ilgili cezaları öngören yasaların arkasına saklanarak basının "eleştiri özgürlüğü" elinden alınmamalıdır.

Demek ki, "basın özgürlüğü"nun içeriði en önemli ilkelerden biri de bu "eleştiri özgürlüğü"dür. Basın eleştirmek zorundadır. Yasaları uygulayanlar da basının eleştirelilerini yeterince yorumlayabilecek ve yasaların kendilerine verdiği yetkileri yönetim basmaklarndakilerden yana kullanmamak zorundadırlar. Yasaları uygulayanlar ne zaman ve hangi koşullarda (basına karşı ceza maddelerini kullanırken) "eleştiri özgürlüğü"nun engellenmemesini gözetirler? Bu çok önemli soruya verilebilecek en kolay yanıt söyle olsa gerek: Uyarı bir ülkede önce "düşünce özgürlüğü" olur. "Düşünce özgürlüğü"nun yeterince benimsendiði bir ülkede "basın özgürlüğü"nun içeriði "eleştiri özgürlüğü"nun yara almamasını da bir yerde yasa koymalar ve yasa uygulayıcıları gözetirler. Kisacasi, uyar olabilmenin bir koşulu bu noktayı gözetmesi gereken resmi kişilerle ilgilidir.

Gazetecilerin, yine uyar ülkelerde aynı konuda gözetmeleri gereken bir kural da yok mudur? Onlara da bu konuda düşen bir görev yok mudur? İşte bu da yukarıda üzerinde durduğum iki noktadan ikincisini oluşturuyor: Kendi kendini kollama görevi ya da sorumluluðu. Bu görevi başkaları "otosansür" ya da "kendi kendini denetim" diye de tanımlar. Fakat bu gibi durumlarda "sansür" sözcüğünden özellikle kaçınmak gerekiyor. Çünkü "sansür" artik kimi Batı demokrasilerinde bile uyar olmayan bir uygulama.

"Denetim" ise zaman zaman "sansür" ve benzeri sözcükleri çağrıstmaktır. O zaman "kendi kendini kollama" belki de en uygun bir deðim. "Düşünce özgürlüğü"nun yerlestiği uyar ülkelerde her gazetecinin ve her gazete yönetiminin, hiçbir baskının etkisi altında kalmaksızın, "kendi kendini kollayarak" görevini ve "basın özgürlüğü" ilkelerini yerine getirmesi başlica koşul. Bu görevi her gazeteci, her gazete yönetimi deneyimleri, uygulamaları ve becerileri ile geliştirmek zorunda. Bu görevle ilgili kitap yazılamaz, gazetecilik okullarında ders verilemez ve en önemli de devlet böyle bir görevi özgür bir basın üzerinde uygula-

mak amacıyla herhangi bir girişimde bulunamaz. Bu görev anlayışı gazetecide varsa vardır, yoksa yoktur. Kısacası, söz konusu görev tümde gazetecinin ve gazete yönetiminin oluşturacağı bir sorumluluk anlayışıyla yürütülmelidir.

Bu arada "denetim" üzerinde de durmaka yarar var. "Denetim" genellikle "ön-denetim" olarak kendini gösterir. Bir yazı basılmadan ya da bir radyo-TV izlencesi yayınlanmadan önce "ön denetim" den geçirilir. Ya da bir film... Oysa herhangi bir sanat yapının yayımlanmadan ya da gösterilmenden önce "ön-denetim" den geçirilmesi "sansür" uygulamasından başka bir alamaz. Böyle bir uygulama uygarca değildir. Yaziların, haberlerin, radyo-TV izlencesinin halkın önüne gelmeden önce denetlenmesi "düşünce özgürlüğü" nü bozan en önemli işlemler arasındadır. Ülkemizde başında değilse bile, TRT'de ve sinemada başvurulan "ön-denetim" radyo-TV ve filmciğin alanlarında bugüne dekin yaratıcılığı engelleyen en büyük etkenlerden biri oldu. "Ön-denetim" de israr edenler yillardan beri yürürlükte olan ceza yasaları ve yasaklama işlemleriyle bile istedikleri sonuna yine de gidebileceklerini ya sezmemişler ya da bile bile bu engel üzerinde durmuşlardır.

Buraya dekin hep gazeteci destekleyen bir yorum üzerinde durum. Şimdi biraz da basının kusurları üzerinde duralım. Gazeteci "basın özgürlüğü" nü kendi kişisel görüşüne göre çok geniş ve sınırsız bir biçimde yorumlayıp hakaret, iftira ve küfür ederse "çeşitli cezalarla karşı karşıya gelir" dedim yukarıda. Gerçekte, böyle bir suç işlediği zaman bile gazeteciyi cezalandırmaktan mümkün olduğunda kaçınmak ve kendisini başka yollarla uyarmak da uygar bir davranıştır. Ne var ki, gelişmişliği üzerinde durulan tüm Batı ülkelerinde bu gibi suçların yasalarca cezalandırılması her zaman mümkünür. Ama gazetecilikte yasaların içermediği çeşitli sorumsuz davranışlar da var. Örneğin bir olayla ilgili haberin saptırılması, çarpıtılması, bile bile değiştirilmesi ya da haberdeki çeşitli ayrıntıların kamuoyundan saklanması gibi... Bu gibi durumlarda ne yapmak gereklidir? Bu önemli bir sorudur ve "basın özgürlüğü" nü yarayan bu örneklerde de karşılaşılınca, belli önlemlere başvurmak başlıca koşuldur. Ama nasıl? Bu sorunun yanıtını da basın kendi kendine bulmak ve kendi içinde çözümlemek zorundadır. Eğer basın bu sorununu yanıtını kendi bulmaz ya da bulamaz ve sorunu kendi içinde çözülemeyezse, ona bu konuda yardımçı (!) olmak isteyen resmi çevreler çıkacaktır. İşte böyle bir konuya resmi çevrelerin girmesi, "basın özgürlüğü" ne karşı atılan adımların ilkini oluşturur.

12 Eylül 1980 tarihinden önce TRT'de pek çok olayın saptırıldığı ve çarpıtıldığı ya da bile bile değiştirilerek radyo-TV haber bültenlerinden kamuoyuna sunulduğu belirtildi. Çeşitli örnekler arasında terör olayları, siyaset partilerle ilgili olaylar, Çorum olaylarının yansıtılışı, Arap ülkeleri temsilcilerinin dönemin başbakanını Kudüs konusunda ziyaret edişine dekin haberlerin TRT'den yansıtılış biçimleri gösterilebilir. Son olarak da, TRT Televizyonu'nda yayımlanan "Ekim'in Füzeleri" adlı Amerikan dizi filminde 1962 yılında geçmiş "Kuba olayı" anlatılırken ülkemizle ilgili tarihsel gerçeklerin çıkarıldığını ve filmdeki konuşmaların çarpıtıldığını ve böylesce "halkın doğru ve gerçek haber alma hakkı"nın yaralandığını gözlemeştik. Acaba TRT yonetimi olayları, haberleri ve tarihî bilgileri bu biçimde çarpitan ve değiştiren sorumlular hakkında ne gibi bir işleme başvurdu? Bildiğimiz dekin hiç bir şeyle alınmadı. Böyle bir durumun da "basın özgürlüğü" nü ortadan kaldırabilecek koşulları hazırladığını belirtmek yararlı olacaktır.

Burada basının, "kendi kendini kollama" görevini yerine getirirken, özen göstermesi gereken bir başka nokta de var: "Kendi kendini sansür". "Kendi kendini sansür", tüm özgürlükleri kısıtlayan en korkunç uygulamalardan biridir. Zaman zaman başında gördüğümüz bu uygulama, ülkemizde kendini en belirgin olarak sinemamızda gösterdi. Bilindiği gibi, "düşünce özgürlüğü" nü içerdigi "yatratma özgürlüğü" nü ülkemizde en çok kısıtladığı alanlardan birine sinemamızda rastlıyoruz. Çünkü sinema Türkiye'de belli bir yasaya dayanılarak hazırlanmış bir tütükle göre hemen hemen başlangıcından itibaren resmen sansür edilen tek sanat alanıdır. Sinemamızda bu sansür uygulaması zaman zaman o denli saçma ve inanılmaz bir anlayışla yürütülmüş ve hiç gevşemeden sürmüştür ki, film yapımcıları sansür kurulundan rahatça geçirilebilecek belli konuları ve öykülerini seçmeyi yeğlemişler ve böylece sansür kuruluna göndermeden çok önce filmlerini kendi kafalarında oluşturuları kısıtlı kalıplara göre hazırlayarak bu işe yaradıkları paranın karşılığını ve kazancını güvence altına almışlardır. Gerçi filmlere yatarılan para böylece güvenceye alınmıştır ama, sansürün dar kalıplarına filmi yapanlar tarafından daha önce sıkıştırılan bu ürünlerde yillardan beri -elbette çok az sayıda filmin dışında- birtakım saçılıklardan kurtulamıştır. Türk sinemasının genel anlamda gelişmesinin nedenlerinden biri de film yaratıcılarının kendi "yatratma özgürlükleri"ni kısıtlayan "kendi kendini sansür" etme alışkanlıklarıdır. Basında

da çok sık rastladığımız bu uygulama, sansür biçimlerinin en korkuncu ve başta "düşünce özgürlüğü" ve "basın özgürlüğü" olmak üzere tüm özgürlükleri kısıtlayan en büyük etkenlerden biri olsa gerektir.

Yukarda bir olayla ilgili haberin saptırılması, çarpıtılması, bile bile değiştirilmesi ya da haberdeki ayrıntıların kamuoyundan saklanması gibi davranışlar dikkati çekmiştir. Aynı uygulama içinde bir de "haber değeri" taşımayan konuların kamuoyuna haber gibi sunulması da yer alıyor. Bu yolunda "basın özgürlüğü" nü tehlkiye düşündüğünü söylemeye bilmem gerek var mı? Yanlış, eksik, kasıtlı haberlerle "haber değeri" taşımayan ayrıntıların "haber" diye sunulması, "halkın haber alma hakkı"nın yaralamakta ve çeşitli gerçek haberlerin de hiç verilmemesi halkın bu hakkını tümde yok ederek "basın özgürlüğü"ne büyük darbeler indirmektedir.

"Basın özgürlüğü" nü salt "gazetecilerin yazmak istediklerini yazabilmeleri" gibi dar bir çerçeveye içinde görenlerin unuttukları bir nokta daha var: "Fikir gazeteciliği". "Basın özgürlüğü" nü savunulduğu bir ülkede, eğer "fikir gazeteciliği" uygulanamıyor ya da zorlukla uygulanamıyorsa ve eğer "basın özgürlüğü" için yapılan savaşım "fikir gazeteciliği"nin yaşatılmasını sağlayacak ülkelerin korunmasını da içermiyorsa, o ülkede hem "basın özgürlüğü" yok demektir, hem de "basın özgürlüğü" için yapılan uğraşların da göstermelik çabalardan öteye geçmeyecegi bilinmelidir.

"Fikir gazeteciliği"nin korunması içermeyen bir "basın özgürlüğü" savasımı salt basın tekelleri ya da onların gündemündeki basın kuruluşları tarafından yürütülür. Bugün ülkemizde de gördüğümüz gibi, tekneli basının ve onun gündemündeki diğer basın kuruluşlarının ve gazetelerin zaman zaman "basın özgürlüğü"nü gerçekten bir yerde kısıtlayan sorunlarla karşılaşlıklar ve her istediği yazamadıkları ve söylemedikleri örnekler vardır. Bu sorunlar kimi ülkelerde hoşgörüsüzlikten, ağır basın-dinsel baskılardan ya da hükümetlerdeki katılıklardan ötürü oluşur. Örneğin büyük gazeteler ya da dergiler ara sıra çıplak kadın fotoğrafları basamamak, yetkililerle ilgili skandal haberlerine yer veremek gibi durumlarla karşılaşabilirler. Satış azaltılabilecek böyle durumlarla karşı karşıya gelince, bu gazetelerin ve basın kuruluşlarının hemen "basın özgürlüğü" savasına başlamalarını hiç de yadrigamamak gerekiyor. Ne var ki, politik ve ekonomik nedenlerden ötürü giderek zor durumlara sürüklenejmekte olan "fikir gazeteciliği"nin korunması ve geliştirilmesiyle ilgili ülkeler basın tekellerinin göstermelik

"basın özgürlüğü" savasında hiç bir zaman yer almaz. Bir kez daha belirtmekle yarar var: "Fikir gazeteciliği" ni içermeyen bir "basın özgürlüğü" nü ciddiye almak olanaksızdır.

Kaldı ki, artık "fikir gazeteciliği" kavramı salt yazılı basın için kullanılmıyor. Radyo-televizyonun da bir "fikir gazeteciliği" yani var. Radyo-televizyonun "fikir gazeteciliği", kamuoyunu oluşturan izlencelerle ve hatta ikinci ve üçüncü radyo-TV kanallarıyla gerçekleşebilir. Gerçi bizde ekonomik nedenlerle ikinci TV kanalı henüz kurulmuştur. Ama günümüzdeki TV kanalındaki uygulamaya baktığımız zaman, TRT'nin televizyonunda ikinci bir kanal kurduğunda "fikir gazeteciliği" ni hiç önemsemeyeceği açıkça anlaşılır. Çünkü bugünkü TV kanalı yillardan beri kamuoyu oluşturabilecek konulardan ve yayınlarından kaçınılmaktadır. Öte yanda, radyolarımız üç ayrı kanaldan yayın yapmalarına karşın, "fikir gazeteciliği" tanımına girebilecek çok az sayıda izlence yayılmıştır. Yazılı basında ve radyo-televizyonda "fikir gazeteciliği"nin önemsenmemesi ülkemizde "basın özgürlüğü"nün gelişmesini engelleyen önemli etkenlerden bir başkası olmaktadır.

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

Kimimce yukarıda çok kısa olarak üzerinde durduğum "basın özgürlüğü", "eleştiri özgürlüğü", "basın kendi kendini kollama"nın "halkın haber alma hakkı" vb. gibi kavramlar "düşünce özgürlüğü" nü oluştururlar. Ama "düşünce özgürlüğü" çok yalnız olarak söyle açıklanır: Herkes dileğindeki düşünmeye ve istediği düşünmeye inanmakta özgür olduğu zaman, "düşünce özgürlüğü"nün de oluşuği ileyiye sürülebilir.

Ne var ki, "düşünce özgürlüğü"nün tanımının da bu denli kolay olmadığı ortadadır. Dileğimi düşünen ve istediği düşünmeye inanın insan, bu düşünçesini ve inancını diğer insanların paylaşmak, onlarla bu konularda tartışmak ve değerlendirmeler yapabilmek gereksinimi de duyar. İnsan bununla da yetinmez ve özellikle günümüzde bu düşünçelerini ve inanclarını açıklamak ve yarmak, en azından onlar üzerinde diğer insanların da düşünmelerini sağlamak ister. Bir başka anlatımla, artık insanla hayvan arasındaki en belirgin ayrılığın birinin düşünülebilmesi ve öbürünün de bu özellikten yoksun olması biçiminde ortaya konulamayacaktır. Her ikisi arasındaki ayrılık şimdilik söyle tanımlanmak zorundadır: "Hayvan düşünmez. Öte yandan ise insan düşünür ve düşünnen insan bu düşünçelerini açıklar." İnsanların düşünçelerini ve inanclarını söz, yazı, basın, radyo-TV ve çeşitli sanat dallarıyla açıklamaları ve yaymaları ise kişinin en doğal hakkıdır.

"Devletin güvenliğini bozmamak" için alınan önlem, burada hiç bir zaman basın ve radyo-televizyonda "devletin çeşitli uygulamaları eleştirilemez" anlamına gelmez. Daha önce üzerinde durduğumuz "eleştiri özgürlüğü", "devleti korumak" nedeniyle engellenmemelidir. Basın her zaman devlet katındaki çeşitli uygulamaları eleştirebilmeli, hatta aynı yola devletin radyo ve televizyonunda da başvurulabilmelidir. Çünkü devlet radyosu ya da televizyonu "devletin organı" değildir, olamaz. Devletin radyo-televizyonu,

ve yok edilmelidir, yok edilemez de. Yine bir başka anlatımla, "düşünce özgürlüğü"nün bulunduğu ileriye sürülen bir toplumda iki özelliğin birbirinden ayrı olmasızın, birbirile iç içe olması gerekdir. Bu iki özellikten biri "dileğimi düşünmek ve istediği düşünmeye inanmak" ise, öbürü de "bu düşünçeyi ve inancı açıklamak özgürlüğü"dür. Eğer bir ülkede bu özelliklerden ikincisi yoksa, birincisinin olması hiç bir yarar sağlamaz.

Burada "fikir suçu"na dekinmemiz gerekiyor. Çünkü "düşünce özgürlüğü" nü tam anlamıyla kavramamış ülkelerde konunun ikinci özelliğini oluşturan "düşünçeleri ve inancları açıklama özgürlüğü" ilkesi ile "fikir suçu" birbirile siki bir ilişkili içindedirler. Bu ilkeyi benimsenmemek istemeyen çevreler "fikir suçu"nun varlığını büyük bir güçle savunma gereğini duyarlar. İşte sorun da buradan çıkar. "Düşünce özgürlüğü" için bugüne dekin verilen savaşının özünde de bu nokta, "fikir suçu"nun olup olmadığı noktası, yatkınlıkta. İleri Batı demokrasilerinde, Nato'nun ve Türkiye'nin üyesi bulunduğu pek çok diğer uluslararası anlaşmaların içinde yer alan ülkelerde "fikir suçu" diye bir kısıtlama kabul edilmez. Ama herhangi bir yolla açıklanan ve o toplum tarafından "tehlikeli ve zararlı" sayılan bir düşünçeyi "eylem"e dönüştürmenin gerçeken de kişilere, devlete ve topluma zarar verdikleri zaman elbette cezalandırılmaktadır. Ama böyle bir "suç" a "fikir suçu" demeye de olanağ yoktur.

Ayrıca, çeşitli Batı ülkelerinde, yukarıda belirtildiği gibi, bir düşünçenin açıklanışında "hakaret, iftira ve küfür" yasalarla uygun ceza ile karşılaşır. Bu gibi "suç"lara "toplumun ahlakını korumak" ve "devletin güvenliğini bozmamak" gibi önlemlerle ilgili yaptırımlar eklenebilir. Ne var ki, bu gibi durumlarda özellikle ileri sayılan Batı demokrasilerinde özen gösterilen nokta şudur: Yasaklananın ya da cezalandırılanın "düşünce" olmamasına, "eylem" olmasına dikkat edilmektedir. Bu nedenle de, ileri Batı demokrasilerinde "fikir suçu" diye bir kavram kabul edilmediği gibi, "sapık ideoloji" diye de bir kavram olmuşsunudur.

SONUÇ

Buraya dekin üzerinde durduğum kavramları ilerde diğer yazılarında yeniden ele almakta ve incelemekte yarar vardır. Çünkü bu gibi kavramların geliştirilmesi, yeni bir anayasa çalışmasının başlayacağı dönemde basın ve yayın alanlarının olgunlaşmasını sağlayabilir. Ya da kamuoyunun özgürlükler konusunda daha ayrıntılı düşünmesine yol açabilir...

Yukarda kısaca ele alınan kavramlar, yüzyıllardan beri örnek aldığımız ve öykündüğümüz Batı'da geliştirildiğini, ama bizim onları özümsemeye yanaşmadığımızı da belirtti. Elbette Batı'da da bu kavramların karşısına yer alan ve onları yok etmeye çalışan "eylem" var. Onlardan da bir başka yazıda söz etmek gerekiyor. Fakat Batı'yi bu denli öykünen ve ona ekonomik bakımdan bu denli bağımlı olan ülkemizdeki kamuoyunun sözkonusu kavramlarla ilgili olarak yeterince oluşturulması gerekiyor. Bu görevi kim yapacak? Nasıl yapacak?

devletin ve halkın yararlanabileceğini birer araç olarak kabul edilmeli ve karşı görüşlere sahip kişilerin sesi ve görüntüsü de bu iki kitle iletişim aracında yer almazırdır.

Yine aynı alanda üzerinde durulan bir başka nokta da, çeşitli düşüncelerin ya da olguların "yasaklanması" ve "cezalandırılması" yerine, "kategoriler"e ayrılarak ancak belli zamanlarda belli kesimlere sunulması yoluyla gidilmesidir. Örneğin çocukların ya da gençlerin ancak belli yaş sınırını geçtikten sonra çeşitli düşüncelere ya da olgulara sahip yapıtlarla karşılaşmalarını sağlamak için önlemler alınır. Böylece özellikle yaratıcıların -yazarların, sanatçılardan - "yatratma özgürlüğü" kesinlikle önlenmez. Örneğin, yetişkinlik kazanmamış gençler ve çocuklar kendi ya da durumlarına uygun olmayan bir film izleyip olumsuz bir biçimde etkilenenler diye o film tümde yasaklanmaz. Ancak 16 yaşından küçüklerin böyle bir film izlemeleri engellenebilir.

Düşünçeyi açıkladıktan önce de netleme ve açıkladıktan sonra da yasaklama ya da cezalandırma yerine başvurulan yollardan bir başkası da özellikle kitle haberleşme araçlarında çalışanların mesleklerinde yeterli bir düzeyde yetişmelerini sağlanmalıdır. Mesleğinin inceliklerini iyileştirme, radyo-TV yayıcıları, filmcipler vb. "düşünce özgürlüğü" kavramına genellikle çok olumlu anlayışla yaklaşma eğiliminde olurlar. Günümüzde özellikle TRT'de deneyimli personelin giderek azalması ve yönetim basamakları da giderek deneyimsiz personelin doldurması, salt TRT'nin işleyişinin değil, ülkemizdeki "düşünce özgürlüğü" kavramının da büyük yaralar almasına yol açıyor.

Buraya dekin üzerinde durduğum kavramları ilerde diğer yazılarında yeniden ele almakta ve incelemekte yarar vardır. Çünkü bu gibi kavramların geliştirilmesi, yeni bir anayasa çalışmasının başlayacağı dönemde basın ve yayın alanlarının olgunlaşmasını sağlayabilir...

Yukarda kısaca ele alınan kavramlar, yüzyıllardan beri örnek aldığımız ve öykündüğümüz Batı'da geliştirildiğini, ama bizim onları özümsemeye yanaşmadığımızı da belirtti. Elbette Batı'da da bu kavramların karşısına yer alan ve onları yok etmeye çalışan "eylem" var. Onlardan da bir başka yazıda söz etmek gerekiyor. Fakat Batı'yi bu denli öykünen ve ona ekonomik bakımdan bu denli bağımlı olan ülkemizdeki kamuoyunun sözkonusu kavramlarla ilgili olarak yeterince oluşturulması gerekiyor. Bu görevi kim yapacak? Nasıl yapacak?

BABIALİ'DE "DOKUZ PATRON OLAYI" VE ÇALIŞANLARIN ORTAK ÜRÜNÜ: "BASIN GAZETESİ"

Selçuk ALTAN

Calışan gazeteciler, her yıl 10 Ocak gününü, "212 Sayılı Yasa"nın yıldönümü olarak kutular.

"Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki 5953 Sayılı Kanunun Bazi Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazi Madde Eklenmesine Dair Kanun" başlığını taşıyan, Milli Birlik Komitesi'nce 4 Ocak 1961'da kabul edilen ve 10 Ocak 1961 günü Resmi Gazete'de yayınlanarak aynı gün yürürlüğe giren bu yasa, gazetecilerin bazı sosyal haklarını güvence altına almaktadır.

İşverenlere, iş sözleşmelerinin "yazılı olarak yapılması", sözleşmelerde "işin nevi", "ücret miktari", "gazetecinin kıdemini" ögelerinin mutlaka konulması, "ücretlerin peşin ödenmesi", "ödenmeyecek ücretler için günde yüzde beş fazla ödeme yapılması", "sözleşme dışı işler için ek ücret ödenmesi" gibi bazı yükümlülükleri getiren ve bugün kısaca "212 Sayılı Yasa" adıyla anılan yasa, gazetecilik mesleğine girenlere ve çalışmakta olanlara, kisitha olsa-bazi haklar getirmiştir, o güne dek görülen başboşluğa kısmen son vermiştir.

Bu yasanın önce "çıkaması" için ve çıktıktan sonra da "değiştirilmesi" için, bir kısım gazete sahipleri büyük çabalar göstermişler, fakat yaşamın ilerleyi doğru gelişen gücü karşısında başarılı olamamışlardır. Dokuz gazete patronunun çabalarından biri de, gazetelerini 1961 Ocağında üç gün süreyle yayılmamalarıdır. Babialı'de "Dokuz Patron Olayı" adıyla bilinen bu olay, bugünlere dek gazetecilere ve kamuoyuna hatırlatmakta, bilimsel inceleme yapacaklara, kısa da olsa önbilgiler vermektedir.

"GAZETEMİZ ÜÇ GÜN KAPATIYORUZ"

10 Ocak 1961 sabahı, gazetelerini ellerine alan okuyucular, yukarıdaki başlıkla karşılaştılar. Bu başlığın altında, çerçeveyi içinde, dokuz gazete patronunun ortak bir bildirisi yer almıyordu. Bildiride, önce 27 Mayıs Devrimi övülüyordu, arkasından da "...Milli Birlik Komitesi tarafından ilan edilen basınyla ilgili kanunlar, milletçe girilen bu aydınlatık devirde, basını emsali görülmemiş bir tehlike içine atılmıştır." deniliyordu.

(AKŞAM-CUMHURİYET-DÜNYA-HÜRRİYET-MİLLİYET-TERCUMAN-VATAN-YENİ İSTANBUL-YENİ SABAH) imzalarını taşıyan ortak bildiride sözü edilen yasalar, yukarıda kısaca anlatılan "212 Sayılı Yasa" ile, Basın İlân Kurumu'nun oluşturulmasıyla ilgili 195 sayılı yasayı.

Dokuz gazete patronuna göre bu iki yasa, bildirideki ortak deyişle, "Doğrudan doğruya temel hak ve hürriyetleri kısıntıya sokabilecek" niteliktedi ve "Müteaddit müracaatları neticesiz kaldığından ve teessürlerinin ifadesi olmak üzere" (1) gazetelerini üç gün süreyle kapatmaya karar vermişlerdi.

İŞİN İÇYÜZÜ

Okuyucular, çalışan gazetecilere sosyal haklar getiren yasaların, neden birer "tehlike" olduğunu, neden "temel hak ve hürriyetleri kısıntıya sokacağım" gereklili olarak açıklayan şartları, bildiride boş yere aradılar ve

işin, aslında, basın özgürlüğü ile değil, patronların çıkarlarıyla ilgilidir. ancak ertesi gün yına başlayan ve çalışan gazeteciler tarafından çıkarılan "BASIN" adlı gazeteden öğrendiler.

Bu olaydan önceki gelişmeleri söyle özetleyebiliriz:

1960'ın son aylarında, adı geçen iki yasının hazırlık döneminde, Milli Birlik Komitesi, işçi ve işveren temsilcilerini Ankara'ya çağırmış, bir dizi seminerler düzenlemiştir. İşverenler de çalışanlar da burada düşüncelerini dile getirirlerken, bazı patronlar, gazetelerinde her iki yasyla ilgili hazırlıkları ağır dille eleştirmiştir ve "gerçek gazetecilerle görüşülmemiğini" öne sürmüştür. Örneğin, bunlardan Falih Rıfkı Atay, "İşin acelesi yok. Olsa bile Milli Birlik Komitesi üyelerinin, hakiki basın temsilcileri ile HESAP KİTAP masa üstünde konuşarak durumun gerçeklerini tesbit etmelerini arzu

ederiz" demiştir. (2) Oysa, Ankara'daki toplantılarla, bütün basın dernekleri, sendikaları ve Gazete Sahipleri Sendikalarının her ikisi de çağrılmışlardır. Örneğin, İstanbul Gazeteciler Sendikası Hasan Yılmazer ve Ömer Sami Coşar, Ankara Gazeteciler Sendikası'ni İlhami Soysal, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'ni Nuyan Yiğit ve görevlendirilen Hayri Alpar ve Şemsî Kuseyri, Ankara Gazeteciler Cemiyeti'ni Altan Öymen, Gazete Sahipleri Sendikası'ni Akşam Gazetesi'nin sahibi Malik Yolaç ve Nasit Uluğ temsil ediyorlardı.

Atay'ın seminerlere katılan gazeteciler "gerçek gazeteci" saymaması üzerine, İstanbul Gazeteciler Sendikası, Basın Şeref Divanı'na başvurarak yazının kınanmasını istemiştir. Aynı günlerde Yeni Sabah ve Vatan Gazeteleri patronlarının da yasa hazırlıklarını ağır dille eleştirdikleri henüz belleklerdedir.

Patronların öfkesi sürenken, yasının Milli Birlik Komitesi'nde kabul edildiği açıklanmış, bunun üzerine dokuz gazetenin sahibi, yasa, daha Resmi Gazete'de yayınlanmadan, yukarıda açıklanan ortak bildiriyi kaleme alıp gazetelerini kapatmağa karar vermişlerdi. 9 Ocakta alınan karar 10 Ocak 1961'de yayınlanmadan önce, patronlara karşı ilk tepki, gazetelerin yazı işleri müdürlərinden geldi: Çoğu, sözkonusu bildirinin çıktıığı gazetelerine "Sorumlu Müdür" olarak imzalarını koymayacaklarını bildirdiler ve koymadılar. Dünya'nın Yazı Müdürlerinden, Sami Karaoren ve Hikmet Çağlayan, Milliyet'in yazı müdürlərinden Hasan Yılmazer ve Vatan'ın Yazı müdürlərinden Mesut Özdemir ile Gökşin Sipahioglu bunlar arasındaydılar.

10 Ocak günü dokuz patronun bildirisi gazetelerinde yayınlanırken, İstanbul Gazeteciler Sendikası'nda da

olanüstü bir gün yaşanıyordu. Çalışan gazeteciler, 27 Mayıs öncesindeki karantık günlerde bir araya gelmemeyen gazete sahiplerinin, bu kez çıkarları söz konusu olunca kol kola girdiklerini somut olarak görmüşlerdi.

Sendika o gün bir bildiri yayınlarak şöyle dedi:

"Bu kapanma kararı, gazetelerin tesis ve madde imkanlarını ellerinde bulundurarak gazete sahipleri tarafından verilmiştir. Basını meydana getiren asıl ve büyük kütle olan biz yazılışları müdürüleri, sekreterler, istihbarat şefleri, muharrirler, muhabirler, foto muhabirler, kartalıristler, ressamlar, müsahihler (düzeltilmeler) ve diğer fikir işçilerinin böyle bir kararda oyumuz olmadığı gibi, bu hareketi asla tavsiye etmemekteyiz."

Bildiride, 27 Mayıs öncesinde, fikir işçilerinin cop yedikleri, hapse girdikleri, yollarının kesildiği günlerde herhangi bir davranışta bulunmayan gazete sahiplerinin tutumu sergilendi ve "Fikir işçilerinin haklarını teminat altına alan kanunun çıktıığı sırada, gazete kapatmak suretiyle Milli Birlik Komitesi'ni protesto yoluna gitmeleri" kinanıyordu.

Gazeteciler, aynı gün Sendika'dan başlayan sessiz bir yürüyüş yaptılar. Ellerinde "Simidimiz ve hürriyetimiz için", "Çalışan gazeteciyi cop, patrona hazırlop" gibi dövizler taşıyordular.

ÇALIŞANLARIN ORTAK URUNU: "BASIN GAZETESİ"

Sendika, 10 Ocak 1961 günü yaptığı toplantıda, patronların üç günlük boykotu sırasında "BASIN" adlı bir gazete yayına girmeye karar vermiştir. Yönetim Kurulu, aynı gün İstanbul Valisi Orgeneral Refik Tulga'yı ziyaret ederek durumu anlatmış, gerekli formaliteler için destegini istemiştir. Fikir ve kol işçilerinin elbirliğiyle 11 Ocak 1961 günü çıkarılmaya başlanan, çalışanların ortak ürünü "BASIN GAZETESİ"nin sahipliği sendika tesisi Selçuk Çandarlı, Genel Yayın Müdürlüğüne Abdi İpekçi, Sorumluları Yazı İşleri Müdürlüğüne Semih Tuğrul ve Teknik Müşavirliğine de Murat Kayahanlı getirilmiştir.

Patronların üç günlük boykotu sırasında düzenlenen bir biçimde yayınlanan BASIN GAZETESİ, teknik olağansızlıklar nedeniyle bazı eksiklikler taşıyordu ama gerek "Haktan ve gerecten yana" oluşu, gerek "meslek onurunu koruyuşu" ile okuyucuların büyük ilgisini toplamış ve 100 bin tiraj gibi o gün için önemli bir noktaya ulaşmıştır.

Gazetenin ilk günkü başlıklarından bir bölümünü söyleyelim:

"DAIMA HALKIN HİZMETİNDEYİZ-DOKUZ İŞVERENİN GAZE-

Daima Halkın Hizmetindeyiz
Dokuz İşverenin Gazeteleri Kapatması Üzerine
Fikir İşçileri Sessiz Bir Protesto Yürüyüşi Yaptılar

ÇALIŞANLARIN ORTAK URUNU "BASIN" GAZETESİ -Dokuz gazete işvereninin üç günlük boyutu sırasında yayınlanan gazetenin ilk sayısı.

TELERİNİ KAPATMASI ÜZERİNE
FIKİR İŞÇİLERİ SESSİZ BİR PROTESTO YÜRÜYÜŞÜ YAPTIKLARI
MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ İLE BERABER OLAN GAZETECİLERİN BU HAREKETİNİ HALK VE GENÇLİK TEŞEKKÜLLERİ DESTEKLÉDİ.

Gazetelerin çıktıktan ilk günün diğer gelişmeleri de söyle özetlenebilir: • Milli Birlik Komitesi Sözcülüğü'nden yapılan açıklamada, "Bırakın üç gün değil, diledikleri kadar çıkarsınlar... Yillardan beri hak ve hukuk müdafii olduklarını iddia eden bazı yazarlar, ufak bir menfaat pesinde hak ve hukuktan ne derece ayırtabilecekleriğini göstermiş bulunuyorlar." denilmiş-

ticilerin dahi düşüncelerinin alındığını bildirmiştir ve "Kanun, hürriyetlerinin sınırlarının, fikir işçilerinin hürriyet sınırlarında bittiğini bilmeyen dokuz gazete işvereninin menfaatlerini de haksever kaiadelere bağlamıştır." demiştir.

Gazetelerin çıktıktan ilk günün diğer gelişmeleri de söyle özetlenebilir: • Milli Birlik Komitesi Sözcülüğü'nden yapılan açıklamada, "Bırakın üç gün değil, diledikleri kadar çıkarsınlar... Yillardan beri hak ve hukuk müdafii olduklarını iddia eden bazı yazarlar, ufak bir menfaat pesinde hak ve hukuktan ne derece ayırtabilecekleriğini göstermiş bulunuyorlar." denilmiş-

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi: 7 Ekim 1836 - 1920

*İdare ve yasası işleri için
Başbakanlık Nezriyat ve Müdürüvenat
Umum Müdürüne
müraciat olunur*

10 OCAK 1961
SALI

Sayı: 10703

KANUNLAR

Basin mesleğinde çalışanlarla çalıştırılanlar arasındaki mülasebelerin tanzimi hakkında 5953 sayılı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair Kanun

Kanun No: 212

Kabul tarihi: 4/1/1961

Maddie 1 — Basın mesleğinde çalışanlarla çalıştırılanlar arasındaki mülasebelerin tanzimi hakkında 5953 sayılı kanunun 1, 4, 6, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 26, 27, 28, 29, 30 ve bu kanuna 6233 sayılı kanunu eklenen 1inci maddede aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Kanunun yasası

10 OCAK 1961 - Resmi Gazete'nin bugünkü sayısında yer alan 212 Sayılı Yasa, çalışan gazetecilerin bazı sosyal haklarını güvence altına aldı.

● Yurdun dört bir yanındaki gazete kuruluşları, dokuz patronun tutumunu kınamışlardır. Anadolu basını, çalışan gazetecilerin yanındaydı.

● İstanbul'da gazete dağıtıcları bir sessiz yürüyüş yapmışlar ve halk tarafından alkışlanılmışlardır.

● İstanbul gazetelerinin yazı işleri müdürleri, bir bildiri ile, "Basının hakikaten emsali görülmemiş bir tehlikenin içine sokulduğu günlerde dahi başarılılamamış bir hareketi" şimdiden başarılı olan dokuz gazete sahibini protesto etmişlerdi.

● Aynı gün fikir işçilerinin çok büyük bir bölümünün imzalayıp yayıldığı bir başka bildiri de de "En iyi tarihde meslek haklarıyla beraber, insanlık haysiyetleri de gazete sahibinin küçük bir öfkesine, kaprisine ve menfaat endişesine kurban edilen Türk Gazetecisi, yeni kanuna en tabii haklarını elde etmiş bulunuyor." denilmiştir.

● İstanbul Basın Teknisyenleri

Sendikası'nın gönderdiği telgrafta, gazete sahipleri kınanmış ve "Kendilerini hürriyet ve insan haklarının müdafü olarak efsârı umumiyeye empoze edenlerin, asrı kazançlarından pek cüz'i bir miktarını, varlıklarının yaşamasına sebep olanlara tevzii gibi adilâne bir karar karşısında takındıkları tavri, basının emek unsuru olan bizler siddetle protesto ederiz" denilmiştir.

● Ankara'da yayınlanmakta olan ÖNCÜ gazetesi, 9 gazete sahibini kınamış ve sendikanın yanında yer almıştır. Öncü'de çalışanlar, gazetelerini İstanbul'a götürün araçlarla yola çıkmışlar ve dokuz patronu kınayan yazıları dolu gazetelerini kendileri satmışlardır. Cünkü, dokuzlar, o üç gün içinde İstanbul'da diğer gazetelerin satılmasına için dağıtımçıları talimat vermişlerdir. Öncü gazetesinde bu noktaya da değinen Altan Oymen söyle yazmıştır:

"Bu, dokuzlar tröstünün karşısındaki fikir ve haber verme hürriyetine ve okuyucunun haber alma hürriyetine karşı asgari toleransa

sahip olmadıklarını gösteren enteresan bir misaldır. Ellerinde iki gün sonra gene hakim olacakları gazeteler var. Önce karşularındaki ni dinleyip, iki gün sonra istedikleri cevabı verebilirler... Ama bütün bunları, bu imkânları ellerde mahfuz tutmakla yetinmeyler. Karşularındaki seslerini hançerlerinde boğmak için, daha başlangıçta, özel metodların peşinden gidiyorlar." (4)

ANKARA VE İZMİR'DE

Dokuz patron olayın ilk günü (11 Ocak 1961) Ankara ve İzmir'de gazeteciler birer yürüyüş yaparak gazete sahiplerini kınadılar. Ankara'daki yürüyüşe Temsilciler Meclisi üyelerinden bazıları da katıldılar. Güven Parkı ve Zafer Alanı'ndaki Atatürk Anıtlarına çelenk koyan gazetecilerin ellerindeki dövizlerde "Basının şerefi, patronun inhisarında değildir" ve "Kalem, patronların değil, halkın hizmetindedir"

cümlesi de yer alıyordu.

Türkiye Gazeteciler Sendikaları Federasyonu, Ankara Gazeteciler Sendikası ve Ankara Gazeteciler Cemiyeti de aynı gün Ankara'da ortak bir toplantı yaptılar. Yayınlanan bildiride, gazetecilerin haklarının, ellerinden "gavrimeşu yollarla alınmak istendiği" vurgulanıyor ve "...Basın hürriyeti, Anayasa'ya aykırı kanunlarla kökünden tahrip edilirken, ecir gazeteciler zindanlarda çürüttülerken... gazeteler, resmi ilan tehdidiyle yola getirilirken bu kabil protesto hareketine tevesüs etmeyen bu gazete sahiplerinin, bugünün hürriyet havası içinde en tabii hakları boykota karşılamaları, vatandaşın vicdanında lâyk olduğu hüküme elbette mahkûm olacaktır." deniliyor.

Aynı gün, bu üç kuruluş tarafından dokuz gazetenin sahiplerine gönderilen telgrafta da, "En tabii yurttaşlık haklarını yok eden şiddet kanunları karşısında bile" bir boykota gitmeyen gazetelerin, "sırıtlardan servet kurdukları fikir işçilerinin tabii haklarının kanunu müyyiidelere bağlanması üzere" gazetelerini üç gün kapatmaları kinanıyor.

Kurucu Meclis'te yer alan gazeteci üyeleri de olayı, ortak bir bildiri ile kınadılar.

Temsilciler Meclisi üyelerinden Esat Çağa, patronların bildirisinin neden radyodan okunmadığını bir örnekle sordu. Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Cihad Baban verdiği cevapta, bu konuda patronlardan bir istek geldiğini söyledi ve "Fikir işçilerinin bir telgrafının radyoda farkına varulmasının okunduguunu, derhal takibata geçirip ilgiliin cezalandırıldığı" bildirdi.

İzmir'de Gazeteciler Sendikası bir protesto yürüyüşü düzenledi ve yaylılığı bildiride "Şahsi menfaatlerini basın hürriyetinin zedelenmesi gibi gösterenler" i kınadı.

Dokuz patron olayın sürdürdüğü günlerde, toplumun çeşitli kesimlerinden tepkiler de sürdü. Pek çok kuruluş yasalarının yanında yer alıp çalışan gazetecileri ve onların örgütlerini desteklediklerini bildirdiler. Bu arada, Yeni Sabah patronu Safa Kılıçlioğlu'nun, gazetesinin kapularını fikir işçilerinin yüzüne kapatıp elektrikleri kendi eliyle söndürdüğü, Kadircan Kafı'nın da Tercüman Gazetesi patronunun tutumuna karşı çıkarak gazetesinden istifa ettiğini gözleendi (5).

ORTAK ÜRÜNÜN SON BAŞYAZASI

"BASIN GAZETESİ" nin üçüncü ve son sayısında çıkan başyazıcıda özette şu görüşler yer aldı:

"Çıkarıken ne demişti? (Üç gün siyi gazetesiz bırakmayacağız.) Ve işte bırakmadık."

Bu sözümüzü tutmak için insanüstü bir güç sarfettik. Günüümüzü geçmemize kattık. Neler mi yaptı? Önce yazılarımızı yazdık, haberlerimizi hazırladık, sonra dizdik, sonra bastık, paketledik ve onları sirtümüzde taşıdık. "Basın" sizlere ulaştırdık.

Biz bunlara yabancı değildik. Herbirimiz ayrı ayrı, yıllarca tâ mesleğe başladığımız ilk gündenberi kaç defa kendi gazetelerimiz için bunu seve seve yaptık. Kimbilir kaç defa aynı fedakârlıkla da yapacağız. Bundan sadece sevinç duyuyoruz. Zira bu bizim meslek andımız ve haysiyetimizdir. Bizim bu meslekten beklediğimiz bütün kazanç, bu manevî zenginliktir."

Başyazının sonunda, ortadaki hava dağlılmaz ve elde edilen haklara karşı olan "zihniyet" devam ederse, basın emekçilerinin bütün güçleri ile yeniden savaşacakları ve "Kanun teminatı altındaki haklarından asla fedakârlık etmeyecekleri" belirtiliyor.

SONUÇ VE ACI BİR ANI

Gazetecilerin sosyal haklarını güvence altına alan 212 Sayılı Yasa'ya karşı dokuz gazete işvereninin üç gün süreyle gazetelerini kapatma kararı, hem meslek çevrelerinde hem de kamuoyunda tepki ile karşılanmıştır. "Basın Özgürlüğü" "lokavt"la bir tutan işverenler, bu olaydan sonra da 212 Sayılı Yasa'nın sağladığı hakları kaldırılmak için çaba harcamış, fakat sonuç alamamışlardır. Yasaya geri alırdırmayan işverenlerden bazıları, kanunların boşluklarından yararlanarak, fikir işçileri üzerinde baskı kurmaya çalışmışlardır.

"Gazeteci halkı aldatmakta kullanamazsınız." - "Rotatifler beyinsiz olmaz." - "Sana sefa, bize cefa" - "Düşünce özgürlüğünün yanında, sömürgecilikin karşısındayız."

Bu incelemeyi, protesto yürüyüşünde neden olan olaylardan birini oluştururan Yeni Sabah'ın başmakalesine karşı, gene aynı gazetede 27 Ocak 1963 günü çıkan Nezihe Araz'in yazısından bir bölümle bitirelim:

"Bazları gazetecilik mesleğini çok meşakkatli bulmayı bilir, bazları bir avuç gazeteciye tanınan asgari ücret meselesi gibi bir mevzuu, onların asla lâyk olmadığı, haksız bir imtiyaz gibi değerlendirebilir. Ama aziz çocukların, değil asgari ücret, artik size verilebilecek ücretlerin azamısı bile lütfedilse ne fayda var? Siz mesleğinizin aziz şehidleri olarak aramızdasınız. Bu yolda ne ilksiniz, ne sonsunuz. Siz Çatalca'ya doğru yola çıkarken, ne kadar iyi biliyorum, ne ikramiye, ne tazminat ne de herhangi bir menfaat düşündürüdünüz."

NOTLAR

- (1) 10 Ocak 1961 tarihli Dünya Gazetesi
- (2) 10 Ocak ve Ötesi, İstanbul Gazeteciler Sendikası Yayınları, İstanbul Matbaası, 1963, sayfa: 9
- (3) Adı geçen eser, sayfa: 12
- (4) Adı geçen eser, sayfa: 26
- (5) Adı geçen eser, sayfa: 72

BASINIMIZDA EKONOMİK HABERCİLİK

Yalçın DOĞAN

Türk Basını 150. yılını geriden bırakırken, çeşitli dönemlerde elde ettiği deneyimlerin, binbir çabayla sağladığı özgürlüğün işliğinde, yeniden "derlenme-toparlanma" evresinden geçiyor. Olaylara özellikle toplumsal açıdan bakmayı kendi dünya görüşüyle özdeş tutan basının bir bölümünü, sanksi tabuları yıkıyor. Yillardır "yanlış" ya da "aykırı" diye damgalanan, ama gerçekle kendisini koşullandırmış olan kısıtları döngülerini aşmaya çalışıyor. Teknolojik olarak, çalışma yöntemi olarak, iş ilişkileri olarak, iş veriminin yükseltilmesi ve bunun değerlendirilmesi olarak...

Kazandığı yasal hakların ve özgürlüklerin zaman tadi damağında da olsa, "demokrasinin beiği" ülkelerden daha ileri ülkelerin kağıda döküldüğünü görmüş ve bunlardan yararlanmasını bilmış de olsa, galiba yine de emeklemekte olduğu öz ve ayrıntılar var.

Bunların başında da, ekonomik habercilik geliyor. Ekonomik konulara dönük habercilik, gazetecilik. Ekonomik içerikli olayları yansıtacak ve hatta bunun mizanajını düzenlemek. Aslında, ekonomik habercilik açısından basınımızdaki görünen emekleme, bir başka yöntem eksikliğinden kaynaklanıyor: Araştırmaya dayalı habercilikte geride kalmış olmak. Araştırmaya dayalı habercilik gelişmeden, ekonomik haberciliğe soyunmak, çok güç. Ekonomik haberciliğin vazgeçilmez temeli, araştırmak. Olayların perde arkasını somut kanıtlarıyla sunmak.

Basınımızın bir bölümünün ekonomik haberciliğe göre olarak geri kalmış olması, belki de basındaki "geçiş döneminin" bir ürünü. Belireni kuşak farkının, ama artık giderek eski alışkanlıkların kırıldığı kuşak farkının son çarpıntıları. Yeni kuşaklar için artık "iki kişi arasındaki görüşme" eskiye göre, daha az haber değeri taşıyor. O görüşmenin başlı başına bir haber olduğunu inkar etmek elbette olanaksız. Ama haber, o görüşme ile bitmiyor. Tersine, başlıyor. Özellikle de, ekonomik içerikli haberlerde böyle-

sine bir niteliğin üzerinde durulmadan, bu işin gazeteciliğini gerçekleştirmek, sadece o işi yapanı değil, toplumu önemli ölçülerde yanılmaya dek götürüyor.

Ekonominin olayların halka yansımıası, 1970'lerden sonra önem kazandı. Çünkü, 70'lerden sonra dünya 1929 bunalmısından bu yana en ağır koşulla mahkum oldu. Gazetecilik tümüyle, ama ekonomik gazetecilik özellikle halkın maddi koşullarını değiştirmeye katkıda bulunmak varsayıma dayandıktan, ekonomik türdeki haberler, röportajlar, yorumlar daha ilgi çeker oldu. Ne var ki, basınımızın bu alanındaki emeklemesi de, kendi tarihini böyledile oluşturmakaya başladı.

Uluslararası kuruluşlar birdenbire ön plana çıktı. Çeşitli harflerin yanyana gelmesiyle simgelenen uluslararası kuruluşlar, ülkelerdeki siyasal ve sosyal değişimlerin anahtarı oldular. Daha doğrusu, bu kurumların anahtar nitelikleri 70'lerin dünyası ile belirginleşti.

Örneğin, IMF harfleriyle bilinen Uluslararası Para Fonu-Türkiye ilişkileri taa 1946'lara dek inerken, böyle bir kuruluşun varlığı 70'li yılların birikimiyle gün ışığına çıktı. Otuz yıldır aksamadan süren IMF-Türkiye ilişkileri, bir anda ülkenin en vuruğu, en çarpıcı haberlerini oluşturan niteliklere büründü. Oysa, tam otuz yıl bu kuruluşun Türkiye'yi ziyaretinden kimsenin haber bile yoktu. Bu ilişkiler bilinmediğinden, Türkiye'deki ve çevresinde değişiklikler de, elbette en azından eksik değerlendirme durumunda kaldı. IMF'nin Türkiye'ye gelişinin önemli bir haberdi. Kimlerle, neler görüşüldüğü önemli haberdi. IMF'nin ne olduğu ise, çok daha fazla önem taşıyan haberdi. İste, ekonomik haberciliğin bu noktada araştırmaya dayalı haberciliğin gelişmesini sanksi zorladı. IMF'nin ne olduğu bilinmeden, neden gelmiş olduğunu bilmeye olanak yoktu.

Yine 70'li yılların zorlayarak getirdiği araştırmaya dayalı habercilik, ekonomik alanda sürdürülən gazeteciliğin kendi içinde uzmanlaşmasına yardım etti. Örneğin, yillardan beri her

ülkede çeşitli uluslararası bankalar şube açar. Bu olağan görülür, geçilir. Bunlar içinde örneğin bir "International Bank"ın herhangi bir ülkede şube açması da, diğer banka şubeleri açılması haberleri arasında erir, gider. Oysa, anılan bankanın ünlü haber alma örgütü CIA'nın finansörüğünü üstlenmiş olduğunu ortaya çıkarmak, olayın regını çok değiştirir. Arkasından da, araştırmaya dayalı ekonomik habercilik kendiliğinden çorap sökü gibi gelir. Arka arkaya çarpıcı haberlerin birbirini izlemesi işten değildi.

Ekonominin bir başka nedeni de, galiba basındaki belli komplekslerden kaynaklanıyor. Türkiye kapitalist üretim ilişkilerinin geçerli olduğu bir ülke. O halde, herkesin dilinden düşürmediği "iş çevreleri", haberciliğin atar damalarından biri. "İş çevreleriyle ilişkili kurmak" başında yillatılı suçlanan eylemlerden oldu. Oysa, o çevrelerle ilişkili kurmadan, gerçekleri yansıtmanın olansızlığı ortada. Basın, iş çevreleriyle ilişkileri, başka amaçlar için kullandı. Zaman zaman o çevrelerin ta kendileri, basının temel direklerini oluşturmak istediler. Ama, buna rağmen ve fakat bunları bilerek, iş çevreleriyle gerektiği gibi ilişki kuramamak, ekonomik haberciliği büyük ölçüde aksatır. Olayların özündeki ince noktaların perde arkasında kalması sonucunu yarattı. Basının bir bölümünü bu çevrelerle ilişkili kurmanın kompleksine kapıldıkları, diğer bölümünü bildiği olayları yansıtımıya ve hatta çarptırmaya özen gösterdi. Sonuçta kaybolan gerçek oldu.

Özetlenen eksikliklere bir başka etken daha ekleni. Basın-bürokrasi diyalogunda bürokrasiden gelen, ancak basının neden olduğu güvensizlik ve kopukluk. Gerçi, basına bürokrasının diyaloğu gazeteciliğin her türlü için zorlulu. Ancak, ekonomik olaylarda basının bir bölümünde sunulan çarpıtmalar ve çok geniş etkileri nedeniyle olayları tek yanlı (belki de kasıtlı) bakışlar, önce bürokrasiyi daha titiz kııldı. Titizlik bir süre sonra kopukluğa ve nihayet güvensizliğe dönüştü. Hele de, nesnel ve gerçek ölçülerde özenerek yazılmış haberlerin, bir sonraki gün başka bir gazetedede derme-çatma biçimde calınarak, evet calınarak (ilk yayılan gazeteden calınarak), yayılmasi, bürokrasideki basına karşı güveni sarsan etkenleri oluşturdu.

Birbire olumsuzluklara karşın, basınımızda ekonomik haberciliğin en olumlu yanı, bu işin başı başına başlamış olmalıdır. Ekonomik gazeteciliğe ulaşılacak daha çok kilometre taşı var. Ama, halkın maddi koşullarını değiştirmeye en çok katkıda bulunabilecek tür olması açısından, ekonomik türdeki gazeteciliğin ilk adımlarını atmış bulunması, yine de umut verici.

BÜYÜK BASIN VE YENİ GAZETECİLİK

Emin ÇÖLAŞAN

Ünlümüzde Türk basını deyince akla 5 büyük gazete gelir. Basınımda ayrı bir yeri ve önemi olan "5 büyük" dışında bir de İzmir'in Yeni Asır gazetesi vardır ki yerel bir yayın organı da olsa ülkemizin satış açısından beşinci büyük gazetesi. Türk basını denilince işte bu gazeteler önumüze çıkarlar ki, satış sırasına göre bunlar Günaydın, Hürriyet, Tercüman, Milliyet, Yeni Asır ve Cumhuriyet'tir. Bu büyük basın aynı zamanda Türk basınındaki tekelleşmenin bir simgesidir. Bunların dışında günlük gazeteler kuşkusuz vardır, hem de yüzlercesi vardır. Ancak küçüklerin bir bölümüm tümüyle naylondur ve sadece resmi ilan furasından yararlanmak amacıyla göstergemelik basılırlar. Pek çokunun adını bile bilmeyiz. Geri kalanların ise ülkede hemen hiç bir etkinliği yoktur.

Basında tekelleşmenin simgesi olan 6 büyük gazetemizden her biri okuyucu piyasasında belli bir yeri tutmuş, belli trajiklara yerleşmişlerdir. Tirajlar zor değildir. Daha doğrusu düşmesi kolay olur ama artırması biraz güçtür. Büyük gazetelerimizden bir bölümün trajı artırmak için işin kolay yönüne kaçarak lotaryacılık yaparlar. Bu yöntem genellikle başarılı olduğu, bazı okuyucuların yanında büyük gazetelerin de "köşeyi döndükleri" savunulur. Örneğin bir büyük gazetemiz son yıllarda lotaryacılık yöntemleriyle satışlarını büyük ölçüde artırmayı başarmıştır. Ancak lotaryacılık yapan bir gazetenin, okuyucu içinde saygınığını biraz da olsa ytirdiği bir gerçektir. Bu yollara başvurmadan yerini uzun yillardan beri koruyabilen gazetelerin varlığı da lotaryacılık olayının bir tesellisidir.

Kısacası, günümüzde Türk basını deyince akla belli büyük gazeteler gelir. Bunların toplam satışı günde 2 milyon dolaylarındadır ve bu rakam, ülkemizdeki toplam günlük gazete satışlarının yaklaşık yüzde 95'ine esittir. Peki bu büyük gazetelerde insan unsurunun, başka bir deyisle "gazetecinin" işlevi son yıllarda nasıl gelişmiş, hangi yönde değişimler göstermiştir? Eski bir çay ve simit karnını doyuran gazeteci tipi artık orta lıkta pek yoktur. Gazeteci elbette ki yine çok ciddi maddi sorunlarla yüz yüzedir ama eskiye oranla durumunda önemli gelişmeler olduğu da tartışma götürmez bir gerçektir. Herseyden önce ücret rejimi belli bir disiplin altına alınmış, bu alanda etkili sendikal çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların ürünü olarak ortaya ciddi toplu sözleşmeler çıkmış, gazeteci çok sayıda ekonomik ve sosyal güvenceye kavuşmuştur. Gazetecinin meslek yaşamı artık patronun iki dudakının arasında değildir. Ancak şunu da-

zelliğle tekrar belirtmek gereklidir, büyük basın da halen asgari ücretle çalışan azımsanmayacak sayıda fikir işçisi vardır.

Son yıllarda büyük basın da görülen ilginç gelişmelerden biri de büyük gazetelerimizden artık "çağın gazetelerine" ayak uydurma başlamasıdır. Bu ayak uydurma işleminin hangi ölçülerde doğru ya da yanlış olduğu elbette ki tartışılabilir. Ancak burada önemli bir husus vardır ki, sanızın basınımda en olumlu gelişmeyi gösterir. Bu, büyük basın da kadrolara rağmen kısıtlıdır. Evin reisinin kim olduğu haftalarca tartışılmaktır; eşcinseller, ilgisiz tiplerin dedikodu ya da reklam haberleri genellikle ön plana çıkmaktadır. Bunlara bir de rutin haber deedium demeçleri, bildirileri ya da açıklamaları eklediğiniz zaman elinize geçen "büyük gazetenin" fazla ciddi olmadığını ve tercihini magazinden yana kullandığını hemen görmeniz mümkün değildir. Bu durum ise bazı çok önemli sakıncalar yaratmaktadır, özellikle genç gazeteciler gazete yönetimleri tarafından magazine ister istemez yönlendirilmektedirler. Magazin ve "asparagas"ın tadını alan bir gazeteci ise, ne kadar yetenekli olursa olsun artık ciddi ve araştırmacılığı gerektiren konularla uğraşmayacaktır. Çünkü işin kolayını öğrenmiştir. Geçmişte böyle olmuştu. Günümüzde de böyle olmaktadır.

Büyük gazetelerimiz bir de spor sayfaları vardır ki tam anlamıyla evlere şenliklidir. Spor gazeteciliğinin en olumsuz örnekleriyle dolu olan bu sayfalarda genellikle birkaç birinci lig takımının peşinden koşularak kotarılan haberlere ya da bu takımların maçlarına ağırlık verilir. Dedikodu haberleri her zaman ön plandadır. Diğer spor dallarına sayfada yer verilirse bunlar biliniz ki "lütfen" basılmıştır. Futbolcunun aşkı, yabancı antrenörün başırsaklarını bozması, büyük takım yöneticiyi olan paralı reklamcılar ağızlarından çıkan çok değerli sözler spor sayfalarımızın ne yazık ki özünü oluşturur ve spor okuyucusu bu olumsuz yarınlarla koşturlandırılır. Spor sayfalarımızda çağın gereklerine uyum iste böyle sağlanır!

Büyük basınımda çağın gereklerine teknolojik açıdan da uyum, ancak bu durum biraz pahalıya gelmiştir. Renkli basın bugün büyük ölçüde dövizle çökmektedir. Bir ABD dolarının 150 liraya yaklaştığı günümüzde özellikle renkli gazetelerin pek çok girdisi yurt dışından dövizle sağlanmak durumundadır. Bu durumdan geriye dönüş ise bundan sonra pek mümkün değildir.

Basın çok yönlü, çok boyutlu dev bir olaydır. Bu kısa ve iddiasız yazida biz büyük basınımda en kalın çizgileriyle ve çok özet olarak anlatmaya çalıştık. "Büyük gazeteler" denilince elbette ki pek çok diğer yönleri vardır. Bizim burada yazdıklarımız kişisel görüşler olmaktan öteye geçmez.

Merkez Bankasının bilançoslarından IMF'ye verilen niyet mektuplarına, hayat pahalılığı endekslerinin yanlışlığını akla gelebilecek her ekonomik konuya kadar bu olaylar artık kamuoyunda tartışılmasında, başka bir deyisle gündeme getirilebilmektedir. Çünkü bunları ortaya atabilecek ve gündeme getirebilecek niteleme gazeteciler büyük gazetelerimize girmiştir. Gelecekte daha da iyileri girecektir. Aynı durum siyaset konular ya da dış politika konuları için de geçerlidir. Buna karşın büyük gazetelerimizde magazin haberciliği, "asparagas" denilen aslı esası olmayan habercilik, abartılmış hafif habercilik ne yazık ki yine ön plandadır. Araştırmaya dayalı ciddi gazetecilik yapma olanakları elde yetenekli kadrolara rağmen kısıtlıdır. Evin reisinin kim olduğu haftalarca tartışılmaktadır; eşcinseller, ilgisiz tiplerin dedikodu ya da reklam haberleri genellikle ön plana çıkmaktadır. Bunlara bir de rutin haber deedium demeçleri, bildirileri ya da açıklamaları eklediğiniz zaman elinize geçen "büyük gazetenin" fazla ciddi olmadığını ve tercihini magazinden yana kullandığını hemen görmeniz mümkün değildir. Bu durum ise bazı çok önemli sakıncalar yaratmaktadır, özellikle genç gazeteciler gazete yönetimleri tarafından magazine ister istemez yönlendirilmektedirler. Magazin ve "asparagas"ın tadını alan bir gazeteci ise, ne kadar yetenekli olursa olsun artık ciddi ve araştırmacılığı gerektiren konularla uğraşmayacaktır. Çünkü işin kolayını öğrenmiştir. Geçmişte böyle olmuştu. Günümüzde de böyle olmaktadır.

Büyük gazetelerimiz bir de spor sayfaları vardır ki tam anlamıyla evlere şenliklidir. Spor gazeteciliğinin en olumsuz örnekleriyle dolu olan bu sayfalarda genellikle birkaç birinci lig takımının peşinden koşularak kotarılan haberlere ya da bu takımların maçlarına ağırlık verilir. Dedikodu haberleri her zaman ön plandadır. Diğer spor dallarına sayfada yer verilirse bunlar biliniz ki "lütfen" basılmıştır. Futbolcunun aşkı, yabancı antrenörün başırsaklarını bozması, büyük takım yöneticiyi olan paralı reklamcılar ağızlarından çıkan çok değerli sözler spor sayfalarımızın ne yazık ki özünü oluşturur ve spor okuyucusu bu olumsuz yarınlarla koşturlandırılır. Spor sayfalarımızda çağın gereklerine uyum iste böyle sağlanır!

Büyük basınımda çağın gereklerine teknolojik açıdan da uyum, ancak bu durum biraz pahalıya gelmiştir. Renkli basın bugün büyük ölçüde dövizle çökmektedir. Bir ABD dolarının 150 liraya yaklaştığı günümüzde özellikle renkli gazetelerin pek çok girdisi yurt dışından dövizle sağlanmak durumundadır. Bu durumdan geriye dönüş ise bundan sonra pek mümkün değildir.

Basın çok yönlü, çok boyutlu dev bir olaydır. Bu kısa ve iddiasız yazida biz büyük basınımda en kalın çizgileriyle ve çok özet olarak anlatmaya çalıştık. "Büyük gazeteler" denilince elbette ki pek çok diğer yönleri vardır. Bizim burada yazdıklarımız kişisel görüşler olmaktan öteye geçmez.

BASINDA YABANCILAŞMA

Varlık ÖZMENEK

BATI VE BİZ...

Batı basını, zaman zaman Türkiye'de övgüyle söz edilerek örnek alınmak istenmesine karşın, zaman zaman da örnekler verilecek yerilmektedir.

Milliyet gazetesinin uzun yıllar Londra muhabirliğini yapan Kasım Yargıcı'nın aşağıya aynen aldığımız 31 Temmuz 1980 günü Milliyet gazetesinde yayımlanan yazısı, bu konuda ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

İlginç olan bir başka yan da, "demokrasinin beiği" olarak anılan İngiltere'de gazete yönetimiyle muhabirler arasındaki çekişmelerden birini yansıtımıya ve objektif haber oluşumunu engelleyen koşulları önekleme çalışan Kasım Yargıcı'nın, bu yılın başında Bülent Ersoy'un Londra'daki amellyatını yeterince izleyemediği gerekçesiyle gazetesindeki işine son verilmiş olmasıdır...

31 Temmuz 1980
MİLLİYET
Bojkot nası
geri tepki?

KASIM
YARGICI

düşürmek için türlü hokkabazık yapan Batılı gazeteciler, simdi baktular ki oyunlar yolunda gidiyor ve bayan bütün dünya zevkle seyretiliyor, bir aksama da olmuyor, bükemediğin eli öp başına koy misali, öve öve bitiremiyorlar. Hele İngiliz gazetecileri, İngiliz atletleri birkaç altı ve gümüş madalya da kazanınca çarkı tam 180 derece çevirmekten utanç bile duymalar. Bir akşam Daily Telegraph gazetesi olimpiyatları izleyen muhabiri Moskova'dan yapılan bir yayında verdiği demeçte, "Her şey mükemmel. Organizasyon harika. Yalnız bizim kendi gazetelerimize dertte. Pislik atmamız için bizi durmadan sürgütüyorlar" diyerek isyan etmekten kendini alamadı.

Moskova Olimpiyatlarında sporcular kendi dallarındaki ustalıklarını ortaya koymalarken, Batı basını da buna paralel olarak 180 derece dönde ustalıkının örneklerini veriyor.

Bir Afganistan gürültüsü koperan ve bunun ardından boykot çağrıları atan, olimpiyatların yapılması kaçınılmaz hale gelince de bu fırsatı çamur sıvama için kolları sıvayıp kalemleri bileyen Batılı gazetecilerin kendi kırı çamasırmış ortaya döker oldular.

Bur tür davranışlarının son örneği de Moskova Olimpiyatları oldu. Gözden

rini de ne ümitlerle Moskova'ya göndermişlerdi. Her şey aksayacak, veryansın edilecekti. Giden yabancılar Rusların gözlerini açacaklardı. Afganistan yüzünden olimpiyatların boykot edildiğini öğrenip kendi kendilerini lanetleyeceklere-

Batılı gazetecilerin verdikleri ilk günlerde gazetelerinde ne yazilar çıkmıştı. Bir İtalyan homoseksüel, gösteri yapmak istemis, polis buna kaba şekilde engel olmuştu. Bu ne hürriyetiymişti. Bu ne baskın rejimi id. Fakat simdi kendi de itirafları ediyorlar. İtalyan homoseksüeli olayı sadece 10 saniye sürmüşt ve polis adamın koluna girip götürmüştü. Yazı işleri müdürlülerinden bu olayı bütümk için emir almıştı.

YABANCILAŞMANIN TEMELİ

Bu genel bakış ve saptayı işgında, basın çalışanlarının özellikle "fikri" kesiminde derinleşen bir "yabancılık" olsusunun taşıdığı ve duyurduğu önemde dikkat çekmek istiyoruz. Türkiye'de basının işlevi, "kamuoyunun serbestçe oluşumuna yardımıcılık" gibi bir görüş terkedilerek "toplumu yönlendirmek gibi ağır ve önemli bir sorumluluk"(2) anlayışına doğru çekilirken bu yapıyı ayakta tutan maddi güç ve destekleyecek güç kaynakları ile yeni anlaşlıklar söyle seslendirilmektedir. "Şu

Türkiye'de basının sorunları ötedenberi çok sınırlı bir biçimde ele alınır ve incelenirken, basın çalışanlarının meslekî ve sosyal sorunlarının bugüne kadar "hiç" denebilecek sessizliklerde bırakılmış son derece ilginçtir. Bu konuda yazılı ve basılı araştırma, inceleme ve bilimsel çalışmalar hemen hemen "yok" denebilecek olmasının yanı sıra, basın çalışanlarının sorunları, en başta bizzat kendileri tarafından üzerinde gereğince durulamayan, kavranamayan, sahip çıkılanın bir özel çalışma alanının sorularını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu durum, basın çalışanlarının ekonomik, toplumsal, kültürel konumlarıyla birlikte meslekî ve sosyal bilinçlerini ve bununla bağlantılı olarak çağdaş anlamda koşullarını değiştirme-geliştirme hareketliliklerini etkilemektedir. Bu ise bugünkü görünümyle derinlemesine olumsuz bir durumu anlamlandırmaktadır. Bugünkü görünümde, Türkiye'nin tarihsel, toplumsal, siyasal koşul ve belirleyiciliklerinin yanı sıra, Türkiye'deki basın işletmeciliğinin özünde barındırdığı nesnel ve öznel çarpıklıkların da payını gözardı etmemek gerekiği kanıslayız. Hatta, belirttiğimiz ikinci faktörün, zaman zaman, birinci faktörün nesnel temellerinden ayırt olmasızın, belirleyicilik yönünden ağırlığını artırdığı da görülebilir. Bir başka anlatımla, Türkiye'de basında izlenen tekelleşmenin içinde büyük gazetelerin kendi bünyelerinde oluşan ve giderek derinleşen eşitsiz katmanların varlığı da önemli bir olgu niteligidir. Hemen hemen tüm sanayi dallarında patron-teknokratlar ile işçiler arasındaki ayrışmaya benzer bir durum basında da görülmekte ve bu durum üretim alanının özgüllüğü nedeniyle ve bu yönüyle de karmaşık ve çok yönlü bir inceleme değerlendirme zorunluluğunun konusunu oluşturmaktadır.

bir yıldır, banka ve banker ilanları patlaması ile basın ayakta kalabildi. Ne var ki, bu sağiksız bir ilan geliri kaynağıdır. Batı basınında asıl ilan içki reklamıdır, sigara reklamıdır, saat, parfüm, otomobil, benzin reklamıdır. Bunlar bizde reklam konusu bille değil..."(3)

Esas konudan ayrılmadan, ancak, "toplumu yönlendirmek gibi ağır ve önemli bir sorumluluk" alanı olarak tanımlanan ve "şu bir yıldır, banka ve banker ilanları patlaması ile ayakta kalabildiği" belirtilen basının, toplumu hangi güçler doğrultusunda yönlendirebileceği soru işaretleri getirmek, konumuz bakımından son derece gereklidir. Kabul edilmektedir ki: "Gerçegi söylemek gerekirse bazı büyük gazetelerde bile haber kısıtlaması vardır. Bu izahı olmayan bir davranıştır. Olayı görmemek yolunu seçenler, çok kere ismarlama haberlerle yetinirler. Bu aslında dürüst gazetecilik değildir. Ne var ki o yayın organlarında güç, okur yerine yayındakı bir otoriteden kaynaklanır. Bu otorite bazen sermayedir, bazen bir fikir, bazen de bir menfaat grubu olabilir."(4)

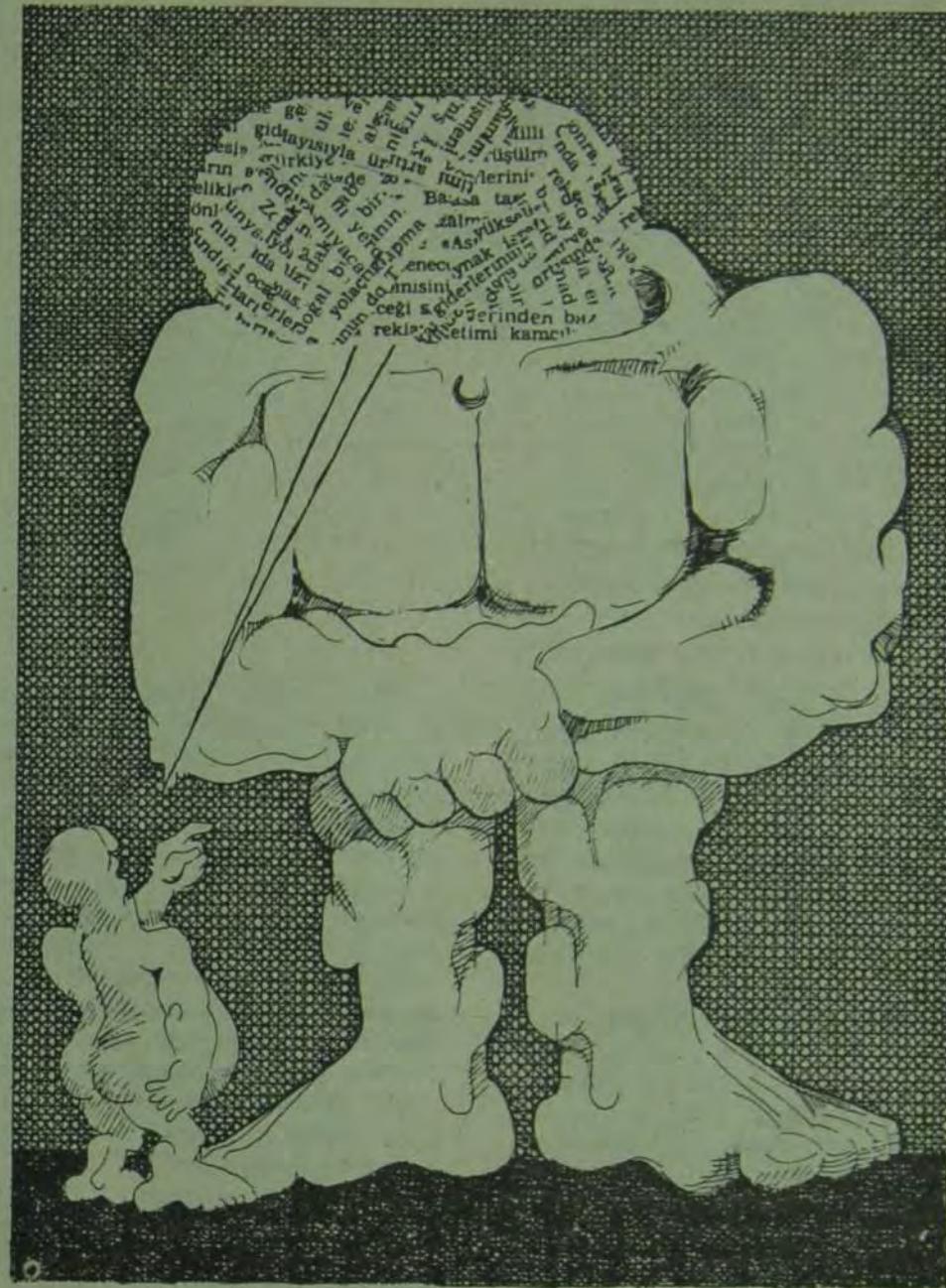
Bununla birlikte, kitle haberleşme araçları içinde önemli bir gücü oluşturan basın, Türkiye'de tekelleşme sürecinde devleşen bir kâr-ticaret konusu olmasının yanı sıra, "ideolojik devlet faaliyetinin" önemli bir aracı olarak da nitelendirilebilmektedir. Doçent Metin Kazancı bu konuda, "Devlet, yönetilenin denetimini artık ilk elde baskıcı devlet yöntemlerine başvurarak sağlanan çok, çağdaş gelişmenin yarattığı teknolojileri kullanarak ideolojik araçlara başvurarak sağlamaktadır" dedikten sonra söyle devam etmektedir: "Devletin ideoloji kullanarak varlığını sürdürmesini sağlayan araçlar da söyle sıralanabilir: Eğitim kurumları, alle sistemi, hukuk sistemleri, değişik partileri içeren siyasal nitelikteki sistemler, sendikal sistem, kitle haberleşme araçları, kültürel sistemler. Göründüğü gibi bu sistemlerin bir kesimi salt devlet ideolojik araçları nitelidir."(5)

Ve artık söyle bir soru sorulabilecektir: "Toplumu yönlendirmek gibi ağır ve önemli bir sorumluluk," anlayışına geldiği açıklanabilen Türkiye'deki büyük basın, bu iddiasını, kâr ve ticaretinden vücut bulan sosyal öz'ünün çıkarı doğrultusunda kullanmayacağı midir, kullanmakta değil midir? Bu, sâbjektif bir kabulden çok, objektif bir durum ve zorunluluktur. "Kâr"ın "toplumu yönlendirmek" iddiası, büyük basına sevimsiz gelmekle beraberne yapalmış ki, işte bu kaynaktan beslenen ideolojik bir tutumdur. Resmi ideolojiyle özdeşleşmeye çalışması ise tekelleşme süreç ve hızının sonucudur.

Ekonominin bir kısmını alırlar. Sınıflı toplum içinde asıl üretici, yani emekçi, yarattığı ürününden ayrırlar: cümlü yaratığı ürün kendisinin değil üretim araçlarına sahip olan kapitalistin malı olur. Asıl üreticinin, yani ücretli işçinin hayatının yarattığı ürünü içinde cismleşen bu kısmını üretim araçları sahiplerinin kendilerinin mülkü olan ürün içinde bir araya getirip kendine mal etmesi, söz geliş, emekçinin hayatının bir kısmını ondan alıp ayırmak demektir. Emekçinin, hayatının bir kısmından kendi malını satıp da ayrırlı gibi ayrılması, hayatının bir kısmını 'ferag' etmesi, ona yabancılasmasıdır. Yani, kendi özüne yabancılasmasıdır."

HAYATIN BİR PARÇASI

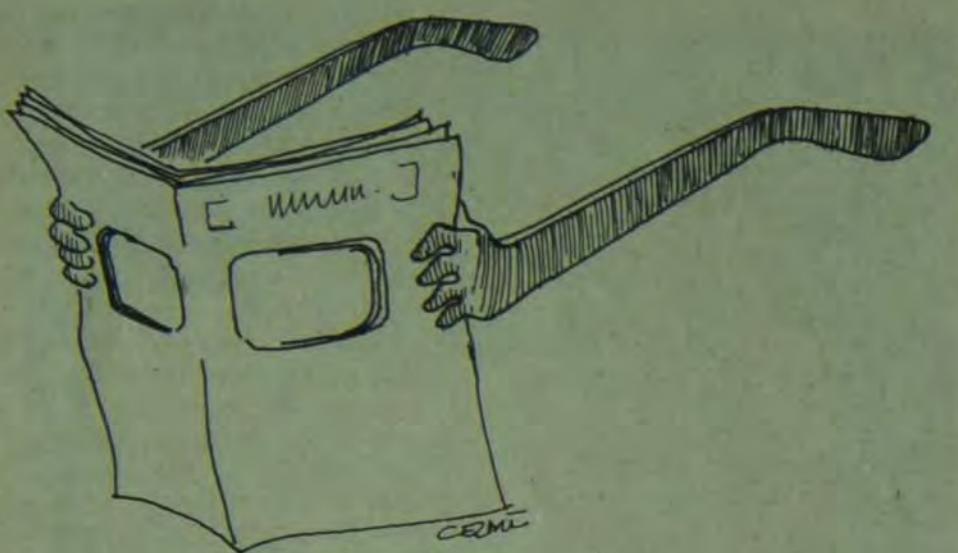
Bilindiği ve kabul edildiği gibi, "yabancılık", nesnel temelini kapitalist üretim ilişkilerinde bulan ve toplumsal yaşamda somut sonuçlar yaratınan öne sahiptir. Bu sonuçlar, en belirleyici biçimde, bilinçte, ideolojik biçimlenmede ve ruhsal planlarda yansımaktadır. Ve yine bilindiği gibi kuramsal anlamıyla "Yabancılık: Maddi mallar insan emeğinin ürünüdür ve kendilerini üreten işçinin

CEZMI

hayatının bir kısmını alırlar. Sınıflı toplum içinde asıl üretici, yani emekçi, yarattığı ürününden ayrırlar: cümlü yaratığı ürün kendisinin değil üretim araçlarına sahip olan kapitalistin malı olur. Asıl üreticinin, yani ücretli işçinin hayatının yarattığı ürünü içinde cismleşen bu kısmını üretim araçları sahiplerinin kendilerinin mülkü olan ürün içinde bir araya getirip kendine mal etmesi, söz geliş, emekçinin hayatının bir kısmını ondan alıp ayırmak demektir. Emekçinin, hayatının bir kısmından kendi malını satıp da ayrırlı gibi ayrılması, hayatının bir kısmını 'ferag' etmesi, ona yabancılasmasıdır. Yani, kendi özüne yabancılasmasıdır."

Basın sanayiinde üretim konusunu, toplumun öteki üretim faaliyet ve konularından daha özgün ve farklı nitelikler taşıması, basında kol ve fikir işçileri üzerindeki yabancılasmayı vurgulamaktadır. Bu özellik nereden ileri gelmektedir? Denilebilir ki, basındaki tekelleşme olgunun

ulaştığı boyutlarda, haber üretimi ve üretiminden, seçim ve değerlendirilmeyeinden, basım ve dağıtımına kadar, "meta"laşan "sey"ler, basın emekçisinin hayatının bir kısmını alıp götürmekle kalmıyor; "meta"laşan "sey"ler, ideolojik biçimlenmeler nedeniyle, basın emekçisinin kendi özüne yabancılışmasının koşullarını bir kat daha zorluyor.

Hemen belirtelim ki, Türkiye'de bu bütünlük içinde "okuyucu"nun toplumsal yapıdaki yabancılışmasına ek olarak basın yoluyla kültürel yabancılışma salgısıyla beslenmesi olusu da tekrarlanacak bir tartışma konusudur.

Konumuz içinde, "yabancılışma" olgunsunun, insanın ruhsal yaşamında yol açtığı sonuçlardan ilki, öteki insanlarla ilişkilerinin zayıflaması, kopması olduğuna göre, eklenmesi gereken olumsuz bir unsur da, basın emekçisinin kendi özünü yabancılışırınca "bölm"ün, en genel anlamda yabancılışmayı yaşayan topluma okuyucu kitlesinin ezici coğulduğunu oluşturan emekçilerin bilinclerine biraz daha çarpıcı bir unsur olarak ulaşmasıdır.

İŞİN NİTELİĞİ VE YAPILMA BİÇİMİ

Kabul edilebileceği gibi, basın çalışanı da, bir yönyle üzerinde çalıştığı konuda kendi amacını gerçekleştirebilir; ancak bilincini bu amaca bağımlı kılınmak zorundadır. Bu bağımlı oluş, bir süreç içinde basın emekçisinin bilincinin amaçla sürekli uyum halinde olmasını gerektirir. Bu, sürekli ve yoğun bir dikkat demektir. Kaldı ki işin niteliği ve yapılmış biçimi onun için ne kadar az çekici ise ve bu nedenle de hem beden hem kafa gücünü kullanma yönünden ne kadar az zevk alırsa o derecede dikkatli olmak zorundadır.

düşme, adını duyuramama ve işsizlik gibi tehlikeleri çağrılabilir. Yakin geçmişte bu gibi tehlikelerle karşılaşmış olan gazeteciler vardır. Bunlar içinde sahip oldukları dünya görüşünü, köşesinde savunmamak kaydıyla mesleğe döndürülenler de olmuşlardır.

Buna ek olarak, bugün büyük basında yayın ve yönetim politikaları, "güvenilirlik"ten de öte, gazetenin çeşitli etki alanlarında oluşturulan şirketlere ortaklıklar yoluyla işveren kesimine bağlıları sağlamlaştırılan unsurlara emanet edilmektedir. Göründüğü gibi basın çalışanlarının üst kesimini oluşturan bu örnekler için de, derece derece yabancılışma olusu söz konusu olabilmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA ZORUNLULUGU

Basın alanında gözlenen bu yabancılaşma olgunluğunun en ağır tahrifatlarından biri de, basın çalışanlarının meslekî örgütlenmeleri konusunda kendisini duymustur. Gazetelerde ve genelde basın içerisinde yaşlılaşma, gazetecilerin örgütlenme biçim ve politikalarına da yansımaktır. İlk bakışta gazetecilerin meslekî ve sosyal haklarını koruma ve geliştirme aracı olarak, basın çalışanlarının çıkarlarını gözetmesi öngörülen bazı örgütlenmeler, adeta iş yerlerindeki işleyişleri model olarak vücut bulmuşlar ve böylece varlıklarını sürdürmektedirler.

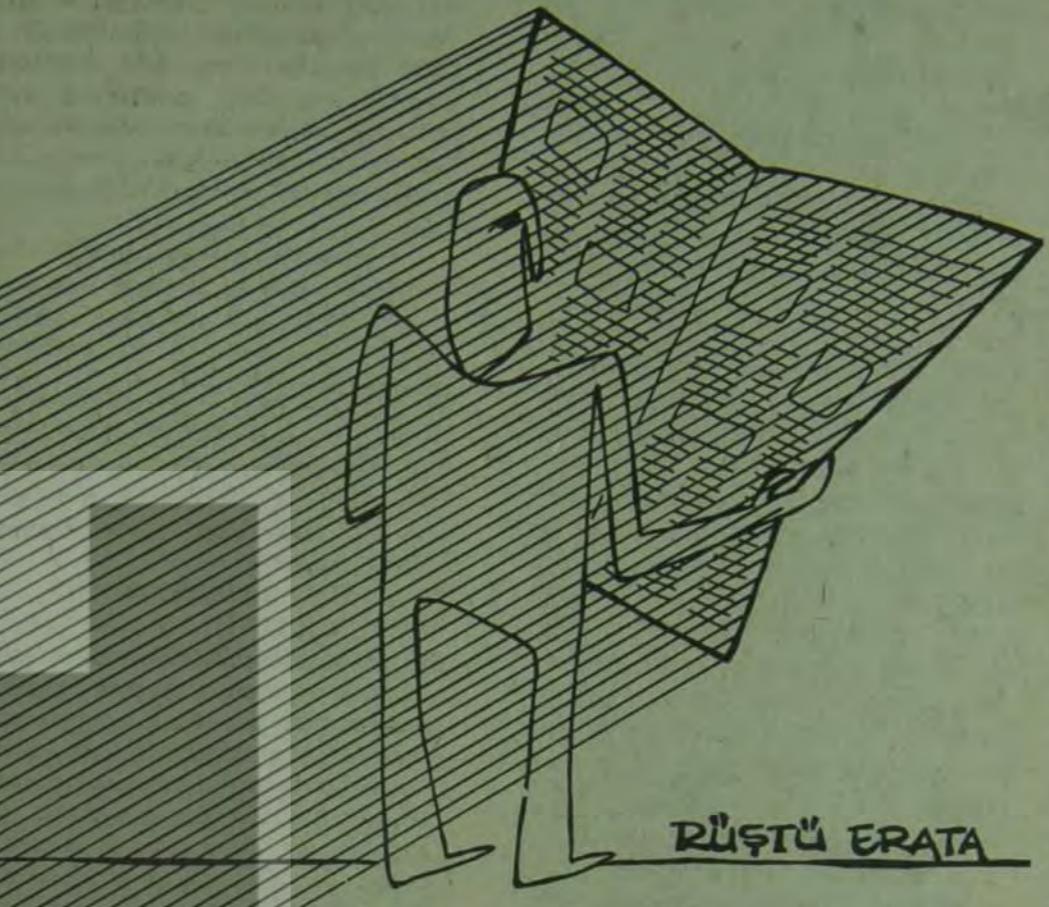
Genel bir çerçevede değimeye çalıştığımız basın içinde yabancılışma sorunu, derinlemesine tartışılmaya ihtiyaç göstermektedir. Bilim, sanat ve basın çevreleri ile okuyuculara bu konuda sorumluluk düşüğü görüşündeyiz; çünkü hergün "gazete" okuyoruz...

EŞITSİZ KATMANLAR

Günümüzde Türkiye'de basın kendi içinde eşitsiz katmanlar oluşması ve bunun derinleşerek pekişmesi belirtmekte çalıştığımız maddi temele dayanmaktadır. Basının kendi içindeki bu ayrışmanın, basın emekçisinin sosyal ve meslekî değer yapısına doğal yansımışi olacaktır; olmuştur da. Görülmüştür ki, bu yapılanmanın, basının kendi içinde cezalandırma, afaroz veya tecrit mekanizmalarıyla basın emekçisinin meslekî ve toplumsal varlığını öğütmede ve entelektüel yozlaşmasında sahip olduğu bir işleyiş de söz konusudur. Yakın zamanlara kadar bir ölçüde özerk, mesleki, ekonomik ve ahlaki bağımsızlıklar yorumlanarak kendilerine okuyucu kitlesince prestij yakıştırılan gazetecilerin kaba paralarla basın çalışanları içinde itibarı ve yüksek ücretliler haline getiriliş süreci yaşanmaktadır. Aslında, tam ya da yarım, hatta dörtte bir sayfa özel ilan tutarı bedellerle transfer edilebilen yüksek ücretli basın çalışanları için aksine bir direniş, gözden

NOTLAR

- (1) Güneri Civaoglu, "Basında Ufuk Turu", Tercüman 28 Eylül 1981, S.3.
- (3) Nezih Demirkent, "Refiklerimiz" 8. Gün, 13 Eylül 1981
- (3) Güneri Civaoglu, aynı yazı.
- (4) Nezih Demirkent, "Uyumlu Kadro", 8. Gün 18 Ekim 1981
- (5) Metin Kazancı, Halkla İlişkiler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 459, 1980 S.7
- (6) Erdoğan Başar, Sosyalizm Sözlüğü, Ankara, Toplum Yayınları 1965, S.152
- (7) Bkz: Basın iş kolundaki toplu iş sözleşmeleri.

BASIN VE KÜLTÜR

Anıl ÇEÇEN

Basin ve kültür kavramları arasındaki ilişkiler değişik yönlerde gelişmeler göstermiştir. Aslında bu iki alanı birbirinden kesin çizgilerle ayırmak olaksızdır. Kültür, bir ülkede üretilen tüm değerlerin toplamı olarak basın olgununu da içeriği gibi, basın da gerek habercilik işlevi gerekse düşünsel yönü ile bir kültür hizmetini yerine getirmektedir. Geniş açılarından yapılan bu yaklaşım çerçevesinde basın ve kültür olguları arasında çeşitli yaklaşımlar ve bağlantılar kurmak olaklıdır.

Öncelikle kağıt, hem kültürün hem de basının hammaddesidir. Kağıt olmadan basın olguşu düşünülemez gibi, ciddi bir kültür yapısı da düşünülemez. Toplum içindeki tüm kültürel oluşumların varlık kazanabilmesi ve yaşam sürecine girmesi ancak

yazılı biçimde dönüştükten sonra olaklıdır. Kağıt sorununun çözümsüzlük içinde sürüp gitmesi basın yaşamını etkilediği kadar ondan daha fazla kültür alanına olumsuz yönlerde yansımaktadır. Gazete ve dergilerin hammaddesi olan kağıt aynı zamanda kitapların da varlık nedenidir. Kağıt olmadan hiç bir basılı yayın olamayacağına göre kültürün temel taşıları ve tuğlalarını meydana getiren kitaplar da olamaz. Basın ve kültür alanlarının karşısına çıkarılabilen en büyük engel kağıt sorundur. Piyasada kağıt darlığı çıkarılarak, kağıt üretiminin ve satışının yeterince düzenlemeyerek karaborsanın oluşumuna yardımcı olunarak ve en küçük bir ekonomik sarsıntıda kağıt cinslerine zam yaparak dolaylı yollardaniculture ve başına balta vurulabilir. Özellikle son yılların ekonomik gelişme-

leri bu açıdan ilginç örnekleri sergilemiştir. Kaynak ve hammadde açısından basın ve kültür alanlarının ortak bir süreç içinde benzer bir yazgıya sahip oldukları görülmektedir. Ekonomik politikalarla saptanacak olan bir kağıt üretimi ve dağıtım düzeni doğrudan doğruya basını etkileyebileceğini gibi, Ülkenin kültür yaşamına da dâmgasını vuracaktır. Kültürel yaşamın çağdaş boyutlarda gelişmesini istemeyen veya kendi doğrultusunda koşullandırmaya çalışan yönetimler elinde kağıt üretimi ve dağıtım politikası gizli bir silahdır. Özellikle yasal yönlerden JÜSÜNCE Özgürün Ün Sağanlığı Alkelerde bu Özgürüğün Karşı çıkan yönetimler kağıt gibi ekonomik sorunlar çıkararak, toplumun düşüncesi özgürlüğünü istediği gibi kullanmasını engellemeye çalışırlar. Bireysel olarak yasalarla sağlanan hak ve özgürlüklerin kullanılmasının, ekonomik girişimlerle önleneneceği hiç bir zaman unutulmamalıdır. Bir ülkenin kültürel geleceği aydın kamuoyunun bu konulardaki bilinçlenme düzeyine yakından bağlıdır.

OKUMA ÖZGÜRLÜĞÜ

Düşünce özgürlüğü gibi, okuma özgürlüğü de, okunabilecek birey yayın organlarının ve kitapların bulunabilmesine bağlıdır. Basın ve yayın özgürlüğü yalnızca bir yazma özgürlüğü değildir. Halk kitleleri açısından bu okuma özgürlüğü biçiminde dile getirilebilir. Basın organlarını sayısı az belirli kişiler hazırlar ama bunları tüm halk kitlelerinin okuması söz konusudur. Ekonomik zorlamalarla gazetenin etki alanının daraltılması kitapların veya yazının yasalanması, aslında yüzbinlerce insanın okuma özgürlüğünə sınır getirilmesidir. Okuma özgürlüğüne kitlelerin sahip kılınması basının gelişimi kadar ülkedeki kültürel birimin çağdaş boyutlarda gelişimeleri açısından da son derece önem taşımaktadır. Kitabın, derginin ve gazetenin satış bedeli ne denli yükselselise onları okuyabilecek insanların sayıları da o denli düşecektir. Bunların satış bedellerini olabildiğince düşük düzeylerde tutmak ülke kültürünün kitleleşmesi açısından yararlar sağlayacaktır. Kitterlerin olmasından doğrultusunda çağdaş insanın okuma gereksinmesine yaygınlık kazandırmalıdır. Tutarlı kültür politikaları, insanı

insan yapan okuma eylemini her yönden destekleme yoluna gitmektedirler. Ülkemizde şimdide kadar izlenen kültür politikalarının kitleleri okumaya yönlendirdiği söylenemez. Aksine kültürel hedefler geri plana aktarılırken ekonomik amaçlar ve politikalara öncelik tanınmıştır. Bu hatalı davranışların sonucu olarak yıllardır basın organları ve kitapların baskı sayısında herhangi bir artış görülmemektedir. Aslında doğal olarak nüfus ile beraber görülmeli gereken sınırlı artış oranlarına bile ülkemizde rastlanmamaktadır. Yasalarda çeşitli açılardan düzenlenen düşünme ve okuma özgürlükleri ekonomik uygulamalarla kağıt üzerinde bırakılmakta ve dolayısıyla gerçekleştirmeleri önlenmektedir.

Belli merkezlerin düzenlediği ekonomik politikaların toplumda geçerlilik kazanması ister istemez tekeli eğilimleri çeşitli alanlarda ön plana çıkaracaktır. Serbest piyasa ekonomisi içinde giderek böyüyen işletmelerin tekelleşmesinin ekonomik olduğu kadar toplumsal, siyasal ve de kültürel yansımaları olmaktadır. Tekelleşmenin yanı sıra gelişen bir diğer eğilim de küçük ve orta düzeydeki basın ve yayın organlarının giderek kapanması ve yayın yaşamından çekilmeleridir. Bunlar ortadan çekildikçe basın ve kültür yaşamı kendiliğinden büyüyen kuruluşların eLINE gelecektir. Basın alanına kendi damgalarını vuran kuruluşlar ekonomik büyümeye ve tamamlanma süreci içinde diğer yan kuruluşlarını da oluşturarak ülkenin kültür yaşamını da dene Tim altına alacaklardır. Nitekim son yıllarda ülkemizde görülen, büyük gazetelerin kendi yaynevlerini kurması, bazı kültür vakıfları oluşturması, tiyatrolar açması gibi girişimler bu genel kuralı ülkemiz açısından da doğrulamaktadır.

Basının her zaman çeşitli sorunları olmuştur. Bu sorunları tek tek ele almak yerine, hepsini belirli bir kültür politikasının çerçevesi içinde görmek ve ondan sonra değerlendirme yaparak uygulamaya girişmek gerekir. Özellikle büyük basın organlarının toplumsal ve siyasal etkinliklerinden yararlanmak gibi kısa süreli amaçlarla basın sorunlarına yaklaşmak ülkemizde gelenek durumuna gelmiştir. Bu nedenle de zaman zaman getirilen giderek demokratlaşmasında çok önemli roller

kurtulamamıştır. Demokratik rejimlerin dördüncü gücü olarak görülen basının ciddi bir düzenlenmeden uzak kalması sorunları giderek arttığı gibi, geri dönülemeyecek ters gelişimlere de yol açmıştır. Özellikle tekelleşmenin getirdiği yeni düzenler, basın-yayın, okuma ve düşünme özgürlüğüne önemli sınırlamalar getirmiştir.

GERÇEK İŞLEVLER

Düşünce gazeteciliği, basın ve kültür ilişkileri açısından birinci planda gelmektedir. Düşünce özgürlüğünün varlığı düşünce gazeteciliğinin onde gelen koşuludur. İnsanların istedikleri gibi düşünemedikleri toplumlarda düşünme basının gelişmesi beklenemez. Tümyle özgürlükler rejimi kurulmadan basının özgür olması zordur. Doğaldır ki, hersey yasalar doğrultusunda özgürlüğe sahiptir, ne var ki bu özgürlüklerin kurulması ve bir güvence düzenine bağlanması belirli düzeyden sonra gerçekleşebilir. Gelişmenin bir noktaya ulaşmasından sonra elde edilebilecek güvenceli özgürlükler düzeni düşündede olduğu kadar basın ve yayın alanında da özgürlüğün tam anlamıyla olabilmesi için gereklidir.

Siyasal koşulların elverişliliği, yasaların izin vermesinin yanı sıra ekonomik engellerin de ortadan kaldırması gerekir. Her türlü düşüncenin kendi gazete ve dergilerini çıkarabilmesi için, yayın yaşamının ekonomik engellere karşı önemli biçimlerde düzenlenmesi, koşulların yıkıcı etkilerinden düşünce organlarının korunması için uygulamalar geliştirilmelidir. Toplumdaki çeşitli oluşumlar, çeşitli kesimlerin ayrı düşünceleri savunmaları, demokratik farklılaşma ile beraber ortaya çıkan düşünce ayrıllıkları düşünce basının gelişmesini sağlayan nedenlerdir. Siyasal rejimlerin gelişmelerinde ve demokratik düzene dönüşmelerinde düşünce basının savsaklanamayacak işlevleri vardır. Yeni yeni düşünceler yaratıbilen toplumlar canlılıklarını koruyabilirler ve yaşama şanslarını artırabilirler. Değişen koşullarda giderek duragânlığa sürüklenen toplum yapılarının kısa ömürlü kaldıklarını insanlık tarihi göstermektedir. Toplumların iç dinamigi açısından düşünce basının ollumlu katkılarının kesinlikle ele alınması ve desteklenmesi zorluluk taşımaktadır. Düşünce özgürlüğünün kendi kendine varolmasını beklemek sonusuz kalaçaktır. Özgürlükler için verilen toplumsal ve siyasal savaşmların

süreci incelendiği zaman kendiliğinden hiç bir özgürlüğün gerçekleşmediği görülmektedir. Düşünce basının doğması ve basının kültürel işlevlerini yerine getirebilecek düzene kavuşabilmesi için, tüm basın ve yayın organları kendi çaplarında savaşma katılımalıdır. Habercilikte, yorumculukta ve kamuoyunu aydınlatma gibi görevlerde belirli bir düzeyde yürekli göstermemeyen yayın organlarının zamanla asıl işlevlerinin ötesine kaydıkları ve başka işlevler üstlendikleri görülmektedir. Bazı gazetelerin başka alanlarda ekonomik girişimlere karışması ve bu amaçla yayınlarını araç olarak kullanması, lotaryacılık ve piyangoculuk ile okuyucu kazanmaya çalışması gibi basın ve yayın alanının gerçek işlevleri ile hiç bir zaman bağıdatmayacak girişimler bu durumun en açık kanıtlarıdır.

Özellikle ekonomik dönemin tüketime dönük olduğu toplumlarda basın organlarının da bu yönde gelişmeleri gözlemlenmektedir. İlanlar ve reklamların yanı sıra, basın organlarının özel kuruluşlarla işbirliği yaparak belirli üretim mallarının dağıtımını ve pazarlamasını üzerlerine almaları toplumdaki tüketim eğilimlerini artırdığı gibi basını da gerçek işlevinin ötesinde çizgiye düşürmektedir. Tüketime dönük yayincılık yoz bir tutum olarak basının kültürel niteliklerden uzaklaşmasına neden olmaktadır, varolan kültürel yapıyı da sarsmaktadır. Televizyon gibi görsel yayın araçlarında bu yönde yayınlar yapması yazılı basını daha çok tüketim toplumunun organı durumuna sürüklmektedir.

KAPITALİST

toplum yapılarının iç dinamikleri açısından sonuç olarak ortaya çıkan bu durum aslında tüm basın ve yayın organları için ulaşılacak kesin bir nokta değildir. Düşünceye ve kültüre önem veren organlar çeşitli önlemlerle bu yoz sürecin dışında kalabilirler. Kültürel doğrultuda bilinçli bir tutumun ısrarlı izleyicisi olan dergilerin ve gazetelerin o yönde okur kitleleri tarafından çeşitli desteklerle yaşıtlıdıkları bir çok ülkede görülmüştür. Bir ülkede, toplumsal ve ekonomik diller okurların izleyeceği basın organlarını genel olarak belirler. Toplumlar benzer tipte insanlardan veya kesimlerden oluşmadığına göre değişik türde yayın organlarının ortaya çıkımları kaçınılmazdır. Önemli olan, basın ve yayın özgürlüğünün düşünce özgürlüğü ile beraber bulunması ve diğer yayınlarla beraber düşünmeye, kültüre ağırlık veren organlarında yaşayabilmesidir.

Düşünceye ve kültüre yer veren basın ve yayın organlarının çeşitli görevleri bulunmaktadır. Bunların en başında kültürel değerlerin derlenmesi gelmektedir. Yayınlarında yaşayan kültür değerlerinin toplanmasına, belgenmesine ve kamuoyuna yansıtmasına öncelikle yer veren organlar derlenme işlemesine fazlaıyla katkıda bulunacaklardır. Bunların haber ve magazin değerlerinin yanısıra geleceğe kalacak olan içeriklerine de ağırlık verilmesi derleme işlemlerini kolaylaştıracaktır.

Derlemeyi izleyecek olan ikinci görev de bunlara yaygınlaştırıcıdır. Sayfalaların kültür değerlerine ayrılmaması, yayın organlarının baskı ve satış sayıları ile koştur olarak bunları kendiliğinden toplum içinde yaygınlaştırarak ve dolayısıyla ulusal bütünlüğe kültürel açıdan yardımcı olacaktır. Kültürün toplumda kök salabilmesi ve giderek yaygınlaştırıcı kazanabilmesi için, nelerin yayınlanıp yayınlanmayacağı konusunda bilinçli bir yol izlenmesi gereklidir. Başbozuk kültür yayınından derlemeye veya yaygınlaşmaya katkıda bulunacağını söyleyebilmek son derece sordur. Bu noktada ciddi ve tutarlı bir kültür politikasının sonuca ulaşma açısından yararı fazla olacaktır.

Evrensel, ulusal hatta bölgesel kültürlerin oluşturulmalarında basın organlarının geniş sorumlulukları bulunmaktadır. Kültür, aslında yaşayan değerlerin toplamı olmakla beraber yazıya geçirilmekçe bütönlük kazanamaz. Basın organları yaşayan kültürel değerleri yazuya geçirirken olabildiğince nesnel ve ontatik bir tutum içinde olurlarsa, kültürün yapının oluşturulmasında yardımcı olabilirler. Tüm etkinlikler yerinde izlendiği zaman yazıya geçen haber ve

yorumların bilimsel değeri daha da artacaktır. Bu konularla basın çalışanları ile ilgili bilim adamlarının işbirliği yapmaları kaçınılmazdır. Aksı, hem kültür oluşumunun bilimsel nitelikler kazanması açısından, hem de basın kaynaklarının kültürel değerlendirmesi açısından olumsuz sonuçlar verecektir. Kültürel yapıların oluşumunda diğer kültür alanları ile karşılıklı etkileşimin çok yararları vardır. Bu açıdan, basın bir diğer kültürel görevi de değerlerin ve olguların tanıtılmasıdır. Dünya ulusları arasında birbirlerinin kültürlerini tanıma yarısı içinde belirli bir çizgiye gelebilmek basının tanıtma ve yansıtma işlevini başarıyla yerine getirebilmesine bağlıdır. Kültürlerin evrenselliği kendi özgün değerlerinin dünyaya yayılması ile olanağıdır. Diğer alanlardan etkilenmeye kültürel yapı yoktur. Hepsinin etkilerin belirli koşullar içinde oluşturduğu özgün bireşimlerin sonucudur. Tanıtma gibi geniş boyutlu bir işin yalnızca basın organlarında yerine getirilmesi istenilen düzeye olmayabilir. Bu nedenle devletin belirli bir politika ile basın organlarını tanıma görevinde desteklemesi gereklidir. Devlet desteği yanısıra basın organlarının işbirliği yapmaları amaca daha çok yardımcı olacaktır.

Basın ve kültür arasındaki ilişkilerin ele alınması, kültürün geliştirilmesi açısından olduğu kadar basın gerçek anlamda aydınlatıcı, eğitici ve öğretici işlevlerinin yerine gelmesini de sağlayacaktır. Kültür değerleri basın veya yayın organları olmadan kendiliğinden gelişmeler gösterebilir, ne var ki, kültür olmadan basının gerçek işlevini yerine getirebileceği tartışılmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, basının kültürel görev yüklenmesi daha da önem taşımaktadır. Toplumsal sorumluluk içindeki basın ve yayın organları kültüre ve kültür değerlerine gereği gibi önem vererek, ulusal ve evrensel boyutlarda gelişime katkı sağlamalıdır. Kitlelerin okuma olanaklarının sınırlı bulunduğu ülkelerde basın daha sorumluluk ve düzenli bir kültür yaklaşımına girmelidir. Çağdaş uygarlığınlığını her kişi gösterme gücünü sahip olan basın ve yayın organları, dünyaya açılan pencereler olarak kültür olgusunu sürekli gündemde tutmakla sorumludurlar.

YEREL BASIN İŞLEVI VE SORUNLARI

E. AHMET

İlk Türk gazetesi *Takvimi Vekayi*'nin yayınlanmasıından 34 yıl sonra, ilk yerel gazete olan *Tuna gazetesi*, bugünkü Bulgaristan hudutları içinde yeni kurulmuş bulunan *Tuna vilayetinin resmi yayın organı* olarak yayınlanmaya başlandı. 1865 yılında *Tuna gazetesi*nin çıkışmasından sonra, Osmarlı İmparatorluğu'nun yeni taşra örgütlenmesine koşut olarak oluşturulan diğer 26 eyalet merkezinde de, Osmanlı Devleti tarafından yerel nitelikli gazeteler çıkarılmıştır.

Gerek *Takvimi Vekayi* ve gerekse Osmanlı Devleti tarafından yayın yaşamına sokulan diğer gazeteler, devlet tarafından çıkarılmalarına karşın, bugünkü "Resmi Gazete" anlayışından uzak, basının işlevine uygun bir biçimde, yıkılmak üzere olan bir ideolojinin savunulması ve yeniden oluşturulması amacıyla yayınlanmışlardır.

19. yüzyıl başlarında, iç karışıklıklar, dış baskilar ve imparatorluk sınırları içindeki yabancı unsurların bağımsızlık haretlerinin örgütlenme ve yayılmasında, yurtdışında basılan ve imparatorluk sınırları içinde dağıtılan yayın organlarının etkinliği karşısında, Osmanlı Devleti de kendi ideolojisini savunmak, yabancı unsurların bağımsızlık haretlerine katılmalarını engellemek, iktidarinin güçlü olduğu imajını Türk ve yabancı unsurlara göstermek üzere, yayın organlarından yararlanma konusunu islahat programları içine almıştır.

İlk gazetenin Osmanlı Devleti tarafından yayınlanması, günümüzde, basın ve toplum ilişkileri açısından bazı kuşkulara yol açmakla beraber, devletin, o dönemde, egemen sınıfın mutlak iktidarı temsil ettiğini, şu ya da bu şekilde bir demokrasi anlayışının söz konusu olmadığı düşününecek olursak, yine egemen sınıfın doğrudan kullandığı iktidarla birlikte, kendi gazetesini de aracılık olarak yararlanmasını yadrigamamak gereklidir.

Üstelik bu gazeteler işlevleri bakımından olduğu kadar, içerikleri açısından da zamanın gazetecilik koşullarını yerine getirmiştir. Bu gazeteler, yalnızca resmi nitelikli duyurularla yetinmemiş, zamanın

den uzaklaşmıştır. Bunun sonucu olarak da, 1950 yılından sonra, giderek, yerel basının, basın olarak işlevinden sözetmek olanaksız duruma geldi.

1958 ve sonraki yıllarda, dağıtım şirketlerinin kurulması, İstanbul'da yayınlanan büyük sermayeli gazetelerin taşrada baskı yapma olanağına kavuşmaları, bu gazetelerin yurdun her yerinde, günü güne okunabileceklerini sağlarken, bu durum, yerel basının işlevinin çerçevesini de belirgin bir biçimde çizmiş oluyordu. Büyüyük sermayeye dayanan, yurdun her yerine gününe ulaşan, üstün teknike dayalı gazetelerle rekabet etme olanağı da olmadığından, yerel gazeteler, genel sorunlar yerine, yurt içinde dağıtılmış gazetelerin ele alamayacağı konuları işlemekle işlevini yerine getirmiş olacağ gibi, varlığına da daha kolay bir biçimde sürdürme olanağına kavuşmuş olmaktadır. İşlevinin bu şekilde belirlenmesi, haberleşme olanakları son derece kısıtlı olan yerel basının işini de büyük ölçüde kolaylaştırmışına karşın, yerel gazete yayınlarının büyük çoğunluğunda, hedef okuyucu değil de, devletin basına destek olma amacıyla sağladığı doğrudan ya da dolaylı paraşal yardımalar olduğundan, işlevin belirlenmesi de, yerel basının gelişmesinde etkili olamadı.

Kurtuluş Savaşının sonuçlanmasıyla, İstanbul Basını yine önde geçmiş, yerel basın ise bir duraklama sürecine girmiştir. Bu duraklama, 1946 yılına, çok parti dönleme geçişe dek sürmüştür. 1946-1957 yılları arasında, yerel basında, Meşrutiyet dönemi benzeren, fakat oldukça kısa süren bir canlanma görülmektedir. Demokrat Parti'nin kurulması ve yurt düzeyinde örgütlenmesine koşut olarak, bu partiyi ve programını destekleyen gazeteler, yurdun her il ve ilçesinde yayınlanmaya başladı. (2)

Bu canlanma dönemi oldukça kısa sürdü. Demokrat Parti iktidarı oturmaya başlamasıyla birlikte, devlet kesesinden, kendisini destekleyen gazetelere, basına yardım adı altında, paraşal çıkar sağlanması, gazetecilikle ilgisi olmayan ve çoğunlukla matbaa sahibi veya parti örgütlerinde görevli kişilerin gazete çıkarmaya başlamalarına yol açtı. Bu durumda amaç, salt dağıtılmış bu maddi çıkarlardan yararlanmak olduğundan, bu gazeteler içerik ve işlev bakımından okuyucuya bir şeyle verme ve kamu yararına çalışma endişesi-

1980 yılı içinde, ülkemizde, günlük ve haftalık olmak üzere, 690 gazete, Ankara, İstanbul ve İzmir illeri dışında kalan 64 ilimizde yayınlanmıştır. Bu gazetelerin çok küçük bir kısmı 1958 yılından sonra belirlenmesiyle işlev doğrultusunda, az da olsa bir okuyucu kitlesine sahip olarak yarını sürdürmesine

karşın, büyük çoğunluğu, okuyucusuz olarak ve yalnızca devletin sağladığı maddi olanaklardan yararlanmak amacıyla yayınlanmaktadır. Gazete sayısının büyülmesi yapay ve sağılsız bir kabarıkla şahip olması, devletin basına sağladığı desteklerin çok parçaya bölünerek, az sayıda da olsa, nitelikli yerel gazetelerin gelişip, güçlenmesine, yenilerinin de ortaya çıkmamasına engel olmaktadır.

Yerel gazetelere sağlanan devlet desteğinin nicelik olarak saptanması, bu konuda Devlet tarafından resmi açıklama ve yayınlar bulunmadığından, olaksız olmakla birlikte, Basın İlan Kurumu Yönetim Kurulunun 1980 yılı faaliyet raporunda belirtilen ve Kurumun subesi bulunan Adana, Bursa, Konya illerinde dağıtılan resmi ilan tutarının hacmi bu konuda bir fikir verici niteliktir. Bu üç ilde yayınlanan 13 gazeteye, 1980 yılı içinde, toplam olarak 29 milyon 37 bin 909 liralık resmi ilan ya da attırılmıştır. Bu rakam, yerel gazetelerin finansman açısından oldukça yüksek olmasına karşın, en azından yeterli sayıda gazete arasında paylaşılması durumunda etkili olabilecek bir büyüklüktedir.

Bu parada, nitelikli yerel gazeteler yanında ne tür gazetelerin de pay aldığı tek tek gösterme olanağımız olmasa da, gerek resmi ilanlar açısından, gerekse basın kartları açısından karakteristik niteliklere sahip bir gazetenin içeriği konusunda yapacağımız inceleme bu konuda bize yeterli bir fikir verecektir.

Söz konusu gazetenin 26-31 Mayıs 1980 tarihleri arasında yayınlanan 6 sayısının; 2 Nisan 1981 tarihli sayısının; 5 Ağustos-24 Ekim 1981 tarihleri arasında yayınlanan sayıların koleksiyonunun incelenmesiyle ortaya çıkan sonuç:

Gazete 26-31 Mayıs 1981 tarihleri arasında yayınlanan 6. sayısında; yüzde 2 oranında yerel haber (3); yüzde 27,3 oranında genel nitelikte haber ve yazı; yüzde 11,7 oranında özel ilan; yüzde 3,3 oranında resmi ilan yayınlanmıştır. Gazetenin hazır kahpler için kullandığı alan ise yüzde 35,1 oranındadır. Kalan kısım ise ki, yüzde 20,6 oranındadır, boşluklara ayrılmıştır.

Gazetenin yasal ölçülere uyandardı, gösteren bu sayıların yanında, okuyucu edinme endişesi olmadığı açıkça gösteren, hazır kalıplar göze çarpmaktadır. "Yıldızlar Yalan Sövlemez" başlığı altında

yayınlanan fal kösesi ve gazetenin yayınlandığı ilden çeşitli illere kalkan otobüslerin hareket saatlerini bildiren tarife, gazetenin okuyucusu ile ilişkileri konusundaki düşüncelerini belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır. 2 Nisan 1981 tarihli gazetedede yayınlanan otobüs tarifesine göre, o ilden İstanbul'a sefer olan iki firmadan birinin hareket saatleri; 16.00, 17.30, 18.00, 19.00, 20.00 olarak gösterilmiştir. Oysa otobüs firması yetkilileri avn tarihde, o ilden İstanbul'a saat 19.00 olmak üzere yalnız tek seferleri olduğunu belirtmektedirler. Tarifede yer alan diğer bilgiler de aynı doğrultuda yanlış ve o tarifeye güvenenleri yanıltıcı niteliktedir.

Gazetenin "Fal Kösesi" olarak kullandığı kalıp, 5 Ağustos 1981 gündünden, 24 Ekim 1981 gününe dek hiç değiştirilmemiştir. Örneğin, Aslan Burcu, "Sorununuza uzun süredir bulamadığınız çözümü bir dostunuzun yardımıyla bulacaksınız" demektedir. Ancak, yıldızlara körü körü bağlı bir kişinin inancını bile sarsacak bu durum, ilgililerin inancını hiç sarsmamış, yalnızca toplumun yerel basına olan inanç ve güveninin sarsılmasına neden olmuştur. (4)

Gazetenin ikisi basın şeref kartı olmak üzere 5 elemanı bulunmaktadır. Buna karşılık gazete, İstanbul'da yayınlanan gazetelerde çıkan haberleri, gazetenin tüm haber kullanma oranının yüzde 100'üne yakın bir oranda, kaynak göstermek zorunda, kendi haberiyimcesine kullanmaktadır. (5) Bu durum, İstanbul gazetelerinin, yurt dışındaki özel muhabirlerinin verdiği haberlerin dahi hiç çekinilmeden kullanıldığına dek sürmektedir.

Örneğin, gazete, Milliyet gazetesi Köln muhabiri Bülent Zarif'in, 19 Ekim 1981 tarihli Milliyet gazetesinde yer alan haberini, 25 Ekim 1981 günü, kaynak belirtmemekle kullanmaktadır. Bu özelliği gazetenin kullandığı diğer haberlerde de açıkça görebiliyoruz.

Bir örnek olarak değerlendirdiğimiz bu durumun, yüzlerce yerel gazete için söz konusu olduğu düşünüldüğünde, yerel basının şimdilik birincil sorununun, bu gazetelerin varlığı ve devletçe desteklenmesi olduğu ortadadır. Bu tür gazeteler, toplumun ürettiği maddi değerleri, nitelikli gazetelerle paylaşarak bu gazetelerin gelişme yolunu tıkmaktadırlar. Bu da, toplum yararına çalışma gereken bir kurumun

yolaçmasına ve toplumdan soyutlanmasına neden olmaktadır.

Türk Basınının 150. yılının kutlandığı şu günlerde, bugüne dek ihmal edilmiş olan yerel basın olayına el atılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Amacı toplum hizmet etmek olmayan, gazeteci nitelikleri taşımayan kişilerin çıkarıldığı açısından işlevi ile ilgisi bulunmayan, mevcut yasal koşulları bile yerine getirmeden devletin sağladığı çeşitli desteklerden yararlanan gazetelerin biran önce basın alanından dışlanmasıyla, işlevini yerine getiren basına sağlıklı bir ortam hazırlanması, basının gelişmesi açısından olduğu gibi, toplumsal açıdan da büyük yararlar sağlayacaktır. Bu konuda, devletin ilgili kuruluşları kadar, ciddi basın örgütlerine de görev düşmektedir.

(1) "İktidar Partisi olan İttihat ve Terakki'yi tenkide başlayan Zafer Gazetesi"nin bu yüzden 22 Ocak 1327 (1912) tarihli 6. sayısından sonra vilayet matbaasında basılmıştır. Bu sırada Zafer iktidar partisi şehrimezdeki (Kastamonu) organı Körögöl ile de tartışmaya girmiştir." (Aziz Demircioğlu, 100 Yıllık Kastamonu Basını, Sayfa 53)

(2) "Sene 1948, çok partili demokraside girdiğimiz ikinci senesi, 1946'da seçim vermiş ve vatandaşın oylarını çalışdırılmış. Demokrat Parti vatandaşın ümit bağladığı bir parti idi. Biz de Demokrat Partili idik, ne var ki bir neşir organizmımız yoktu..." (Selahattin Telser, Hürsüz gazetesi'nin 33. yılını kutlama yazısından, Hürsüz Gazetesi, İzmir, 22.9.1980)

(3) Basın İlan Kurumu Genel Kurulunun 67 sayılı kararının 71 maddesi, "Her gazete, dahil bulunduğu kategoriye göre, yüzölçümünü en az üçte birini mahalli haber ve yazılarla ayırmak zorundadır..." demektedir.

(4) Basın İlan Kurumu Genel Kurulunun 67 sayılı kararının 17. maddesinde, hazır kalıpların her sayıda değiştirilmesi gerektiği ve içerikleri ölçümlünde de güncel olmasının zorunlu olduğu açıkça belirtilmektedir.

(5) Basın İlan Kurumu Genel Kurulunun 67 sayılı kararının 49. maddesinde, "Gazetelerde, iktibas suretiyle yayınlanan haber, röportaj ve diğer yazılar, basında yerleşen geleneğin ve meslek ahlakı ölçüsünü geçemez. İktibaslarla, iktibasın yapıldığı mevkutenin adı ve tarihleri açıkça beli edilir" denmektedir.

O, ZOR YOLU SEÇENLERDENDİ

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyelerinden Tarık Okyay (1948-1981) geçtiğimiz ay içinde genç yaşında hayatı gözlerini yumdu. Türkiye'nin genç kuşak akademisyenleri içinde bilimsel yeteneği, dünya görüşü ve dürüstlüğü ile örnek bir kişilik ortaya koyan Dr. Okyay hastalığının ölümcül niteliğini bilmesine karşın yaşadığı son ana kadar bilim adamlığı işlevini büyük bir yetkinlik ve onurla yerine getirmeye çalıştı. Toplumsal duyarlılığı, halkın duyduğu sevgi ve yabancılasmamış, mücadeleci bilim adamı olarak gerek meslektaşlarına örnek olan Tarık Okyay için ölümünün ertesi günü ODTÜ'de adına bir tören düzenlendi. Bu tören sırasında Tarık Hoca'nın kısa fakat onurlu yaşamını özetleyen İlhan Tekeli arkadaşımızın konuşmasını sunuyoruz.

B.S.

İlhan TEKELİ

Tarık Okyay'ı ODTÜ'de tanıdım. Önce öğrencim, sonra dostum, daha sonra da en yakın çalışma arkadaşımın biri oldu. Böylece Tarık'ı yakından tanımak ayrıcalığına sahip oldum. Tarık'ın Üniversitemize öğrenci olarak geldiği günden, onu kaybettigimiz dünde kadar, her gün onun çok yönlü kişiliğinin bir başka yönünü, ya da bir değerini tanıdım. Her olay Tarık'ın kişiliğini bizim kavrayışımızda yeniden kuruyordu.

Tarık kısa süren yaşamında, kendisini geleceğe çok yönlü olarak hazırlamak fırsatlarını yaratmıştı. Robert Kolej'de inşaat mühendisliğiyle başlayan yüksek eğitimi, adım adım, dönenşerek, önce toplum bilimlerine daha sonra da felsefi düşünçenin derinliklerine kadar açıldı. Mühendisliğin matematiğinin getirdiği düşünce kesinliğini kaybetmeden diyalektığın yaratıcılığına ulaştı.

Tüm bu bilimsel gelişme içinde kendisini sanat etkinliklerinden hiç koparmadı. Sanat etkinliklerinin bilinci bir izleyicisi olmakla yetinememişti. Onun ötesinde sanat etkinliklerinin üretimine, tiyatrodan-sinemaya uzanan bir yelpaze içinde katılmıştı.

Tarık'ın hem bilimsel çalışma-

larında hem sanat etkinliklerindeki ayırcı özelliği, onun toplumsal duyarlılığı ve halkına duyduğu sevgiydi.

Ister daha bir hühendilik öğrencisiyken, Hakkari'de Zap Suyu Üstünde asma köprü inşaatına katılırken olsun,

Ister İstanbul Boğaz Köprüsü tartışmalarında açıkça vaziyet alırken olsun,

Ister elinde teypi dolmuş sörförleriyle konuşurken olsun,

Hep halkına duyduğu sevgi ön plandaydı.

Tarık'ın halkı için özveride bulunmağa hazır kişiliği, onun bilim anlayışının niteliğini de belirliyordu.

Tarık için önemli olan bilim dünyasının modalarını izleyerek, kendi toplumunun dışındaki ölçütlerde başarılar sağlamak değildi.

O zor yolu seçenerdendi.

Türkiye gerçekinden hareket eden, kendi toplumuna yabancılaşmamış bir bilim arayışı içindeydi. Böyle bir bilimin ancak, eylemle birlikte, eylem içinde kurulabileceğine inanıyordu.

Özeteniz, Tarık Okyay'ın eylem içindeki kişiliğini, yönetimin, belli yöndeki siyasal amaçları

gerçekleştirmek için tepeden inme atamalarla karıştığı günlerde daha yakından tanıma olanağı buldu.

Öğretim Üyeleri Derneği'nin bu mücadelede döneminin etkilerini, Üniversite Konseyi'nde etkin çalışmalar yaptı.

Eylem içinde olmak pek çok örnekte görüldüğü gibi, onu çevresinden soyutlamıyordu. Tersine onu çevresine daha yaklaştırıyordu. Tarık'ın bunu başarmasını sağlayan onun insan sevgisiydı. Onun hoşgörülü insancıl bir kişiliği vardı. Etkilenmeye ve dolayısıyla sürekli olarak insan sevgisiyle dolu değiştirmeye açık bir kişilik, onu aydın olmanın ötesine geçirmiş bir bilgelik kazandırmıştı.

Tarık'ın hoşgörülü, iyi insan ilişkileri içinde olması onu inançlarından ödün veren bir kişi haline getirmiyordu. Bu yumuşak görünüşün altında, inançlarından ödün vermeyen, bunlar için özveride bulunmaktan kaçınmayan savaşçı yılmaz bir kişilik vardı.

Tarık'ın bu kişiliğini dostları, son sekiz yılda yakalandığı amansız hastalığa karşı verdiği savaşında, daha yakından tanıdır. Hastalığının adım adım ilerleyen seyrine karşın, yaşamdan ve halkın sorunlarından kopmadı.

Daha dün, telefonda, katılacağı Şehircilik Kongresi'nde vereceği bildiriyi tartıştık. Ankara Metro yapımının geciktirilmesini yargıladık.

Yalnız bunlar mı?.. Yapmak istediği filmler, basılmakta olan kitabının kapağına konulacak resimler...

Tarık hastalığına karşı savaşımı sürdürürken **İnsan Olma** onurunun savasını verdi.

Kısa vadeli çıkarları korumanın hürner sayıldığı, insan onurunu korumak için verilen savaşları, bir tür saflik sayan değer yargılarının hakim olduğu, bir toplumda, Tarık'ın kısa yaşamında verdiği derslere çok ihtiyaç vardır.

Dün Tarık'ın aramızdan ayrılmıştı.

Türkiye halkı özverili bir evladını,

Türkiye Üniversiteleri Üniversitenin onurunu koruyabilen bir üyesini,

Türk bilim dünyası, özgün katkılar yapabilecek bir bilim adamını,

Yakın dostları da sevgili TARİK'ı kaybetmiş oldu. Tarık Okyay'ın Anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.

«ULUSLARARASI POLİTİKADA KUVVET» KAVRAMI, A.B.D. VE ULUSLARARASI GERGINLIK

Ahmet DOĞAN

Bugün uluslararası politik dum gittikçe gerginleşmektedir. Gerginliğin derecesini ve beraberinde getirdiği tehlikeyi anlamak için ortaya atılan yeni silahlanma yarışı önerilerine bir bakmak yeterlidir. Halen dünyayı yedi kere yerle bir edebilecek silah deposuna (şu anda dünya nüfusunun her bir ferdinin payına 60 ton nükleer patlayıcı düşmektedir) bir o kadar daha ölüm malzemesi ekleyecek istekler dolasıyor ortalıkta. Hatta, bu isteklerin bazıları gerçekleşme aşamasına vardı bile.

Günümüzde uluslararası ilişkilerin ögeleri, eskiden olduğu gibi, ne tek tek ülkeler, ne de onlardan birkaçının bir araya gelerek oluşturduğu ittifaklar. Tam aksine, söz konusu olan farklılaşma bugün dünyada egemen olan iki farklı sosyo-ekonomik sistemin varlığından kaynaklanmaktadır ve onların lideri olan ülkelerin kişiliğinde maddeleşmektektir. Bu iki sistemin gücünün boyutları göz önüne alındığında gerginlikten çatışmaya dönüşmenin insanlık için nasıl akıl almaz sonuçlar verebileceği kolayca anlaşılabilir.

Bu yazının amacı uluslararası ilişkilerde bugün gelinen aşamaya ABD'nin son yıllarda geçirdiği deneyimler ve iç gelişmeler ışığında bakmaktadır. Bilindiği gibi ABD gerginliğin ortaya çıkışına ve başlattığı silahlanma yarısına gerekçe olarak "Sovyet tehdidi" ni göstermekte ve bu tehdidin anlaşılmamasına Afganistan olayının yardımcı olduğunu belirtmektedir. Bu açıklama ABD'nin kendi iç gelişmesiyle uyum içerisinde midir?

Bu soruya yanıtlamak için ABD'nin dış politikasını oluşturan belli başlı kuruluşların ve onların önde gelen üyelerinin son yıllarda yaptığı çalışmalarına, yayınlarına ve de-

Böyle çok güçlü çevrelerin yanında ikinci derecede ve dolaylı kanallardan etkili olarak dış politika oluşturulmasına katkıda bulunan başka kuruluşlar da vardır. Bunlar da görüşlerini Foreign Affairs ve Foreign Policy gibi dergilerde yayılmaktadırlar. Ayrıca bu kişiler Brookings Institution ve CFR'nin toplantılarına davet edilmekte ve görüşlerini açıklamalarına fırsat verilmektedir.

ABD'nin dış politikasını oluşturanlar büyük finans kapital grupları olduğunu böylece belirledikten sonra bunların ticari ilişkilerinin en genel göstergelerine bakmakta da yarar vardır. Çok iyi bilindiği gibi, yukarıda adı geçen üç finans grubu ABD'nin en önde gelen uluslararası tekellerini bünyelerinde barındırmaktadır. Bu tekellerin ticari varlıklarını büyük pazarlara sıkı sıkıya bağlıdır. Bunların kârlarının çok büyük bir kısmı ABD dışındaki faaliyetlerinden elde edilmektedir. Örneğin, bu ülkenin en önde gelen 178 şirketinin kârlarının 1964'te yüzde 38'i, 1969'da yüzde 47'si, ve 1971'de de yüzde 69'u yabancı ülkelerden elde edilmiştir. Özellikle Morgan, Rockefeller ve Ford grupları uluslararası ilişkileri açısından en gelişmiş olanlardır. Bunlardan Ford şirketinin 1979'un ilk dokuz ayında toplam kârının yüzde 94'ü denizası falyetlerinden elde edilmiştir. Rockefeller imparatorluğunun belkemiğini petrol tekellerinin oluşturduğu haturlanacak olursa onun da denizası bağlantılarının derecesi hakkında bir fikir elde edilebilir. Ayrıca bu üç tekeli grubun askersel endüstri kompleksleri ile de yakından ilişkileri vardır. Dolayısı ile ABD açısından silahlanma, dış politika ve dev finans kapital kuruluşları arasındaki ilişki organik bir ilişkidir.

Bilindiği gibi ABD, Vietnam yenilgisinden ve Watergate skandalından sonra tam anlamıyla bir şok geçirmiştir. Özellikle Vietnam yenilgisini bu ülkenin uluslararası ilişkilerde uzun zamandan beri uyguladığı "kuvvet kullanma" ilkesine tam bir darbe vurmıştır. Carter yönetiminin sonlarına doğru ve özellikle Reagan yönetimince bu ilke tekrar uygulamaya konulmaya başlandığına göre şu soruyu sormak kaçınılmaz olmaktadır: "ABD yönetimi bu ilkeyi neden ve nasıl tekrar uygulamaya koymaktır?" Bu sorunun cevabını Carter'in Ulusal Güvenlik Konseyi başkanı Brzezinski'nin 1977 yılının ekim ayında Afganistan olayında (iki yıl önce) Trilateral Commission'un Bonn toplantısında sarfettiği cümlelerden çıkarmak mümkündür. Şöyle

diyordu Brzezinski daha o zaman : "ABD'nin dış politika amaçlarında bir değişiklik olmamıştır, buna karşılık uluslararası çevre değişmiştir". Ulusal Güvenlik Konseyi başkanına göre ABD, Vietnam yenilgisinin getirdiği moral bozukluğu ile Watergate skandalının neden olduğu yine moral ve anayasal krizini göz önüne almak zorundadır. Brzezinski daha o zamandan Vietnam savaşı sonrasında oluşan durumun status quo'ya dönüştürülmesi veya kaybedilen konumların yeniden ele geçirilmesi alımlıkları arasında ikinci tercih ettiğini belirtmiştir. Kisacası ABD'nin uluslararası ilişkilerde "kuvvet kullanma" ilkesinin tekrar uygulamaya geçirilebilmesi için "kamuoyu oluşturulması" gerektiği teyidi.

Gene 1977 yılında, ABD'nin uluslararası ilişkilerde gitmek istediği yeri gösterecek iki olaya daha dikkat çekmek mümkündür. Bu iki olayda da yukarıda adı verilen kuruluşlar aktif rol oynamışlardır. Bunlardan birincisi CFR, Foreign Affairs dergisinin aracı ile "Uluslararası İlişkilerde Güç" konusunda ilgililerin hayal gücünü yoklamak amacıyla bir dizi makaleler yayımlamıştır. Bu tartışmanın ana amacı uluslararası güç ilişkilerinde gereğinde ABD'nin kullanabileceği olanakları saptamak olmuştur. Buna paralel olarak Brookings Institution da silahlı kuvvetlerin politik amaçlar için kullanılması konusunda araştırma yapmıştır. Bu araştırma ve ondan çıkarılan sonuçlar gizli tutulmaktadır. Fakat çıkarılan sonuçlar hakkında Barry Blechman ve Stephen Kaplan'ın The New York Times da 24.6.1977 günü çıkan yazısında bazı ipuçları verilmiştir. Buna göre "Watergate skandalı ve Vietnam yenilgisinin etkileri azaldıkça ve ekonomi gücünde kavuşturulmuş ulusal moral düzenebilir ve onunla birlikte dış politikada maceracı istekler yeniden egemen olabilir... (Onun için) ABD'nin politika oluşturucuları özellikle nelerde kuvvet gösterisinde bulunmanın etkili olabileceğini dikkate almağa başlamalıdır." Bu çalışmaya ilgili kamuoyu için hazırlanan raporla ilgili olarak Le Monde Diplomatique'nin Mart 1979 sayısında çıkan bir yazida bu enstitü ile ABD hükümeti arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekiliyor ve Carter yönetiminin askeri güç kullanma konusunda bu araştırmadan hangi yönde etkileneceğini tahmin edilebileceğini belirtiyordu.

Bu "şahinleşme süreci"ne 1978 yılında Washington'daki Center for Strategic and International Studies of Georgetown University de katıldı.

Bu merkezin üyeleri daha önce hiç yapmadıkları bir şekilde CFR'nin oturumlarında rapor sunmaya başladilar. Sonuçta o ünlü vakıflardan aldığı bağış miktarı arttırdı.

1979 sonbaharında çabalar sonuçlarını vermeye başladı. ABD'nin ünlü dış politika uzmanlarından ve bir zamanlar Brookings Institution'da çalışmış olan Leslie Gelb 29.9.1979'da The New York Times'da ABD'nin yönetiminde dış politika denge unsurunu getiren aklı selim sahibi kişilerin "şahinler ve maceracılar" tarafından tamamen bir kenara itildiğini ilan etti. Gelb bu "şahin çevrelerin" dış politika mantığının gerçekin karikatürü üzerine oturtulduğunu, ve dış politika önerilerinin açıkça "kana susamışlık" olduğunu belirtiyordu. Nitekim Brzezinski de 1980 yılının başında ABC muhabirinin soruları-

na verdiği cevapta ABD'nin 1977 yılından itibaren askeri gücünü yoğun bir şekilde artırma çabasına girdiğini itiraf ederek bu saptamaları doğrulamıştır.

ABD'nin eski dış politikasının yeniden uygulamaya geçirilmeye çalışıldığı 1970'in sonlarında Sovyetler Birliği'ne karşı sistemi ve yoğun bir kampanyanın başlatılması da dikkatleri çekiyordu. Carter yönetimi ilk önce bu kampanyayı bilindiği gibi "Human Rights" adı (İnsan Hakları) altında başlattı.

Aynı zamanda SALT-2 anlaşmasının yeniden yazdırılması çabasına girişildi. En sonunda, 1978 yılının sonbaharında Foreign Policy dergisinin de yazdığı gibi, daha kalıcı bir tema olan "Sovyet Tehlikesi" kavramı oluşturuldu. Bu sonucunun diğerlerinden ayıran özelliği yukarıda açıklanan kuvvette dayalı dış politikanın gereklisi olarak kullanılabilmesidir. Bundan sonra tartışma artık Sovyetler Birliği'ne karşı isteklerin "kuvvetli bir konumdan" nasıl dikte ettirilebileceğine dair olacaktır. Bu amaçla 1979'un Ocak-Mayıs ayları arasında, CFR, "ABD'nin Sovyetler'e Karşı Politikası" konusunda bir seri toplantı düzenlemiştir. Yine bu örgüt aynı yılın Nisan ayında San Francisco'da "Sovyet-Amerikan ilişkileri: Yeni Aşama" adı altında özel bir konferans düzenlemiştir. CFR'nin 1978-1979 yıllık raporunda düzenlenen bu toplantıda oluşturulan görüşler sayesinde Carter'in o bilinen ünli dış politika değişikliğini gerçekleştirdiği açıkça belirtilmektedir.

ABD Sovyetler'e karşı tavınızı sadece askeri alanda üstünlük elde etme şeklinde ortaya koymamıştır. Buna paralel olarak ekonomik politi-

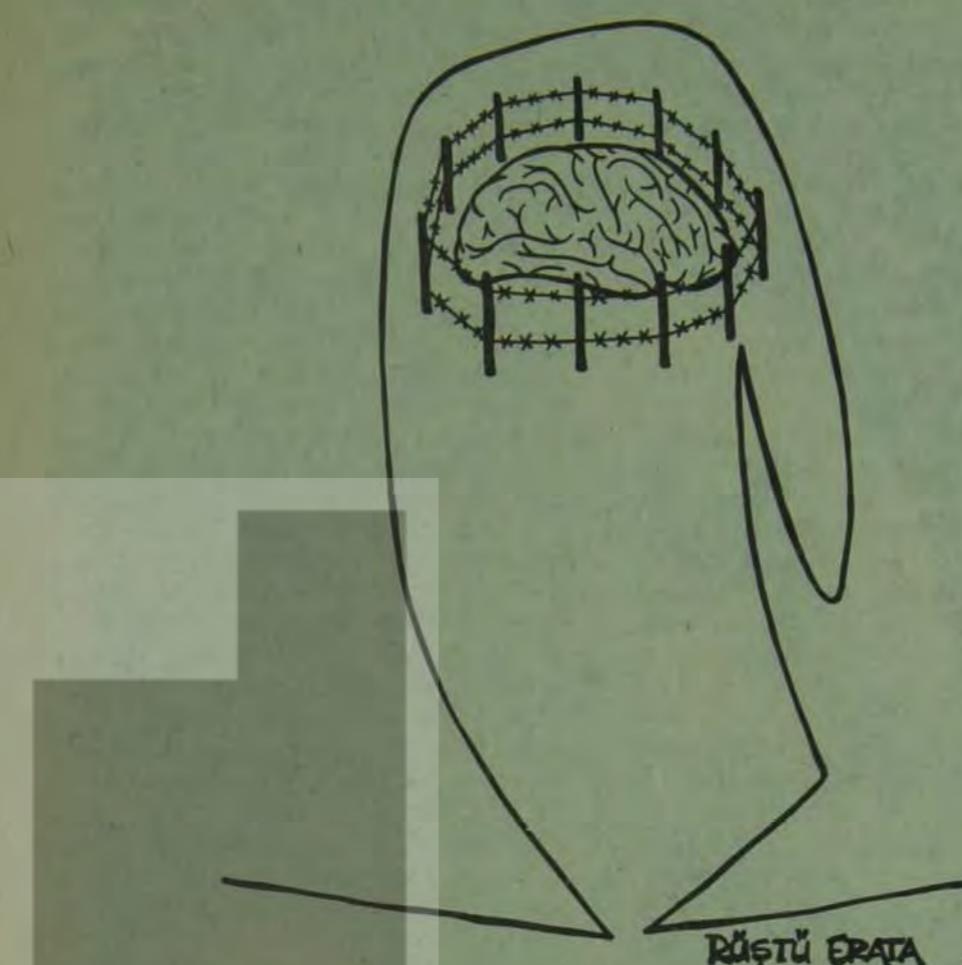
ka da oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu politikanın temelleri esasında daha 1974 yılında ABD kongresinde ünlü Jackson-Vanik maddesi diye bilinen bir kararla atılmıştı. Bu karar iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin normalleştirilmesini engellemeyi öngöryordu. Önce sadece bir tepki olarak yürütülen bu karar daha sonra 1977 yılında Carter kullanmakta hiç tereddüt etmemiştir. Carter'in o yılın Ağustos ayında imzaladığı 18 no'lu Direktif ile ekonomik ilişkilerin Sovyetler'in Sovyetler'in beşenmeyen davranışlarına engel olmak amacıyla kullanılması karlaştırılmıştır.

CFR bu konuda da araştırma yapmıştır. Bu kurumca oluşturulan özel bir komisyon Ekim 1978 ile Mart 1979 arasında Sovyetler Birliği'nin dünya ekonomisindeki rolünü incelemiştir. Bu komisyonun oturumlarından birinde ABD'nin uluslararası tekellerinin yakından tanıdığı Harvard Üniversitesi Profesörlerinden R. Vernon iki ülke arasındaki ticaretin ABD tarafından kontrol edilmesi gerektiğini önesürmüştür. Vernon'a göre Sovyetler Birliği'nin ekonomisinin sosyalist karakterinden kaynaklanan dış ticaretteki avantajlarına karşı konulmalıdır.

Bütün bu yukarıda sayılan olaylar ABD'nin dış politikasındaki yön değişikliğinin Afganistan olaylarından (1979 Aralık ayı sonu) çok daha önce ortaya çıktığını gösteriyor. Bir bakıma Afganistan olayının o istenen kamuoyu oluşturulması için (veya "gerginliğin yaratılmasına için") gerekliliği olduğu Batı basını tarafından olduğu gibi bizzat Carter'in kendisi tarafından da doğrulanmıştır. Ancak yine aynı Batı basını bunda çok başarılı olunmadığını da kabul etmektedir. Örnek olarak da hem Avrupa ve hem de ABD'deki barış hareketinin 1979'dan beri azalmayıp, aksine, daha da güçlendiğini göstermektedirler. En son olarak 17 Eylül 1981 günde İngiliz The Guardian gazetesi ABD'nin dış politika ihtiyaçlarına uygun bir kamuoyu oluşturulmasındaki başarısızlıklara dikkat çekmiştir.

Adı geçen gazete göre ABD yönetiminin kendi yetenekleriyle istediği imajı yaratılmamasından artık umut kesilmiştir. Öyle ki anılan dış politikanın uygulamaya aktarılabilmesi için Polonya'daki gelişmelerin kanlı bir şekilde son bulmasının son care olarak benimsendigini bu gazete açıkça ilan etmektedir.

Dolayısı ile "uluslararası gerçinkilik" bir neden değil, tam aksine, "uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma ilkesi" için gereklili bir koşuldur.

RÜSTÜ ERATO

1940'LAR TÜRKİYESİ VE EĞİTİM KURAMI

Nihat AKSOY

DR. HALİL FİKRET KANAT
(1882-1975)

Bu yazı, hem bir eğitim görüşünü, hem de bu görüşü kapsayan bir kitabı tanıtmayı amaçlamaktadır. Yazarının ve kitabının kimliği söyleyelim:

Kanat, Halil Fikret. Milliyet İdeali ve Topyekün Millî Terbiye. Ankara, Çankaya Matbaası. 1942, 232 s.

Kitap, Hitler'in görevi üstünlüğünün bir kısmı Türk Aydının gözlerini kamaştırdığı ve bazı gençlerin 'Nasyonal Sosyalizm'e hayranlık duyduğu yıllarda oluşup yayınlanmıştır. Kitapta işlenen görüşler, hem eğitim tarihimize hem de siyasi tarihimize açısından değerlendirilmeye değer. Bu görüşler, hem eğitim sistemimizi, hem de günümüzde kadar gelişip yaygınlaşan bir siyasal görüşün eğitim anlayışını etkilemiştir.

Kitapta işlenen görüşü tanıtmadan yazarının, eğitim görüşünün oluşmasına etkili olan yaşam öyküsünü bilmemizde yarar var.

1910 yılında Almanya'ya öğrenime gönderildi. 1917 yılında Pedagoji Doktoru olarak yurda döndü. Bir yıl Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı) danışmanı olarak çalıştı. 1918-23 arasında Ahlak ve Terbiye (eğitim, pedagoji) öğretmenliği yaptı. Cumhuriyet ilan edilince Türkiye'yi terkedip Azerbaycan'a yerlesdi. Bakü Üniversitesi'nde Pedagoji ve Pedagoji Tarihi Doçenti olarak çalıştı. Azerbaycan Sovyetlere katlinca orayı terkedip Türkiye'ye yerlesdi. 1926-56 yılları arasında Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji öğretmenliği yaptı. 1936-38 yılları arasında Talim ve Terbiye Kurulu üyeliği de yaptı. Yıllarca öğretmen okullarının Pedagoji ve Pedagoji Tarihi kitaplarını yazdı ve MEB'

nca defalarca basıldı. İlk altı Milli Eğitim Şurası'na üye olarak katıldı. (Fuat Gündüzalp. Öğretmen Meslek Kitapları. C.IV, 1961, s.338-340)

FELSEFİ TEMEL

Yazarın görüşü idealizme dayanmaktadır. Özellikle Kant ve Fichte düşünce babalarıdır. Fransız Burjuva Devrimi (1789) yıllarında düşüncelerini "Alman Ulusuna Söylevler" dizisinde üniversite kursuslarından yanan Fichte (1762-1814), Alman Ulusunun üstün bir soya mensup olduğunu, ulusal bağımsızlığını ve soy üstünüğünü koruması için bireysel çıkarların toplum çıkarlarına feda edilmesi gerektiğini savunuyordu. Fichte'ye göre Almanların Fransa'ya yenilmelerinin nedeni, Almanlar'da "ulusal bilincin" eksikliğindendir. Bunun nedeni de eğitimin eksikliğidir. Alman gençlerinin küçük yaştan başlanarak Alman oldukları bilincine vardırılması gereklidir. Bunun için de öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Eğitim, ailelere bırakılmamalıdır. Aile çocuğu bozmaktır. Bireysel çıkarlar ulusal çıkarlardan ağır basmaktadır. (N.A.Kansu. Pedagoji Tarihi. 3.bas. 1952, s.196-199).

TOPLUM KURAMI

Kanat'a göre "tabii hukuka müstenit (dayalı) milliyetçiliğin en asıl ve kuvvetli müdafii (savunucusu) Fichte dir. (...) Fichte'ye göre Almanlar üstün bir millettir..." Oysa Kanat, Türklerin üstün bir ırk olduğunu öne sürüyor. "Biz milli kıymetlerimizi yükseltirken üstün bir ırkın evlatları olmak sıfatıle (...) herseyde daima ön safta yer almaktır" (s.226). Toplumu yabancı öğelerden arındırmak için de şunları öneriyor: "İstanbul'un zaptından sonra Osmanlıların, kuvvetlerine fazla güvenerek, muhtelif iman ve itikatta bulunan azınlıkların Türkülük camiası içinde yaşamalarına müsaade etmeleri affedilmelidir tarihi hatalardandır. Buluları uzungen ayrıarak sömürge halinde idare etmek veya yahut muayyen ve sistemli metotlarla temsil etmek çok daha hayırlı olurdu. (...) Bunun için yapılacak biricik iş, radikal hareket etmek, bir operatör gibi yarayı bir hamlede kökünden söküp atmak". (s.67-68)

Bu görüşleriyle Kanat, doğrudan doğruya ırk üstünüğü kavramını kullanmayan Fichte'den çok Nietzsche'ye (Neitzsche Niçé) ye yaslanmaktadır. Aşağıda görüleceği gibi, toplumu terbiye etme yöntemleri Hitler Almanyası'nda uygulananların aynısıdır. Toplumda sınıflar vardır, fakat bunlar kaynaştırılabilir ve sınıf kavgaları önlendir. Eğitimin temel amacı bu kavgayı su yüzüne çıkartmamaktadır. Toplumu güclü bir lider yönetir. Tüm organlar bu lider bağlıdır.

Alman Milletinin bu denli güçlü olmasında Hitler'e bağılılığın ve onun uygulattığı idealist eğitimin rolü büyük tut (s.83-93).

EĞİTİMİN AMACI

Eğitimin biricik amacı idealist (ülkücü) insan yetiştirmektir. Kanat şöyle diyor: "Biz köy kalkınmasını ve köylü çocukların terbiyesini köylülerin maddi bakımından, zengin ve müreffeh olmaları bakımından değil, birinci derecede ruh bakımından, milli ve içtimai kıymetlere ve kültür kıymetlerine önem verilmesi bakımından kalkınmasını istemeliyiz. **Biz herşeyden önce derli toplu ve özlu bir Türk Milleti, objektif kıymetleri benimsemış bir Türk fası yaratmak zorundayız.** Bunu yapmadıkta sonra zahiri ve içi, maddi refahın ve subjektif kıymetlerin hiçbir fırçası yoktur. (...) Bedeni ve manevi her türlü işlerle talebeye objektif bir ruh aşılamalı, yani çocuk kendisiyle zîne bağlı hissetmeli iş yapmaktan doğacak türlü türlü sahibi veya hodbinlik (bencilliğin) temayılarını gayri şahsi veya diğerkâm (başkalarını düşün) temayıllere mağlûp etmeye çalışmalıdır. (...) Diğerkâm insanlar kendilerini ve kendi

menfaatlerini merkez telakki etmekten ziyade başka bir şahsa veya mensup olduğu zümreye veya cemaate yardım etmeye meyilli bulunurlar" (s.183, 188, 190).

Kanat'a göre, Almanya'da bu amaçla yapılan eğitimin en önemli kurumu "iş mukellefiyeti"dir. "...Mamafih Avrupa'da en büyük ve en verimli iş okulu Almanya'nın bütün gençler için tatbik ettiği İş mukellefiyeti Kanunudur. İş mukellefiyetinin kıymeti yalnız Alman Vatanının imar etmek, Almanlar arasına zehirli bir yılan gibi sokulan soysuzlaşmaların, fikir ayrılıklarının önüne geçmek ve Alman sınıflarını kaynaştırmaktan ibaret değildir; bunlardan çok daha önemli olan nokta, gençlerin umumi menfaate yarayan işlerde yoğunlanması, objektif çalışma alısmakla, sosyal ruhlu, ahlaklı karakterli, sağlam vücutlu ve zahmete mütehammil (dayanabilecek) insanlar yetiştirmektir. Tek bir istisnaya tahammül etmemek şartıyla, milli mahiyette olan bu nevi çalışmaların sonsuz bir milli kıymet ifade ettiğini itiraf etmek bir borçtur (s. 191).

EĞİTİM ORTAMI

Kanat'a göre "topyekûn milli

terbiye"nin oluşacağı ortam şöyle hâzırlanır:

1. Aşılanması arzu edilen ideal hakkında halka ve gençlere etrafı ve kandırıcı malumat vererek telkin yapmağa çalışmalıdır.

2. Gençler muhitlerinde ideale uygun hareketlerin bol bol yapıldığını görerek bunları taklide heves duymalıdır.

3. Gençlerin ideale uygun hareketlerde bulunmalarına bol bol zemin ve imkân hazırlamalıdır. (...) Memleketi idare eden sınıfın yerleşmesini arzu ettikleri muayyen bir ideali candan yapmaları ve temsillerle, yazıyle, söze radyo ve sinema gibi yayın vasıtalarıyla fırsat düştükçe sevdirmeye çalışmaları ve ideale tamamen zıt ve yabancı fikirler taşıyan fertleri ve yayın vasıtalarını menetmeleri (yasaklamaları) lâzımdır. (...)

4. Yapılan inkılabin temelleşmesini isteyen bir devlet, memleket içinde birbirine zıt ideallerin yaşamasına müsaade etmemelidir.

5. Telkin ve aşılama içinde geniş teşkilatlar kurulmalı ve her türlü telkin vasıtalarından istifade etmeği bilmeli dir. (...)

6. İnkılap prensiplerini candan benimsemiş olan genç idealistlerin (ülkücülerin) yetiştirmesine kıymet

verilmelidir. Bu gençler memleketin dört bucağına yayılmalı, halka ve gençlige tesirli telkinlerde bulunmalıdır (...) Vazifesini suistimal eden devlet memurlarını ise, hakiki bozguncu ve inkılap düşmanı telakki etmeli ve kendilerine merhametsizce ceza verilmelidir.

7. Ayrıca, halkçı, ahlaklı ve çalışan firka (parti) müfettişleri yetiştirmelidir. Bunların vazifesi, hüviyetlerini hiç kimseye belli etmeden, halkla temas etmek, halkın şikayetlerini dinlemek ve bilhassa küçük büyük devlet memurlarından vaki olan şikayetlerin elle tutulan, gözle görülen nevilerini derhal merkeze bildirmektir.

8. Kanat karşısında en küçük müsamahalara ve adaletsizlikleri meydana verilmelidir. (...)

9. İnkılapın ardından devletin, memlekette yaptığı hayatı ve faydalı işleri muhtelif vesilelerle ve rakamlara dayanarak halka anlatmaktan çekinmemelidir. (...)

10. Yeni neslin yeni ruhça yetiştilmesi, inkılabın temel teskil eden ideallerin ve prensiplerin memlekette kök salmasına hususı bir önem verilmelidir." (s.63-67)

"TEKDİRDEN ANLAMAYANIN HAKKI KÖTEKTİR"

Kanat, iyilikten anlamayanın, telkin ve öğütle yola getirilemeyecek zarla "terbiye edilmesini" gerekli hatta zorunlu görmektedir. Şöyledir: "...Almanya'da da Gestapo adıyla gizli bir polis teşkilatı kurulmuştur. Yeni prensiplere muhalefette bulunanlar veya aleyle propaganda yapanlar bu teşkilat vasıtasisle meydana çıkarılarak cezalandırılmaktadır. /Komünistliğin kökünü kurutmak, komünist telkinleri altında bulunan Alman işçilerini ve aydınlarını meydana çıkarmak, vatan ve millet mefhumlarına tamamen yabancı oldukları için yaşadıkları memleketlerin havasını her vakit hodbinlik, menfaatçılık, gizli ve zararlı faaliyetlerle, casusluklarla ifsat etmeye mütemayil (karşılık yaratma eğiliminde) bulunan Yahudi ırkıñ göz hapsi altında bulundurmak bakımından inkılapçı memleketlerin bidayette bu neviden gizli teşkilatlar kurması hiçe lüzumsuz sayılmaz. Sonra yeni rejimin ortaya attığı ideallerin etrafta ve bilhassa gençler arasında kök salmasına mani olan her türlü tenkitlerin ve hareketlerin önüne geçilmesi de son derece lüzumlu ve faydalıdır." (s.87)

ÖĞRETMENİN ROLÜ

Kanat'a göre, öğretmenlerin değişik düşüncelere ve siyasi eğilimlere sahip olması bir ülkeyi felakete sürüklüyor. Her yerde düşunce ayrılığı olabilir, fakat eğitim kurumlarında asıl Kanat düşüncelerini söyle ortaya koymuyor:

"Fikir hürriyeti ve kanaata serbestliği safsatasına kapilarak öğretmenlerin çeşit çeşit dünya ve hayat telakkilerile talebe karşısına çıkmaları bir felakettir. Fikir hürriyeti, kanaat hürriyeti her yerde akla gelebilir, fakat milli birlik ve milli ruh yaratmayı gaye edinen terbiye müesseselerinde asla bahis mevzuu olamaz. (...) Türkiye'de her şeye kayıtsız kalınabilir, herşey

tartışma yöntemi sınıf farklarını su yüzüne çıkaracağına göre, en iyisi önceden saptanmış bir davranış kalibinin öğütlenmesi ve onun ayen taklit edilmesi geçerli bir "ülkücü yöntem" olmaktadır. Kanat düşüncelerini şöyle açıklıyor: "Filhakika taklit temayülü ile ayen yapılan hareketler tekrar edildikçe insanda hareketi uyandıran fikirlere karşı müsait bir ruh uyanıga başlar. Muayyen hareketleri sık sık yaparak itiyad kazanan bir insanın, itiyadad müteveccih fikirlere karşı sempati duyması" sağlanmış olur (s.60-61).

Kanat, Köy Enstitülerinde uygulanan "iş eğitimi" ilkesinin çok yanlış olduğunu, kendi önerdiği köy enstitüsü modelinden uygulayıcıların saptığını söylüyor. Kanat'a göre, üretici ve ürün getirici iş etkinliği insanı hem bencilleştirir, hem de sınıf çatışmasına götürür. Aslında bu iki sav birbirile de çelişmektedir. Ne yapalım ki pedagoji doktorumuz böyle söylüyor. Ve köy enstitüler konusundaki yargısı şu:

"Köy enstitülerine ne maddeye şekil vermeyi, ve hayatı kazanmayı, gaye edinen marangozlık, demircilik ve yaþıcılık gibi bir sanat ve teknik okuludur ve ne de zirai istihsal gayesi ile açılan bir ziraat müessesesidir. Köy enstitüler sadece karakterli, becerikli ve kültürlü öğretmen yetiştirmeyi gaye edinen bir okuldur. Meslekî bir terbiye yuvasıdır. Burada talebenin çeşit çeşit işler görmesi atelyelerde, tariłarda, bağlarında ve bahçelerde çalışması ve ders mevkularının muhtelif iş ve faaliyetlerle işlenmesi hep gayeye ulaşmak için birer vasıtadır. Tipki Avrupa'nın iş okulları veya aktif okulları gibi" (s.175-176).

Oysa köy enstitülerinde iş ve üretim, dar günlere birikim yapmanın yanında, üretim ilişkilerini somut olarak göstermek ve çelişkileri bulmadan işi bir araç olarak kullanmak amacıyla yapılyordu. Köy Enstitüler, işi eğitimini ve okuma özgürlüğünü birlikte yaşadığı için, ortaya hiçbir okulun veremediği bir kuşak çıkarmıştır.

cezasız bırakılabılır, fakat genç Türk neslini yetiştiren öğretmenlerin zübbecken fikirlerine, milli ruhu sarsacak hatalı hükümler asla göz yumulamaz. Eğer tek tük varsa bunları hiçbir merhamet hissine kapılmışdan meslekten uzaklaşdırılmakta tereddüt etmemelidir." (s.200)

Öğretmen, ülkücü-toplumcu bir siyasal düzenin robotu olarak görülmektedir.

TEPKİLER

Sözkonusu kitabı ve içindeki görüşlerin eleştirisine ancak 1960'dan sonra birkaç kitapta rastlayabildik. Bunlardan ilki, Bayan Kirby tarafından hazırlanan "Türkiye'de Köy Enstitüler" konulu doktora tezidir. Eserin Türkçe'si 1962 yılında İmecə yayınları arasında çıkmıştır. Kirby'ye göre "Ancak 1942'den sonra bir Nazi askeri zaferi, Türkiye'nin bir Nazi istilasına kul payı kâsi yüzünden hükümet Kemalizm aleyhindeki unsurların propagandalarına kesin bir son veremeyecek bir hale geldiği zaman" Kanat pedagojik görüşünün, toplumsal bakımdan muhafazacı olan Nasyonal Sosyalizm ideolojisinin bir ifadesi olduğunu açığa vurmıştır" diyor (Fay Kirby. *Türkiye'de Köy Enstitüler*. İmecə Y. 1962, s.143). Bu kitapta Kanat'ın pedagojisi uzun uzun eleştirilmektedir.

Bunun dışında önemli bir dephinme de, Köy Enstitüsü Müdürlerinden Eğitimci Hürrem Arman'a aittir. Arman anılarını yazdığı kitapta, Kanat'ın kitabı yayınladığı günlerde okuyup kendisiyle tartıştığını söylüyor ve şöyle yazıyor: "Halil Fikret Kanat bu kitapta kendi eğitim görüşünü açıklıyor. Kitabın çıkışına Hitlerizmin do ruğuna kavuştuğu, günlere rastlamaktaydı. Türkiye'de bazı kişiler (...) Nasyonal Sosyalizmin daha o zamandan Türkiye'deki öncülerini olmak hevesine kapılmışlardı. Halil Fikret Kanat'ın bu kitabında bu yönde bir tutum seziliyordu." (Hürrem Arman. *Pramidin Tabanı: Köy Enstitüler ve Tonguç*. I, Ankara 1969).

Bir başka tepki de, Köy Enstitülerinin düşün babası ve kurucusu I. Hakkı Tonguç'un oğlu Engin Tonguç'un yazdığı kitapta yer almaktadır. E. Tonguç, Kirby'den alıntılarla yetinmiştir. (Engin Tonguç. *Devrim Aşısından Köy Enstitüler ve Tonguç*. Ant Y., 414-419).

SONUÇ

Halil Fikret Kanat'ın pek çok kitabı defalarca basıldı halde bu kitabı yeni baskısı yapılmamıştır. Hitler'in yenilgisinden sonra bu düşünülerin açıktan açığa savunmamıştır. Ülkücler kendisini başıa etmemişlerdir. Bunlara karşın kitabı ve düşünülerin belli bir siyasalharekete armağan kalmıştır.

"TARIH İÇİNDE ANKARA"

Yiğit GÜLÖKSÜZ

Tarih içinde Ankara" semineri Ankara'nın tarih içinde geçirdiği toplumsal ve mekânsal dönüşümü ortaya çıkarmayı amaçlıyor. Günümüz anlamlama da olanak verecek biçimde, geçmişte olup bitenleri bir düzene sokma çabasının bir şehir üzerinde yoğunlaştırılması ilgi çekici bir birikim sağladı. Ankara bu tür şehir tarihi çalışmalarının ilkine konu oldu. Tarih içinde şehirlerden söz etmenin yanısıra şehir tarihleri üzerine de ayrıntılı çalışmaların başlamış olması sevindirici.

Eylül 1981'in son üç gününde Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde yürütülen seminerde 19 bildiri sunuldu. Bu bildiriler daha sonra yazılı olarak verilecek ve bir seminer kitabında derlenerek kullanıma açılacak. Bu yazı ile yapılmak istenen, seminerin ve seminerde elde edilen birikimin bir bölümünü tanıtmıştır. Bu tanıma çabasının bildiri metinleri elde olmadan yapıldığını belirtmek gerekiyor.

Seminer, Ankara için önemli dönem noktalarına bağlı olarak üç bölümde örgütlenmiştir: "16. Yüzyıl ve Öncesinde Ankara", "19. Yüzyıl

Ankarası" ve "Kurtuluş Savaşı Sonrası Ankara". 16.-19. Yüzyıllar Arasında Ankara'da Değişme Süreci de sektörde düberde inceleniyordu.

Onaltıncı yüzyıl öncesi Ankara çok uzun bir dönemi kapsıyor. Belgelendiğine göre iki bin yıllık bir süre. Ancak bilinenler çok fazla değil. Ankara'nın Doğu ile Batı arasında önemli bir yol üzerinde ve Anadolu yarımadasının merkezi bir yerinde bulunmasının sağladığı üstünlikle önemli askeri ve ticari bir kent olduğu biliniyor. Büyük Iskender'in M.O. 4. yüzyılda Iran seferinde Ankara'da konaklayıp düşmanı burada beklemesi, Timur ile Yıldırım arasındaki muharebelerin yine Ankara çevresinde olması Anadolu yarımadasını kontrol etmede şehrin konumunun stratejik önemini belgelemektedir. Çok daha sonraları bu niteliği Ankara'yı Kurtuluş Savaşının karargahı yapacaktır.

Aynı konumsal niteliği, özellikle Roma yol ağının önemli bir kavşağında bulunması, Ankara'yı önemli bir merkez yapmanın ötesinde onu sürekli "iskân" gören bir kent haline getirmiştir. Ankara, imparatorlukların kurulduğu dönemlerde büyüp, zenginleşmiş, bu siyasal birliklerin

ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

TARİH İÇİNDE ANKARA

seminer

28-29-30 Eylül 1981

ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Kütüphane, Sözlük Izdeme salonu

dağılması sırasında ise sürekli istilalar ve eldeğitmelerle yakılıp yıkılmıştır. Roma İmparatorluğunun bir eyalet merkezi olarak Ankara, Milattan hemen sonrası yüz yıl içinde çok parlak bir dönem yaşıyor. Nüfusun bu dönemde yüzbin'e ulaşlığı sanılmaktadır. Seminerde Selçuk ve Osmanlı kenti olarak Ankara'nın bu Roma devri Ankara'sından küçük olduğu hipotezi önerildi. (1) Ankara daha sonra büyülüğünü görelerek olarak kaybetmiş, yine de Bizans'ın bir sınır kenti olarak önemini korumuştur.

Ankara Türklerin eline onbirinci yüzyılda geçiyor. Ancak Osmanlı politik birliğinin kuruluşuna kadar şehir Türk Beylikleri ile Bizans arasında zaman zaman el değiştiriyor. Ankara kaleyi bugünkü şekline bu dönemde girmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun kurulup güçlenmesi ile birlikte Ankara, idari, askeri ve ticari işlevleri yanında üretim merkezi olarak da önem kazanıyor. Bölgesinde yetiştirilen tiftik keçisinin "ipekten ala" tüyü işlenip, dokunup satılıyor. 16. yüzyılda Ankara, imparatorluk ölçünginde bir iç pazar talebini karşılayan önemli bir doku ma üretim merkezi. (3) Şehirde, eski

merkezde bazıları bugün de ayakta olan yirmi yıldır han ve bedesten 15., 16. ve 17. yüzyıllarda üretim ve ticaretin ölçegini, yoğunluğunu gösteriyor. (7) Bir zamanlar Bizans kentisi ile Türk gencerlerin alışveriş ettileri, daha sonra Türklerin ilk yerleşikleri Atpazari, Koyunpazari ve Samanpazari çevresi kentin üretim ve ticaret merkezi. Bugün de Çırıkkıllar Yokuşu olarak bilinen alan 16. yüzyılda var. (7) Ahî örgütünün varlığı da yine Ankara'daki iktisadi canlılığın bir göstergesi. Tiftik ve bez dokumacılığının yanı sıra kervanların ve ordunun deri ve demirden yapılan malzemeleri Ankara'dan sağlanıyor. Ancak en önemlisi tiftik dayalı sof üretimi.

Şehirde üretim ve ticaret gelişirken Ankara sancağının köylerinde durum nasıldı? 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Ankara çevresindeki kırsal alanda İnsan-Toprak ilişkilerinin değişimini satış belgelerinden ve mahkeme kararlarından bir ölçüde izleme olağası var. (4) Bu belgeler üzerinde yapılan çalışmalar ilk olarak, "mîrî arazinin", "mîlî arazi" haline dönüşüm sürecini açıklayıcı. Timar sisteminin çözülmesinin bir sonucu olarak 16. yüzyıl ortasından sonra iki tip tasarruf şekli birbirlerine yaklaşır. Yine bu belgeler Ankara şehirlisinin çevredeki tarımsal alan üzerindeki kontroluna ilişkin bilgiler veriyor. Şehirlilerin mîlî sahibi olduğu tarımsal alanın kente uzaklığını 30-40 km.'yi buluyor. Köylülerin topraklarını kaybetmesi, bu yüzyıllarda çok sayıda köyün ortadan kalkması böyle bir şehirli tüccar-köylü ilişkisinin sonucu.

Ankara'da 19. yüzyıl başında, bazi kaynaklarca onbin kişinin çalıştığı bin tezgah olarak tahmin edilen sof üretimi yüz yıl ortasında tümüyle duruyor. Şehrin üretim işlevinin en önemli bölümünü neredeyse ortadan kaldırın dramatik bir değişim olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun tüm iktisadi yapısını sarSAN 1838 Ticaret Anlaşması ile Ankara'nın sof dokumacılığı da çok kısa bir süre içinde yıkılmıştır. Bu ticaret anlaşması ile İmparatorluk, 19. yüzyılda sanayileşmekte olan batı ülkelerinin bir açık pazarı haline gelmiştir. Ankara tarihinin bu dönemi, böyle bir ilişkisinin işleyişini ve sonuçlarını göstermek için eğitsel bir örnektir.

Bu anlaşma ile o güne kadar devletin gümrük himayesi altında bulunan üretim bu himayeden mahrum kalmıştır. Ticarette ithal mallara, yabancı tüccarlara, yalnızca tam

serbesti değil, ayrıca imtiyazlar verilmektedir. Gümrük himayesinin kalkmasından sonra Batı sanayiinin ürettiği ucuz dokumanın serbestçe ithali ile tiftige dayalı üretim durdu. Bez dokuması kısa bir süre daha dayandı ise de Amerikan bezinin gelişile oda dokunmaz oldu. (10)

Tiftik hammaddesi işleyen üretimin durmasından sonra, ham tiftığın üretimi ve ticareti bir süre devam etti. Hatta, batı sanayiinin hammade ihtiyacını karşılayacak ölçüde gelişti. 19. yüzyıl ortasında Ankara'dan yılda bir milyon okka ham tiftik ihraç ediliyordu. Ancak artık ticaret geleneksel Osmanlı tüccarının elinden çıkmış, merkezi İstanbul'da olan yabancı ticaret firmalarının ve onların Ankara'daki temsilcilerinin eline geçmiştir. Ankara ham tiftik işleyemediği gibi, artık onun ticareti ni de yapamamaktadır. Yabancı firmalar ham tiftiği yerinden toplamaya başlamışlardır. Kısa bir süre sonra Ankara tiftik keçilerinin Güney Afrika ve Amerika'ya götürülp buralarda üretilmesiyle, ham tiftik fiyatları da hızla düşmüştür. 19. yüzyıl ortalarında okkası 60 kuruş olan tiftik yüz yıl sonrasında 8-10 kuruşur.

Batılı sanayileşmiş ülkelerle bu tür ilişkilerin doğal bir sonucu olarak İstanbul, İzmir gibi liman şehirleri hızla gelişirken, iç ticarete ve sanayi öncesi üretime dayalı iç bölgelerdeki Ankara gibi şehirler geriledi. Dış pazar ile bütünleşme sonucu, dışarıya ham madde satılan dışardan mamul madde alınan, böylece iç dolaşımın giderek güdükleştiği bir süreç içine girildi. Ankara'nın önce üretim işlevinde, daha sonra da ticaretindeki gerileme 19. yüzyılda işsizliğin büyük boyutlara varması ile sonuçlandı. Ankara'dan İstanbul'a iş bulma amacı ile gidişler bu dönemde başlamıştır. (10)

Yalnızca kentten değil, köylerden de Ankara dışına göç var. Öte yandan kent'e göç devam ediyor. 1873, 1874, 1875 yıllarındaki kitlik, göçü hızlandırıyor. Kitlik olmayan yıllarda da köylerde durum iyi değil. İngiliz Konsolosluk Raporları kırsal ve tarımsal durumla ilgili bilgi verici. 1893 tarihli ve Ankara tarımı üzerine konsolosluk raporundan tarımın yapısı, köylünün durumu ve tefeci-köylü ilişkisinin işleyişi sayılarla ve yorumlanarak seminerde aktarıldı. (12) Köylünün borçlanması, önce ürünü sonra toprağını tefeciyeye kaptırışı mekanizması anlatıldı. Bu mekanizma köylerde de bir katmanlaşmaya neden olmaktadır. Daha büyük toprağı olanlar, şehirdeki

tefeciler ile ortaklık ilişkisine girmek zorunda kalmazken, çoğunluğu oluşturulan 40-80 dönümlük toprak sahipleri bu ilişkiye kurmak zorunda kalmaktadır. Bir'e beş veren bir tarımsal yapıda, dışındaki ortağın payı ve yiyecek buğday dışında, bütünü yılın emeğine karşılık elde kalan buğday bir tondan azdır. Bu ürünün değeri 3-4 İngiliz lirası kadar tutmaktadır. Aynı yıllarda bir tarım işçisinin yıllık geliri de yine bu düzeydedir. 19. yüzyıl sonunda 800 bin ile bir milyon arasında tahmin edilen Ankara il nüfusunun % 90'ı bu koşullarda tarım kesiminde çalışarak yaşamını sürdürür. (10)

Hristiyan reaya ise, kent içi, bölge içi ve dışı ticareti kontrol ediyor. Şehirde ve çevresindeki bağlarda oturuyor, kent nüfusunun üçte birini oluşturuyor. (8) Yedi adet "ecnebi mektebi" Fransızca eğitim yapıyor. (11) Onbin altınlık bağ evlerinin yapıldığı ve yangınlardan sonra yüzlerce piyano'nun sokaklarda görüldüğü söyleniyor. 1890'da şehirde iki de tiyatro var. 1881 yangınından sonra 1882'de "Tulumba Teşkilatı" (8), 1884 de Ankara İmar Komisyonu kuruluyor. 1890'da kentiçi su tesisatı Abidin Paşa zamanında gerçekleştiriliyor. 1892 de ise kendisinden çok seyler beklenen demiryolu Ankara'ya ulaşıyor. Demiryolunun gelişinde evlerin ön yüzleri beyaz kireç badana yaptırılıyor. (10)

Demiryolunun geliş ile sınai bir gelişme beklenmektedir. Ancak bu gerçekleşmemiştir. Bir bildiride (11) belirtildiğine göre, demiryolunun Ankara sanayiine katısı, 1 un fabrikası, 9 kiremithane, 7 yağhane ve 1 "sanat mektebi"nden ibaret kalıyor. Almanlar tarafından yapılan demiryolunun güzergahı tahlil toplama merkezlerine yönelik. Nitekim demiryolunun sonra tahlil üretiminde % 50 artış olmuştur. Demiryolunun Ankara'da kalması, diğer büyük merkezlere, özellikle kuzey ve güneydeki limanlara bağlantılarının yapılmaması ve ikinci kademe bir ağın oluşturulması kendisinden beklenilen düzeyde bir gelişme etkisi önlemedi.

Demiryolunun geliş Ankara için beklenenleri veremiyordu ama, bir süre sonra, hiç hesaplanmayan, beklenmeyen bir biçimde Ankara'nın yazgisını değiştirici bir kararın oluşturulmasında etkili olacaktır. Ankara'nın Kurtuluş Savaşı'nın karargahı ve daha sonra da yeni Cumhuriyetin başkenti yapılma kararında demiryolunun varlığı önemlidir.

Buraya kadar anlatılanlardan, Kurtuluş Savaşının başladığı sırada Ankara'nın başkentlik için güçlü bir aday olmadığı sonucu çıkıyor. Başkent olması söz konusu çeşitli şehirler ileri sürülmüş ama Ankara bunlar arasında hiçbir zaman yer almamıştır. (13) Ankara'yı başkent yapan süreç Mustafa Kemal'in Anadoluya geçiş ile başlar ve ulusal direnişi örgütlemesi ile gelişir. Mustafa Kemal Samsun'a çıkışından başlayarak, özellikle askeri örgüt yoluyla "idareye tavsiye ve hatta talimat vermeye" başlıyor. Kuşkusuz başkentlik işlevinin en önemli niteliği "idare"yi yönetmek yetkisidir. Başlangıçta bu yetki "kayan bir merkez" den kullanılmaktadır. Bu yetki merkezi 1919 Mayısında Samsun'da, Temmuzda Erzurum'da, Eylülde Sivas'ta ve Aralık 1919'da da Ankara'dadır. Ulusal kongrenin toplanmasıyla Sivas'ta yönetir, e "fiilen" elkonulmuş, İstanbul başkentlik işlevini kaybetmiştir. Başkentlik işlevi İstanbul'dan Anadoluya geçmiş, ama Anadoluda devamlı bir merkez henüz kesinleşmemiştir. Devamlı bir merkez ancak amaçların, Misak-ı Milli sınırlarının ve savaş programının açıklığa kavuşması ile belirlenebilirdi. (19) Ve böyle oldu.

Yirminci yüzyılda dünyada her biri farklı güdüllerle verilmiş karalarla yerleri değiştirilmiş çeşitli başkentler bulunuyor. Bunlar arasında Ankara'nın yerseçim kararı yarı-sömürge ilişkilerine bir ilk karşı çıkıştır. Böyle bir yerseçim kararının genel amaçları seminerin son bildirisinde (19) şöyle sıralanıyor; ulusal devlete geçmek, emperyalist ilişkilerle alışmış liman kentlerinden uzaklaşmak, İstanbul'un kozmopolit ilişkiler içindeki bürokrasiseine karşı yeni ulusal bir burjuvazi yaratmak... Başka düzeylerde amaçlar da var. Ülkenin mekansal düzenine ilişkin amaç, iç pazar bütünsüz bir ulusal ekonomiye ulaşmak; kent düzeyinde ise, yeni bir örnek kent yaratmaktadır. Amaçları sıraladıktan sonra "Ankara'nın başkent seçilmesinin toplumsal sonuçlarının neler olduğu" sorusu soruluyor. (19) Altmış yıl sonra bu kararın başarısını incelemenin çeşitli zorlukları var. Zorluklar böyle önemli bir karar üzerine yargıda bulunmanın yöntemi üzerinde yoğunlaşıyor. Böyle bir test için kurucuların başlangıçta gazeteciler amaçlar yeter olmaktadır. "Hızlı kentleşme" ve "Gelişme hızına etki" gibi bazı ek hedeflerin katılması gerekiyor. Çok hedeflilik sorunu ile zaman boyutu-

nun getirdiği sorunların da yöntem açısından çözülmeli gerekli. Bildiri başkentlik kararının toplumsal sonuçlarını sistemi olarak inceliyor. "Başkent olarak Ankara'nın yerseçimi, yeni devletin Osmanlı imajından kurtulmasında ne kadar yardımcı olmuştur?" "Bu karar Türkiye'nin kalınma hızına nasıl ve ne kadar etki etmiştir?" sorularına cevap öneriyor. Kararı makro coğrafya açısından da test etmeye çalışıyor.

Kısaca değerlendirdiğinde, "Tarih İçinde Ankara" Semineri, tarih, sosyal bilimler ve planlama disiplinleri için çok yönlü bilgi ve yorum birikimi sağladı. Birçok anlamlı ve ufuk açıcı soru bu ortamda ortaya atıldı. Ankara'nın zaman içinde dönüşüm ve gelişim dinamikleri çeşitli boyutları ile çözümlendi. Sosyo-ekonomik yapı ile mekansal yapı arasındaki ilişkilerin kurulması yönündeki çabalar hemen hemen tüm bildirilerde görüldü. Bu çok boyutlu, diğer ürünleri yanında seminerin önemli bir katkısını oluşturdu. Benzer nitelik ve düzeyde çalışmaların başka şehirlerimiz için de yapılması, yalnız bu şehirlere ilişkin bilgi derinliği kazandırmakla kalmayıcak, Türkiye ölçüsünde genellemelere olanak sağlayacak bir ortam yaratacaktır.

"TARİH İÇİNDE ANKARA" SEMİNERİ BİLDİRİLERİ

16. YÜZYIL VE ÖNCESİNE ANKARA

- (1) 16. Yüzyıl Öncesi Ankarası Üzerine Bilinenler, Y. Prof. Dr. Sevgi AKTÜRE, ODTÜ, Mimarlık Fak.
- (2) Ankara'nın İlk Tahrir Defterinden Elde Edilen Bilgiler Doç. Dr. Muzaffer ARIKAN, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak.
- (3) 16. Yüzyıl Ankarası, Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentsel Özellikleri Doç. Dr. Özer ERGENÇ, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak.
- (4) Ankara ve Çevresinde Arazi Mülkiyetinin ya da İnsan Toprak İlişkilerinin Değişimi Doç. Dr. Suraiye FAROQ-HI, ODTÜ Fen ve Edebiyat Fak.
- (5) Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim Doç. Dr. Musa ÇADIRCI, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak.
- (6) Seyahatnâmelerde Ankara Dr. Korkmaz ALEMDAR, ALTIA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yük. Okulu

19. YÜZYIL ANKARASI ÜZERİNE

- (7) Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenlerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi Doç. Dr. Ömer BAKIR-

er, ODTÜ Mimarlık Fak. Asistan Emre MADRAN, ODTÜ Mimarlık Fak.

- (8) 19. Yüzyılda Ankara'nın Kentsel Formu ve Konut Dokusundaki Farklılıklar Y. Prof. Serim DENEL, ODTÜ Mimarlık Fak.
- (9) 19. Yüzyıl Ankara'sında Kale-içi Y. Prof. Ayşıl YAVUZ, ODTÜ Mimarlık Fak.
- (10) 19. Yüzyıl Ankara'sında Ekonomik Hayatın Örgütlenmesi ve Kent-içi Sosyal Yapı Y. Prof. Dr. Erdal YAVUZ, ODTÜ İdari İlimler Fak.
- (11) 19. Yüzyıl Ankara'sına Demiryolu'nun Gelişimi Hintlerlandının ve Hinterland'daki Üretim Eylemlerinin Değişimi Doç. Dr. İlber ORTAYLI, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak.
- (12) Konsolosluk Raporlarında Ankara Prof. Dr. Gündüz ÖKÇÜN

KURTULUŞ SAVAŞI SONRASI ANKARA

- (13) Kurtuluş Savaşının Mekansal Stratejisi ve Ankara'ının Başkent Seçilmesi Kararının İçeriği Doç. Dr. Seçil AKGÜN, ODTÜ Fen ve Edebiyat Fak.
- (14) 1923-1928 Ankara'sında Konut Sorunu ve Konut Gelişmesi Y. Prof. Yıldırım YAVUZ, ODTÜ Mimarlık Fak.
- (15) 1928-1946 Döneminde Ankara'da Yapılan Konutların Mimari Değerlendirilmesi Asistan Gülsüm NALBANTOĞLU, ODTÜ Mimarlık Fak.
- (16) 1928-1946 Döneminde Ankara'da Yapılan Resmi Yapıların Mimarisinin Değerlendirilmesi Y. Prof. İnce ASLANOĞLU, ODTÜ Mimarlık Fak.
- (17) Cumhuriyet Sonrası Ankara'sının Ekonomik ve Toplumsal Yapısı Yaratılmak İstelenen Cumhuriyet Burjuvazının Yaşam Kalıpları Y. Prof. Dr. Ünal NALBANTOĞLU, ODTÜ Fen ve Edebiyat Fak.
- (18) Jansen Planı Uygulama Sorunları ve Cumhuriyet Demokrasisinin Kent Planlamasına Yaklaşımı Prof. Gönül TANKUT, ODTÜ Mimarlık Fak.
- (19) Ankara'nın Başkentlik Kararının Ülkesel Mekan Organizasyonu ve Toplumsal Yapıya Etkileri Bakımından Genel Bir Değerlendirilmesi Prof. Dr. İlhan TEKELİ, ODTÜ Mimarlık Fak. Öğr. Gör. Selim İLKIN, ODTÜ İdari İlimler Fak.

1.GİRİŞ

Müzigin ülkemizde bugün vardığı noktanın nihayet tartışma gündemine geliyor olması sevindiricidir. Kanimizca müzik alanında bugüne dek izlenememiş olan politikanın tümüyle iflas etmiş olduğu artık gözlerden saklanamayacak hale gelmiştir. Aydin kişi -bir yandan kuşatıp içine alan, ama bir yandan da - rahatsız eden arabesk olusu, gittikçe genişleyen bir düşünür kitlesinin nihayet uyanmasına, hatta yalnız müzike değil, tüm kültür-sanat yaşamında izlenemeş pratikler hakkında "bu işte bir yanlışlık olmalı" kuşkusunu nihayet duymasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, hem bu politikaların ve pratiklerin incelenmesi ve teşhir edilmesi hem de bunların yol açtığı yıkıntıların onarılma yollarının araştırılması kaçınılmaz bir görev olmaktadır.

Sözünü ettigimiz politika "batılılaşma" denen politikadır. Kültür yaşamımızda, en belirgin olarak da müzikte, amaç olarak yeni çağın istediği, gerektirdiği bireşimini yaratılması yerine kültür değişimini alan zihniyettir. Muammer Sun'un deyişle, uygarlık yaratmayı değil, uygarlık değiştirmeyi amaç seçen zihniyettir (1). Müzik, ancak ulusal, geleneksel köklere ve yaşanan döneme ayaklarını basarak çağdaş, ileri yaratılar için atılım yapabildi. Oysa, yaşamın her alanında, özellikle de eğitim kurumlarında kör bir batılışma mantığı içinde, hiçbir düşunce üretilemsizsin, "çağdaşlaşma batılışmadır, çağdaş müzik de batı müziğidir" anlayışıyla Türk müziği duşanmıştır. Azer Yaranın deyişle "Yeni zamanlara yeni ezipler gerek... Ancak bu yeni şarkılar gökten inmiyor. Kentiyle, köyüyle, toprağıyla, taşıyla yeni bir zamanı yaşayan topluma başka toplumların hazır şarkıları aktarılamiyor. Toplumlar kendi ezipleri, kendi dilleri, usları, yürekleri ve kurumlarıla, kendi gelenekleri üzerinde, komşu kültürlerle de etkileşerek şarkılarına yeni halkalar ekliyorlar... Cumhuriyetle birlikte örgütlenmeye başlayan eğitim kurumları ne yapmıştır? Onlar kendi köklерinden tümüyle kopuk, gökten hazır müzik indiremedilerse de batılışların beste ve seslendirmelerini Türkiye'de kırkıncı dereceden kopyalarla yineleyerek çağdaşlaşmaya (1), batının şarkılarına Türkçe söz uydurarak yeni zamanın istedigi yeni şarkıları yaratmaya (1) başlıdalar... Bu kurumlarda gelenekselin reddedilmesi öylesine korkunç bir eğitim cinayeti durumu almıştır ki, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde özel odalarda çalışma yapan öğrencilerin ellerindeki batı sazlarıyla kazara "alaturka" ya da özgün bir halk eziği çalmalarına yabancı bir uzmanın egenmenliğindeki yönetimce şiddetli tep-

ÜLKEMİZDE YAZ MÜZİKLERİ SORUNU VE RADYOLARIN SORUMLULUĞU

Güney GÖNENÇ

20-23 Ekim günlerinde Eskişehir'de İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İletişim Bilimleri Fakültesi'ne bağlı Atatürk Müzik Araştırmaları ve Eğitim Merkezi'nce "I. Türk Müziği Kurultayı" adlı bir toplantı yapıldı. Bu toplantı yaklaşık 30 bildiri sunuldu bunların kimileri üzerinde tartışmalar yapıldı. Bildirilerden çoğunun kişisel-özel dilekler niteliğinde olması, hemen hemen hiçbirinin yazılı metne dayanmaması ve bu yüzden izleyicilere yazılı olarak ulaşırılmaması toplantıdan umulan yararı çok azalttı.

Kurultayı düzenleyenlerin belirttiklerine göre Kurultay çağrı Türkiye'de müzikle öz ya da çok ilgisi olabilecek sanılan bütün kurum, kuruluş, dergi, ve kişilere Kurultay çağrıları gönderilmiştir. Buna karşın gösterilen ilgi pek fazla olmadı. Özellikle kimi çevrelerin -örneğin Ankara Devlet Konservatuvarının, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının, İstanbul Belediye Konservatuvarının, Kültür Bakanlığı'nın konuya hiç ilgi göstermedikleri, TRT'nin ancak birkaç gözlemevi yetindiği dikkatler çıktı. Gözlenen bir başka konu da ülkede müzik yaşamının içinde bulunduğu doğruluk ve keşmekeşin -doğal olarak- kurultaya da yansımış olmasıydı. Bu anlamda Kurultay, "Türk Sanat müzickileri", "çoksuz müzickiler", "halk müzickileri" gibi yapay bir bölünmenin, birbirlerinin dilini bile anlamayan "taraf"ları arasında bir tür "sağırlar diyalogu" biçiminde geçti. Belki de Kurultayın en olumlu yanı bu oldu: Bu karmaşanın, bu keşmekeşin bir kez daha ve açıkça gözler önüne serilmesi.

Kurultay'da dikkatleri çekken bir nokta da -Atatürk'ün 100. doğum yılını kutlamakta olduğumuz için olacak- konuşmacıların çoğunun Atatürk adını kendi amacı doğrultusunda ve kendi anlayışına uygun biçimde kullanması, Atatürk'ün sözlerinin her türlü ve çoğu kez de birbirine karşı müzik politikalarının temeli olarak sunulabilmesi oldu.

Kurultay'da -bızce- önemli müzik olaylarından biri bağlama ustası Yavuz Top'un halk müziği çalışmalarıyla gerçekleştirdiği çoksuz denemelerini dinletmesi oluşturdu. Bir deneme olarak övgüyle, en azından hoşgörüyle, karşılanması gereken böylesi bir çalışmaya katkı veren İstanbul Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı öğrencilerinin velilerine Konservatuvar yetkililerince "bu çalışmalara katılmayı sürdürükleri takdirde Konservatuvardan ihaç edileceklerdir" anlamında yazı yazılmış olduğunu da bu vesileyle öğrendik!

Bir başka anılmaya değer müzik olayı da Ali Ufki'nın "Mecmua-i Saz-ü Söz" adlı 300 yıllık yapıptında yer alan türkülerden 7 tanesinin amatör bir koro tarafından sunulması oldu. Ali Ufki, 1610 yılında doğmuş ve delikanlığında Türk'lere esir düşmüş bir Polonyalı'nın, Albert Bobowski'nin Türkiye'de aldığı addır. Ali Ufki, İstanbul'da sâray müzik okulunda santur öğrenmiş, giderek besteci olmuş, takım başlığı kadar yükselmıştır. Ali Ufki 1650 yılında, tek kopyası bugün British Museum'da olan bir müzik kitabı yazmıştır. 368 sayfalık bu yapıttan pek çok "klasik Türk müziği" eserinin ve daha da ilginci, pek çok türkünün notası vardır. Geleneksel olarak nota kullanmayan, bu nedenle de tüm eserlerin yüzülmeye kulaktan kulağa ulaştığı Türk müziği için bu yapıt çok önemlidir. İşte bu yapıttan -biri de Karacaoglan'dan olmak üzere- 7 türkü bir Kurultay içerisinde gün ışığına çıkarıldı.

Kurultay'da hemen tüm konuşmacılar yoz müzik, "arabesk", müziksizleşme gibi terimlerle belirttikleri olgunun nedenlerini incelemeye, zararlarını vurgulamaya özen gösterdikleri halde, oturum aralarında bu yoz müzicklerin çalınması, hatta bir de "arabesk" müzik "konser'i düzenlenmiş olması kanırmızca büyük bir çelişki oluşturdu.

Kurultay'a yazılı olarak sunulan ve "dilek temenni"nin ötesinde katkılar getiren iki bildiri, dergimiz yazarlarından Güney Gönenç'in "Ülkemizde yoz müzickler sorunu ve radyolarımızın sorumluluğu" adlı bildirisiyle Yılmaz Onay'ın "Hayatın müziksizleştirilmesi ve zetirdiği sonuçlar" adlı bildirisidir. Bilim ve Sanat bu "Kurultay" vesilesiyle müzik soronumuza tekrar eğilirken, bir yandan bu çabaların gerçekten "Kurultay" aşamasına varmasını diliyor, diğer yandan Güney Gönenç'in bildirisini bu sayıya alarak önemzdeki sayıarda da sürdürmek üzere müzik soronumuza sayfalarını açıyor.

B.S.

ki gösterilir olmuştur. Konservatuarda aynı davranış gösteren öğrenci okuldan atılma tehdidiyle karşı karşıyadı. Bu tutum bizi nereye getirdi? Batı aktarma ve taklitlerini "çağdaşlaşma" adına göklere çıkarmaya ve desteklemeye, araştırılıp geliştirileceği yerde ihmali edilmiş müziğimiz hesabına da utanç duymaya. Sokakta elinde Batı sazlarından birini ya da gitari taşıyan genç, bu ugraşının gururunu, geleneksel sazlarından birini ya da bağlamayı taşıyan genç ise bunun ezikliğini duydular" (2). Oysa, Türk müziğinin çeşitli türleri üzerinde "yapılmış araştırmalar çağdaş müziğimizi kendi kökleri üzerinde yükseltir, halkımızın dünyasının derinliğini ve zenginliğini çağın müzik olağanlarıyla gönülgine çıkarıp dalandırırırdı, insanlarının çağdaş iç dünyasına görkem katardı. Toplumumuzun müzik zevk ve beğenisinin çağdaşlaşması, sahibi olduğumuz geleneksel müziklerin geriletilmesi, sönürlümesi değil, bunların çağdaş kumlarda serpilip gelişmesi, boyvermeyle olağanlıdı... Bizim gibi yirminci yüzyılın başlangıcında hızlı ve geniş çaplı dönüşümle ugarmış bir topluma ulusal çağdaş müziğin yükselmesi ulusal çağdaş kurumlarında cesur, yoğun bir çalışmaya parlayabilirdi. Son besteleme teknikleri ve ulusal köklere sıkıca bağlılığın harmanında yapılmış inceleme, araştırma ve yaratma çalışmalarında doğacak bileşim, müziğimizin parlak bugünü ve parlak geleceğini sağlayabilirdi" (3). Oysa ne olmuştu? Bugün artık yozlaşma yadsınamıyor. Arabeskle aranjman, Gencebay'la Boney M buluşmuşlar ülkenin müzik yaşamına gecekonduan Hilton salonlarına kadar egemen olmuşlardır.

Yayın bir yanlışlığı düşüldür. Müziğin yozlaşmasında radyolarımızın sorumluluğu, payı yokmuş sanılıyor. Hatta yozlaşmanın "radyolarımızda yoz müziğin yasak olmasına karşın" gerçekleştiği görüşü ileri sürülmüşdür. Bu görüşler tümüyle yanlıştır. Tersine, radyolarımızın bu oluşumda büyük sorumluluğu vardır. Bu yazımızın ana konusunu bu sorumluluğu sergilemek oluşturacaktır. Ana konumuza geçmeden önce hiç yorum eklemenin dört alıntı yapacağız.

İlk alıntı 30 Ekim 1950 günlüğü Ulus gazetesindeki bir yazıldır. Bu yazısında Bedii Sevin söyle diyor: "İstediği kadar güzel melodileri, çeşitli ve orijinal ritmeli olsun, alaturka, bugunkü haliley iptidailikten kolay kolay kurtulacağa benzemiyor. Yirmi milyonun başına şapkayı oturttuğumuz gibi kulağını da 'çok ses'e alıştırmanın yolunu bulmalyız'"

İkinci alıntı Faruk Güven'in Özgür İnsan dergisinin Haziran 1972 tarihli 1. sayısındaki yazısından. Şöyle: "Eğitimcilerimiz ve müzikçilerimiz müzik devrimini tabana indirebilmeyi veriyoruz.

Bu çizelgede yasal radyolarımızın yayınlarındaki çeşitli müzik türlerinin süre olarak yüzdeki gösterilmiştir. TRT-1'e ilişkin oranların yazılı programlardan çıkarılması olanaksız olduğundan verilememiştir. Polis ve meteoroloji radyoları için de durum aynıdır. Ancak bu son iki radyonun yayınlarının yaklaşık yüzde yüzünün arabesk ve pop müziği türünden yoz müziğinden oluştuğu bilinmektedir.

Cizelgede Türk müziğinin yasaklı yillarda hala ilişkin sayılar özellikle gösterilmiştir. Bu sayılarından kaldırılan Türk müziğinin yerini öncelikle hafif batı müziği söz yayınlarının aldığı gözlemlenmektedir. Osman Pehlivan'ın Atatürk'e yukarıda alıntıladığımız sözleri söyleiği sırasında, çizelgeden görülmüyor ki, Ankara Radyosu'nun tüm yayınlarının yüzde 80'ini "hafif batı müziği" adı altında toplanabilecek müzikler oluşturuyordu. O dönemde dile getirilmiş "halkımız İran, Misir radyolarını dinler oldu" türünden yakınları içeren yazıları biliyoruz (8). Aynı günler Vehbi Koç'un Ankara'daki radyo mağazasına gelen müşterilerin "Aman bana bir radyo ver ama içinde Necip Aşkin olmasın" dediği günlerdir (4, sayfa 86).

Cizelgede ilgi çekici gördüğümüz bir nokta da 1960'lar ortalarına kadar halk müziğine radyolarımızda çok az yer verilmiş olmasıdır. Bu arada 1937'den 1952'ye kadar sürdürülürken çalışmalar sonunda derlenen on bin dolayında halk eğızinin Konservatuvar'ya gittim - İçleri Bakarı ve dedim ki ona, 'Paşa bunu söylediğine göre herhalde alaturkanın yasak edilmesini istiyor. Yaparsanız hoşuna gider' dedim, ve Şükrü Kaya da yasak etti" (4, sayfa 68).

Son alıntı ise Tanburacı Osman Pehlivan'dan. Yıl 1936'dır. Türk müziğinin her türü iki yıldan beri radyolarada yasaklanmış durumdadır. Bir gün Atatürk, Osman Pehlivan'dan Rumeli Türkleri'ni dinlemiş, bunları radyodan halka da dinletip dinletmediğini sömüştür. Osman Pehlivanın, Atatürk'ün "Radyoda Türk müziği yayınları şuna başlatılacaktır" buyruğunu vermesine yol açan yanıt söylemiştir: "Radyolarda Türk müziği çalınması yasak. Yarın millet Arap müziği dinlerse bunun sorumlusu siz olursunuz" (5, sayfa 94).

2. RADYOLARIMIZIN ÇEŞİTLİ MÜZİK TÜRLERİNE AYIRDIKLARI SÜRELER

Radyolarımızın geçmişte ve bugün çeşitli müzik türlerine ayırdıkları yayın sürelerine kısaca bir göz atmak yararlı olacaktır. Bu amaçla aşağıdaki çizelgeyi veriyoruz.

Bu radyoların "dinleyici istekleri" olarak göndermek üzere vereceği "parti"nin gün ve saatyle tam o saatte çalınmasını istediği parçaların adlarının yazılması için yerleri bulunan istek kartları düzenleyerek matbaada bastırın ve deste deste postalayınlara hizmet etmesi doğal sayılmıştır (10). Semih Tuğrul'un anlatımıyla, bu radyolar aracılığıyla "özellikle hafif batı müziği türünde Amerikanvari disk-jockey'lik cambazlığına hevesli gençlere mikrofonlar açılmış ve bu delikanlıklar, olmayacak hafiflikler, eşi örneği az bulunur laubali davranış ve sözlerle yerli ve yabancı bazı plak şirketlerini zengin etmek için ellerinden geleni yapmaktadır geri kalmamışlardır" (11).

Cizelgede yer almayan kısa dalga "Türkiye'nin Sesi" yayınlarına gelince, yurt dışındaki işçilere yönelik yayın

yapan, yurt içinden de dinlenebilen bu radyo arabesk türü yoz müziği işçilere alabildiğine çalmaktadır. Yasası polis ve meteoroloji radyoları ise, yukarıda belirttiğim gibi yüzde yüzde yakın oranda arabesk-aranjman türü yoz müzik çalmakta ve TRT radyolarından kaçan dinleyici için 1936'larda İran, Misir radyolarına yükletilen işlevi günümüzde üstlenmektedirler.

3. RADYOLARIMIZDA TÜRK MÜZİĞİ YAYINLARININ NİTELİĞİ

Radyolarımızda Türk müziği yayınlarının niteliği, genel olarak, iyice düşük olagelmiştir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bir kez Türk müziği öğretimi geleneksel ustaların düzeninden kurtulamamış, çağdaş bir düzeye gelmemiştir; gelememiş değil, gelmesi

bilinçli olarak engellenmiştir. (Bir örnek: Türkiye'de Türk müziği eğitiminin Anayasaya'ya aykırı olduğu ileri sürülmüştür) (12). Bu nedenle çalgılarımızın metodу yoktur, pek çok müzikçi yeterli bir solfej eğitimi bile almamıştır, şarkıcıların, hele türkücülerin çoğu detone olurlar, çalgılar falsesler çıkarırlar, kemancıların birlikte yay çekmeleri olanaksızdır vb... Şu hemen belirtmekte yarar vardır ki, sözünü ettigimiz bu olsun kendisi, kendi başına bir yozlaşmanın başlangıcıdır. Koşular gözönünde alırısa, bu, beklenen, doğal bir olgudur. Kanımda da bilinçli olarak amaçlanan bir olsudur. Bu nitelik çözülmemesine bir de Türk müziğinin (ayricılıklar elbette vardır) geleneksel durağanlığını; yeniliklere, gelişmelere kaplı olusunu; Batı müziğine uzak duruşunu eklemeliyiz. Radyolarımız belirleyegeldiğimiz bu olumsuz çerçeveyi kıramamış, çağdaş bir eğitim düzenini kendi içinde oluşturamamıştır. Böyle bir oluşum istenmiş midir, ya da verili koşullarda gerçekleştirilmek istenmiş miydi, bilmemiyoruz.

Radyolarımızda Türk müziği yayınları genel olarak tutucu bir dünya görüşünün çerçevesine sıkışmıştır. Kimi çevrelerde Türk müziği yaşayan, gelişen, gelecek olan bir ulusal kültür ögesi değil; geçmişe sarılmadan, geçmişin yükseltilmesinin bir aracı olarak görülebilmiştir. Geçmiş; üzerinde çağdaş kültürün yükselseceği bir kültür mirası biçiminde değil, özlemle apılan, olduğu gibi yaşatılmaya çalışılan, durağan bir varlık olarak algılanmıştır. Sonuç olarak öncü deneyimlerin, öneğin çöksebilirliğinin ugraşlarının, çalgıları geliştirmeye çabalalarının, ezgide, biçimde, içeriğe ilerici girişimlerin öntanımlanmıştır. Bu da bir yandan Türk müziğinin soyutlanıp yabancılımasına yol açmıştır; öte yandan -alt düzeyde de olsa, yoz da olsa- yeni ve değişik biçimlerin gündeme getirilmesi arabesk denen alanına terkedilmiştir. Orhan Gencebay'ın şu sözlerini burada animasına yarar vardır: "Biz, kendi kültürümüzü, kati kuralları bir yana bırakıp her yorumu açık bir düşünce ile araştırma yapısız bir yere gelebiliyoruz. İşte ben özgürce araştırıyorum ve çalışıyorum" (2).

Radyolarımız halk müziğimizi de "usta-çırak ilişkisi içinde yetişen, müzik eğitimi görmemiş kadrolar elinde ve aslini koruma savıyla, çağdaş seslendirmenin her türüne olağana karşı durularak kendi kabuğunda tekde bir kalitesizliğe hapsetmiştir. 'Yurttan Sesler' koroları türkülerini özgün seslendirilişinden de uzaklaştırmaktadır. Tek ses ve tek sazin ince yorum olağanları toplu seslendirmede büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır" (2). Bütün yorumlamalar bağlamının karadüzenine kapsedilmiştir. Her türü deneye,

SM	HM	BEM	BSM	bM	müzik toplam	söz toplam	kaynak
1927-36	16,4	---	33,5	22,0	12,8	84,7	(5, s.72)
Ankara							
1934	33,4	---	8,3	18,8	31,6	92,1	7,9 (5, s.72)
Ankara							
1935	---	---	22,2	45,2	---	67,4	32,6 (5, s.72)
Ankara							
1936	---	---	79,7	1,9	---	81,6	18,3 (5, s.72)
Ankara							
1937-40	22,4	8,2	19,6	23,0	---	73,2	26,9 (5, s.158)
Ankara							
1940-46	19,5	4,0	22,1	19,8	---	65,4	34,4 (5, s.213)
1947-60	25,2	6,3	23,7	14,4	0,8	70,4	29,5 (5, s.296)
1962	26,4	8,5	24,8	13,5	0,3	73,5	26,1 (5, s.392)
1964	---	52,0--	---	24,0--	---	76,0	24,0 (6, s.28)
1969	---	39,7--	---	25,7--	---	65,4	34,6 (6, s.28)
1969	---	---	60,0	40,0	---	100,0	-- (6, s.30)
2. prog.							
1969	---	---	60,0	40,0	---	100,0	-- (6, s.30)
3. prog.							
7-13							
Eylül							
1981	25,3	21,6	15,6	10,6	0,3	73,7	26,3 (7)
TRT-2							
7-13							
Eylül							
1981	1,4	0,4	46,4	46,6	---	94,8	5,2 (7)
TRT-3							

SM: "Türk sanat müziği", HM: "Türk halk müziği", BEM: "Batı eğlence müziği", BSM: "Batı sanat müziği", bM: Belirlenmemeyen türden müzik. TRT-2: 7.00-19.00 saatleri arasındaki yayınlar için. Bütün sayılar toplam yayın süresinin yüzdesini gösteriyor.

yenilik çabasına, değişiklikle kesinlikle karşı çıkmıştır. Örneğin bir Ruhî Su, bir Livaneli, bir Sümeyra Çakır mikrofonlardan uzak tutulmuştur. İki sesli bağlama deneyleri söndürülmüşdür. Sanatçı-“mahalli sanatçı” türünden anlaşılmaz ayırmalar getirilmiştir. Sonuç bir üst paragrafta belirtilenin tipkisi olmuştur.

4. RADYOLARIN MÜZİK ALANINDA UYGULADIKLARI BEYİN YIKAMA TEKNİKLERİ

Radyoların çeşitli müzik türlerine ayırdıkları yayın süreleri kadar, hatta belki de daha çok, bu müzikiği başka işlevler için ne yolda kullandıkları önemlidir. Bu açıdan bakıldığına Türk müziki radyolarımızda hep olumsuz uygulamalara konu olmuştur. Bu uygulamalara kimi örnekler vermege çalışacağız. İlk olarak “ara müziki” denen olaya degenelim. Süresinden önce biten herhangi bir programın ardından ya da ortaya çıkan bir program boşluğununu doldurmak üzere yayına sokulan ara müziki radyolarımızda hep hafif batı müziki türünden olagelmiştir. Bu, kanıza bu tür müziki kitlelerin bilincaltına yerleştirme yolunda etkili bir beyin yıkama tekniğidir. Üstelik de, elbette, kültürümze ve halkımıza saygısızlıktır. Bir TRT genel müdürüün bu konuda -başka bir vesileyle- yaptığı açıklamayı ibretle okumakta yarar vardır: “TRT’ın ara müziki olarak kullandığı dış kaynaklı parçalar, gerek radyo gerekse televizyon için dışardan getirtilir. Bu “ara” ve “fon” müzigi içinde uzmanlaşmış şirketler, onların yayinallyı plak ve bantlar vardır. Bunlar eskidikçe yeni çıkanlar alınır ve bütün dünya radyo ve televizyonlarında ara müziki olarak kullanılır. Bir bantta çok sayıda melodi bulunur ve biri birince öteki başlar” (13). Benzer yolda bir uygulama 1970’lerin ortalarında başlatılan “kuşak” programlarıdır. Bu programlar, kanıza, yoz müzigin yaygınlaştırılmasına dolaylı-dolaysız katkıda bulunmaktadır.

Türk müziginin “hüzünlü” olduğu, dinleyeni acıya boğduğu yıllar yılı öne sürülebilmiş bir savdır. Buna karşın radyolarımız; 10 Kasım'da, başka matem günlerinde -ne hikmetse- Türk müziginin her türünü yasaklayan, yalnızca senfonik müzik çalan bir tutum içinde olmuştur. Bu tutum senfonik müzikle “matem”in nerdeye əzdeşleştirilmesine kadar varmıştır. Faruk Güvenç bir yazısında 27 Mayıs 1960 günü radyoda “bildirilerin seyreltiği bir saatte” araya senfonik müzik sıkıştırmağa kalktılarında olanları söyle anlatıyor: “Beş dakika sonra yerinden oynadı. Yukardan emir gelmiş, ‘cenaze mi var, matem mi var;

nedir bu müzik, davul-zurna çalın’ diye” (14). Bu “matem” müziki örnegi, uzun yıllar sürdürulen beyin yıkama çabalarının ne derece etkili olduğunu açıkça göstermektedir.

Bir başka ilginç uygulama da radyo programlarına verilen adlarda görülüyor. Türk müziki programlarına verilen adlar, genel olarak, “şarkılar, şarkılar geçidi, türküler, fasıl, yurttan sesler” gibi içeriğini açıkça belli eden adlardır. Buna karşılık batı müziki programlarının adları her tür müzik programına ad olabilecekken yıllar yahut yalnızca batı müziki programları için kullanılmasına özen gösterilen adlardır. Birkaç örnek: “Gece konseri, gece ve müziki, tatil melodileri, sevilen eserler, sabah için müziki, öğle konseri, diskoteğimizden, müziki dakkalar, sizler için, gençlerle müziki, perşembe konseri, Türk yorumcuları, müziki bahçesinden, gençler için, çeşitli müziki, ‘ay saatı’. Aranın türü müzikilerin çalındığı bir program için yıllarca “bizden sesler” adının kullanıldığı bile görülmüştür. Kanıza bu uygulamalar sistemi ve bilinci bir koşullandırma sürecinin halkalarıdır. Örneğin “çay saatı” adının yalnızca batı müziki programlarına verilmesi, izleyicinin bilincaltına “çay içeren batı müziki dinlenir” yargısını yerleştirmeye yönelikti.

Radyolarımızda Türk müziki programları oldum bittim “ikinci sınıf” işleme lâyk görülmüştür. Bir tür “mecburen yer verilen” programlar. Bunun örneklerini içinde en azından bir kaç kez görmek olanaklıdır. Bu türden uygulamalar şu örnekleri verebiliriz: Birçok Türk müziki programlarında sunulan eserlerin adı, çalanların, söyleyenlerin adları ve benzeri bilgilerin verilmesine gerek duyulmamaktadır. Örneğin “şimdi klasik Türk müziki korosunu dinleyecekleriniz” denilmektedir. Koro hangi koro, yöneten kim, hangi eserler sunulacak belli değildir. Böyle bir uygulama bir batı müziki programında hiç görülmez (ve görülmemelidir). Kimi programlarda ise eser başladıkta sonra müzik kisalarak (buna TRT’ciler “feyding” demeyi seviyorlar) spiker devreye girmekte, eserin adını ya da çalanları ya da sözlerini eseri paspas gibi çigneyerek “anons” etmektedir. Bu utanç verici işlem şimdide dek hiç bir batı müziki eserine reva görülmemiştir (ve de elbette görülmemelidir). O Türk müziki eserlerini çalanların, söyleyenlerin, yönetenlerin de bu paspas işleminden rahatsız olduklarını sanmıyorum. Çünkü öyle olsayı bu uygulamaya engel olunurdu kanısındayım. Özellikle TRT-3’ten zaten toplam yayın süresinin yüzde 1,8’ini oluşturan Türk müziki programlarına uygulanan bir başka utanç verici işlem de eserlerin yanında kesilmesidir. Bir önceki programın sarkmasından ötürü geç başla-

yan Türk müziki programı, sarkmaya orada son verilerek, orta yerinden kesilmektedir. Bu işlem TRT-3’teki Türk müziki programlarının yarısından fazlasına düzeltilerek uygulanmaktadır. Böylece -anlaşılan- Türk müziki programlarına sarkmaları öncileyici bir tür tampon işlevi verilmiş olmaktadır.

5. SONUÇ

İster arabesk türü olsun ister pop müzik türü olsun yoz müzik Türkiye’ye bir günde gökten inmemiştir. Yoz müzik, ortaya çıkışmasını ve yayılmasını, uygun toplumsal koşulların yanısına, ülkemizdeki yasal ve yasadışı radyoların yarım yüzyıla varan bir süredir sistemli olarak uyguladıkları müzik politikalarına borçludur.

KAYNAKLAR

- (1) Muammer Sun, “Türkiye'nin Kültür, Müzik, Tiyatro Sorunları”, Ankara, 1969, s.1
- (2) Azer Yaran, “Aktarma Şarkılardan Arabesk Müzigi”, Türkiye Yazılıarı, sayı 51, Haziran 1981, s.10-12.
- (3) Azer Yaran, “Müzikte Temel Yaklaşım Yanlılığı”, Bilim ve Sanat, sayı 7, Temmuz 1981, s.40-41
- (4) Atatürk Devrimleri Ideolojisinin Türk Müzik Kültürüne Doğrudan ve Dolaylı Etkileri, Boğaziçi Üniversitesi Türk Müziği Kulübü yayını, İstanbul, 1980.
- (5) Uygar Kocaboğlu, Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1980.
- (6) Turgut Özakman, Radyo Notları, TRT yayını, Ankara, 1969.
- (7) TRT Program Dergisi, sayı 352’deki verilerden hesaplanmıştır.
- (8) Örneğin bkz. Peyami Safa, Cumhuriyet, 6 Ağustos 1936 ve Falih R. Atay, Cumhuriyet, 20 Ağustos 1950.
- (9) Güney Gönenc, “Yüzyılımızın Büyük Müzikçi Bela Bartok”, Bilim ve Sanat, sayı 8, Ağustos 1981, s.21-25
- (10) Güney Gönenc, “Türkiye'de Radyo ve Televizyonun Tarihçesi”, Elektrik Mühendisliği, sayı 246-247, Haziran-Temmuz 1977, s. 251-271
- (11) Semih Tuğrul, Türkiye'de Televizyon ve Radyo Olayları, Koza, İstanbul, 1975, s.47.
- (12) Faruk Güvenç, “Ölüm Marşı”, Politika, 7 Ekim 1976.
- (13) İsmail Cem, TRT'de 500 Gün, Gelişim yay., İstanbul, 1976, s.168.
- (14) Faruk Güvenç, Ulus, 8 Haziran 1962.

1. İKTİSAT KONGRESİNDE “AMELE GRUBUNUN İKTİSAT ESASLARI” VE SONRASI

M. Şehmus GÜZEL

toplumsal siyasetlerinin gelişmelemini anlamamıza da yardım edecektir.

II. “AMELE GRUBU İKTİSAT ESASLARI”:

İK'in toplanması söz konusu olunca oluşturulan Heyet-i Faâle'nin Türkiye'nin iktisadi durumunu inceleyen ve Kongrenin ele alacağı soruları belirten, tüccardan Ali İhsan Bey'in hazırladığı raporda (Ö.67-84) Türkiye'de kredi meselesi, İstihsâlin tanzim ve tezyidi, Gümruk meseleleri, Vergiler, Vesait-i nakliye ayrı başlıklar altında irdeleinken, işçi ile ilgili tek sözü bile edilmemiştir.

İstanbul Umum Amele Birliği (IUAB) nin hazırlayıp Milli Türk Ticaret Bırığı (MTTB) nin 23 Ocak 1923’deki “ibzari” toplantısına sunduğu raporda (Ö.161-3) ise oldukça yüzeysel kimi işçi sorunları dile getirilmiştir. Rapor, toplantı o-kunduktan sonra iki kişi söz almış ve aynen sunuları söylemişlerdir:

Tahsin Rıza Bey: “Bendeniz Amele Birlığının şu raporunu esas-ı İslamiyye tamamıyla muvafık bularak (abz) Kongrede bunu müdafafa etmemizi teklif ediyorum.”

Celal Derviş Bey: “Bu ittilâ-i umumiyyeye vadedilsin. Ve iki Bırlik arasında muhadenet takviye edilsin. Amelenin vaziyet-i hazırlası hakkında Heyet-i Vekilenin nazar-i dikkati celbedilsin, amele hakkında temettu vergisi ve buna mümasil teknif mantıksızdır (abz)

Binaenaleyh bu baptaki ahkâm-ı saireye tercihan ve takdimen tesri-i müzakeresini teklif ediyorum”

Amele Birligine Kongrede müzaharet ve muavenet edilmesi ittifak-ı ârà ile taht-ı karara alınmıştır” (Ö.141)

Ancak, IUAB'nın Türkiye İktisat Kongresi Başkanlığı sunulan raporunda (Ö.163-7) bir çok işçi hakına yer verilmiştir. Bu rapor, 28 Ocak 1923'te IUAB'nın girişimi ve birçok işçi derneğinin katılımı ile yapılan “istişari” kongrede saptanın ilkelere yer verimis olmasının bırakılmıştır. 21 maddeden oluşan raporda (bunu IUABR diye gösteriyorum) “Dersa-

det (İstanbul) tramvay şirketi amelesi”nın hak ve çıkarlarını korumak amacıyla belirtilmiş ve daha çok şirket yöneticilerine yönelik altı madde dışında ilginç ve önemli haklara yer verilmiştir. Bunları, “Esasları” incelerken belirteceğim.

Bu arada, 10 Şubat 1923 tarihli aydınlik dergisinde, S. Hüsnü “Amele ve işçi sınıfının resmen iep edeceği esas hakları” (AK -ye göstereceğim) başlıklı bir yazda oldukça önemli işçi haklarını 23 maddede sıralamıştır. (Ö.176-8) Böylece, işçi hakları başında da sınırlı bir biçimde ele alınmaya başlanmıştır. (5)

Aşağıda inceleyeceğim “Esaslar” yeni Kongre Genel Kurulunca kabul edilen ilkeler oldukça ileri niteliktedir. Ve IUAB'nın istekleri ile Aydınlik'ta ileri sürülenlerin bir karışımı, bilesimi nitelikindedir. Bu sonuç, herhalde, Amele Kümesi içindeki Anadolunun değişik yerlerinden gelme, maden işçileri vb. delegelerin etki ve katkısıyla elde edilmişdir. Bu bağlamda, benimsenen kimi ilkenin (sekiz saatlik iş günü, hafta tatili, yıllık izin, savaşta işgalciler işbirliği yapmış olanların işten çıkarılıp yerine Türklerin alınması vb.) 1908'den beri, özellikle de mütareke yıllarında örgütlenen grevlerde grevcilerce israrla istenmiş oldukları anımsanmalıdır. Ayrıca, 1908 ve sonrasında kurulan kimi siyasi partinin (firkanın) programında işçilerle yönelik ilkelere yer verimis olmasının bırakıldığı etkiden de söz edilebilir. Son olarak, İstanbul ve Ankara'nın kimi aydın çevrelerinin işçilerle yer gösterici, onları yönlendireci davranış ve tutumlar takımları da belirleyici olmuştur. Her durunda “Esaslar”, 1923'te Türkiye'de işçilerin (sanayi işçilerinin) bulunduğu ve onların ekonomik, toplumsal ve siyasal bilinc düzeylerinin gözardi edilemeyeceğ bir gelişmişlikte olduğunu göstermektedir.

34 maddeden oluşan, “Esaslar” incelemede esnafa, sağlık ve sosyal güvenlige ilişkin olanları dışlayacağım (6), önemli bulduklarımı tek tek alıp, yorumlamaya ve bu konularda 1939’da dek -daha sonrasında- incelemiyorum, cüntü, özellikle, ikinci dünya savaşı ve sonrasında bu konularda değişik faktörler etkili olmuşdur- gerçekleştirilen tüzel düzenlemeleri vereceğim. Kimi ilkelere ise yalnızca belirtmek yetineceğim (7). Bu arada, “Esaslar” IUABR ve AR'da ileri sürülenlerle karşılaşır nelerin IUAB nelerin Aydınlik tarafından istendiğini ve nelerin elde edilip, hangilerinin benimsenmediğini de saptamaya çalışacağım.

1- “AMELE” YERİNE “İŞÇİ”
“Madde 1- Amele namiyle hitap

edilmekte olan kadın ve erkek erbabı say ve amele (ye) bundan böyle işçi denilmesi"

Bu ilke, kongreye katılanlarca oybirliği ile benimsenmiştir. Bu kuralın, temelde çok önemli bir değişikliğe yolaçmadığı gibi, günümüzde bile "Amele" sözcüğünün işçi anlamında kullanıldığını bildiğimizden "Esaslar'da yer almasının çok la önemli olmadığını söyleyebiliriz.

2- MESLEKİ TEMSİL

"Madde 3- Mebus ve belediye intihaplarında temsil-i mesleki usulün kabulu."

Üç kümeli ekseriyetle kabul ederken, tüccar kümesi bu ilkeyi reddetmiştir. Bu ilkenin o sıralarda kim aydın ve yönetici çevrelerde tartıştığını biliyoruz. Ayrıca, İK'de mesleki temsil yöntemiyle oluşturulmuştur. O dönemde bu ilke yaşama geçirilmemiştir. Ancak, 27 Mayıs 1960'dan sonra Kurucu Meclis'in oluşturulmasında bu ilkeden esinlendiğini söyleyebiliriz.

3- GREV VE SENDİKA:

"Madde 4- Dernekler-yani sendikalar- hakkının tanımı. Tatil-i Eşgal Kanununun yeniden işçilerin hakkını tanımak üzere tetkik ve tanzimi"

Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Bu konuda, gerek İUABR'da ("Ameleye grev yapmak selahiyet-i kanuniyesini haiz sendikalar teşkil etmesini müsaade etmek" Ö.165), gerekse AR'da ("Amelenin Avrupa'da olduğu gibi tamamıyla serbest sendikalar tesis etmesi hakkının tanımı, ve amele sendika ve birliklerinin müsəsəbet ve rabita tesis etmekte tamamen hür olması" Ö.178), isteklere yer verilmiştir. Görüldüğü gibi, Ar'undaki ikinci istek ilkeye konulmamıştır.

Örgütlenmek konusuna, o dönemde, herkes, İktisat Vekilinden sanayici, tüccar ve çiftçiye dek herkes önem vermektedir.

Mahmut Esat, bu konuda, "yeniliksiziyatımızın inkişafı için bugün ittihazı lazımlı gelen acil tedbirler"-den ilki olarak "Meslek teşkilatı" ni önerdikten sonra (Ö.264) şunları söylemiştir: "Meslek teşkilatı, məsela çiftçi dernekleri, amele tüccar, sendikaları ve ilah vücude getirilmedikçe ve bunlar haklarını müttəhidin düşünerek istemedikçe, gerek harice ve gerekse dahile karşı zayıf kalırlar. Ben teşkilatı hayatın yarısını olmak üzere telakkii ediyorum" (Ö.265). Konuşmasını şu şekilde noktalamıştır: "Hü'ləsa teşkilat yapınız. Bu Türkiye İktisat amillerinin haklarını harice ve dahile karşı koruyacak en kuvvetli siper, kalkandır. Bunu yalnız Türkiyeliler için değil, bütün dünyanın mazlum iktisat amilleri içinde temenni ede-

rim" (Ö.266). Cemiyet kurma, örgütlenme hakkı esnafala ilişkin olarak alınmış olan ve oybirliği ile kabul edilen 31 maddede de yer almıştır. Şöyledi: "Hiçbir asri zihniyeti uymayan esnaf talimatnamesinin ilgasıyla cemiyet teşkili hakkının her sınıf halka kanun mucibince bahsedilmesi". İşçiler için "cemiyet" değil "sendika" kurulmasından söz edilmektedir.

Kongrede en harereti müzakere işçilerin örgütlenmesi ve ücret konusunda olmuştu. Ancak, sanayici, tüccar ve çiftçiler de kendi örgütlerini kurmaktan yanadırlar. Tüccarlar, İstanbul'da MTTB'ni kuru, İstanbul Ticaret Odasını "millileştirmeye" uğraşırken, ülkenin her yerinde ticaret odaları kurulmasını savunmaktadır. Sanayiciler, "erbabı sanayı arasında her liva merkezinde sanayı odaları küşadını, merkezi hükümette büyük bir sanayı odasının" kurulmasını istemektedirler. Nitekim, tüccar kümesinin "iktisat esaslarında, "Ticaret odaları" sanayicilerinkinde "Sanayı odaları" ayrı başlıklar altında kuralları ile saptanmıştır. Örgütlenmeye çiftçilerde önem vermektedirler. Nitekim, kongre sonrasında, "Türkiye'nin bütün çiftçileri azā-i tabiiyeden addedilmek üzere İzmir'de içtima eden Türkiye İktisat Kongresi Ziraat mümessilleri tarafından "Türkiye Çiftçiler Birliği" nâmıyla bir cemiyet teşkil edilmiştir" (Ö.384-5)

işçilere, "Esaslar" uyarınca, sendika ve grev hakkının tanımı gerekiyorken uygulama farklı biçimde olmuştur.

1947'de ilk sendikalar yasası cıkana dek işçi örgütleri üzerinde 1925 tarihli Takrir-i Sükün Kanunu (8) ile gittikçe artan bir baskı sözleşmesidur. Grev konusuna gelince, kamuya yönelik hizmet gören kuruluşlarda sendikayı yasaklayan, ancak grev serbestisi tanıyan 9 Ağustos 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Kanununun (9) birakin işçilerin yararına düzenlenmesini, grev hakkı 1936 tarihli ilk İş Yasası ile kesinlesmesi gerekçiliği gibi greve gidenlerin karşılaşacakları yaptırımlar da ayrıca belirtilmiştir (10).

4- SEKİZ SAAT İŞ VE FAZLA ÇALIŞMA:

"Madde 5- Ziraattan maada sanayi işçileri ile bil'umum işçiler için (bir saat) istirahat mürdeti hariç olmak üzere çalışma mürdetinin sekiz saat olarak kabul."

Gerek İUABR gerekse AR'de yer alan bu istek, oybirliği ile benimsenmiştir. Daha 1921'de çıkarılan 151 sayılı Kanun ile Ereğli bölgesindeki madenlerde iş günü -iniş ve çıkışlarda içinde olmak üzere sekiz saat olarak saptanmıştır. 1936'da İş Yasası ilke olarak

haftada (altı günde) 48 saat çalışma süresini getirmiştir. (11) Ancak bu hükmeye uygulanmadı pek uyulmadığı gibi 1940'da çıkarılan Milli Koruma Kanunu ile madenlerde zorunlu ücretli çalışma ile birlikte İş Yasası kapsamına giren bütün iş kollarında iş-günü onbir saatte çıkarılmıştır. Fakat daha sonra haftalık çalışma süresi altı gün için 48 saat olarak benimsenmiştir.

Tarımda oldum olası işgünün gün doğusundan gün batışına sürdüğü bilinmektedir. Tarım işçileri görüldüğü gibi kapsam dışı tutulmuştur. Bu olgu, oybirliği ile kabul edilen (sonuncu) 34. maddede ile daha geniş bir şekilde pekiştirilmiştir. 34. Maddede belirtildiğine göre, "Ziraat işlerinde kullanılan işçiler yukarıki maddelerin ahkâmindan müstesna"r" Bu belkide büyük ölçüde "Tarım işçisinin ve özellikle topraga sahip olmadan çalışan ortak ve yarıcının kongrede temsil" edilmesiyle yakından ilgilidir. (12). Ayrıca, bu durum üzerinde, Ökçün'ün vurguladığı gibi, "Kongre'de sanayi işçilerini temsil edenler (in) tarım, işlerinde çalışıp Kongre'de temsil edilmeyen işçilerin çıkarlarını savunmayı düşündürmeklerini göstermesibâmidan durulmalıdır. Oysa, o dönemde tarım işçisinin azınsanmayacak sayıda olduğu bildiği gibi, 1925'de Adana'da düzenlenen İkinci Pamuk Kongre'sinde çiftlik sahipleri, yani çiftçiler, tarım işçi sorununun başlarına dert olduğunu açıklayarak yakınımlar-

Fazla çalışma konusunda 6. maddede ilke kimi ilkeler getirilmiştir. Şöyledi:

"Madde 6- Sekiz saat çalışan bir işçinin gece dahi çalıştırılmasına mecburiyet hasıl olduğu takdirde yalnız dört saat çalıştırılacak ve tam gündelik alacak. Yalnız gece çalıştırılan işçiler gündüz işçi gibi sekiz saat çalışır. Fakat iki kat gündelik alır."

Birinci fikra oybirliği ile kabul edilirken, ikinci işçi grubunun işlarına karşı reddedilir.

Madde, İUABR'de ("Fazla iş saatlerinin amelenin iradesine terk ve amelenin kabulu takdirde işbu saatlere mukabil iki misli ücret ita eylemek." Ö.167) ve AR'da ("Allelumum gece çalışmanın memnuniyeti. -Fakat mecburiyet halinde yevmiyenin saat hesabı ile iki misli itası ve dört saat fazla çalıştırılması. Ö.176) belirtilen isteklerden İUABR'da ileri sürülen "amelein" önceden onayna yer vermemeşine karşın, günlük en çok dört saat fazla çalışma ve iki kat ücret ödenmesi ilkelerini içermiştir.

Maddeye göre fazla çalışmanın günde en çok dört saat olması ve

bunun yüzde yüz fazla ödenmesi benimsenmiştir. Oysa 1936 İş Yasası bu konuya düzenlerken fazla çalışmanın yılda 90 işgünü için günde üç saat fazla olamayacağını kabul etmiştir -bu Kongre kuralına oranla işçiler bakımından daha olumlu- ancak fazla çalışma saat ücreti "normal çalışma ücretinin saat başına düşen tutarının % 25'ten % 50'ye kadar yükseltilmesi suretiyle" saptanır demistir (13). Bu konuda kongre kurallarından daha geride kalındığı açıktır.

5- MADENLERDE ÇALIŞMA KOŞULLARI:

"Madde 7- Maden ocaklarında çalışan işçilerin altı saatlik mesaisinin bir gündelik itibar olunması ve maden ocaklarında 18 yaşından -dün olanlarla kadınların çalıştırılması."

Oybirliğiyle kabul edilen bu kuralın ilk bölümü hiçbir zaman hayatı geçirilmemiştir. Oldukça ileri nitelikli olan bu kural, istek olarak kalmıştır. 1921 Tarihi 151 sayılı Yasada Ereğli havzası için getirilmiş olan 18 yaşından küçüklerin ve kadınların çalıştırılmaması kuralı burada yinelenmektedir. Bu kural 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve 1936 tarihli İş Yasasında da yer almıştır. Ancak uygulanması ne yazık ki işverenlerin gönüllerine bırakılmıştır.

Bu konuda, İUABR'da herhangi bir ilkeye yer verilmemişken, AR'da söyle denilmektedir. "Maden ocaklarında yer altında çalışanların altı saat fazla çalıştırılmaması" (Ö.176) Benimsenen ilke ile koşutluk açıktır.

6- SABİT (SÜREKLİ) İŞÇİ

"Madde 9- Sanat müesseselerinde, matbaalarda ve gümrüklerde üç ay çalışan bir işçiye (sabit işçi) (surekli işçi anlamında olmalı) denilmesi."

Üç kümeli oybirliği ile kabul ederken ticaret reddedilmiştir.

Kimi hak ve çıkarların "sabit işçi"ye tanımı nedeniyle bir tanımı yapılmak istenmiştir. Bu tür tanında üç ay gibi fazla uzun olmayan bir sürenin alınması olumluştur. Ancak, kimi durumlarda, özellikle sağlık koşullarıyla vb. ilgili olarak, bu sürenin uzun olduğu açık. Örneğin, kadın işçinin analık vb. haklarından yararlanılması için çalıştığı işyerinde üç ayını dolandırmış olmasının aranması kimi zaman kadın işçi açısından sorunlar yaratır.

7- KADIN İŞÇİLERİN KORUNMASI:

"Madde 10- Bil'umum müesseselerde sabit işçi olarak istihdam edilen kadınlar doğurmadan evvel ve sonraya ait olmak üzere sekiz

hafta ve her ay üç gün izin verilmesi ve bu gündelikleriyle aylıklarının tamam verilmesi."

Oybirliği ile benimsenmiştir.

Oldukça ileri ve köklü nitelikteki bu kural, kadınlara gösterilen ilgi ve onların iş yaşamına kazanılması böylece, yetişkin erkek nüfus kitliğinin giderilmesi amaçlarıyla açıklanabilir.

İUABR'da kadınlar ilişkin bir ilke yokken AR'da bu konuda üç ayı istek ileri sürülmüştür: "Kadın işçilerin vaazı hamde evvel ve sonra sekiz hafta mezün addedilmesi ve yevmiyelerin tam olarak itası. Kadınların ayaşlarında üç gün tam yevmiye ile mezun addedilmeleri ve aynı iş için erkek ücreti itası" (abç) (Ö.177). İlk iki istegin 10. madde ile aynen benimsendiği, üçüncü istege, aynı işi yapan kadın işçiye erkek işçiye verilen ücretin ödenmesine degenilmediğini görüyoruz. AR'da kadınların gece çalıştırılmalarının yasaklanması da istenmiştir.

"Esaslar"da, kadınların maden ocaklarında çalıştırılmaması ilkesinin de (7.m) yeraldığını belirtmiştim. Ayrıca emzikhaneye (2.m) açılması için önlemlerde benimsenmiştim.

Kadınlara ilişkin ilkelerin tüzel düzenlenmesine gelince, 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha (Genel Sağlığı Koruma) Kanunu uyarınca, doğum önce ve sonrası izni üç hafta olarak saptanmış ancak, bu sürede ücret ödenip ödemeyeceği açık olarak belirtilmemiştir. 1936 İş Yasası, süreleri altışar haftaya çıkarmış, yarımsar ücret ödenmesini öngörmüştür. Görüldüğü gibi, tüzel düzenlemeler, Kongre kararının oldukça gerisinde kalmıştır. Ayrıca, ne yazık ki, günümüzde bile bir çok işletmede kadın işçilerin bu tür haklarından haberleri yoktur, kimi de bilmesine karşın, özellikle ayaşına halinde "ayıp" vb. nedenlerle ustabaşına durumu yansitmaktan kaçınmaktadır.

8- ENAZ ÜCRET:

"Madde 11- Bil'umum işçi gündeliklerinin memleket maiasetiyle mütensip olarak hac'di asgari miktarının her üç ayda bir defa dernekler teşekkül edinceye kadar işçi mümessilleri hazır olduğu halde Belediye meclislerince tayiniyle müesseseler tarafından vacib-il-itibâa olmak üzere neşir ve ilâni."

Oybirliği ile kabul edilen bu kural, günümüz koşullarında iki yılda bir saptanır en az ücretler bakımından oldukça ilginçtir. Görüldüğü gibi, enaz ücretlerin her üç ayda bir saptanması benimsenmiştir. Günümüzde sürekli fiyat artışıları nedeniyle, iki yılda bir saptanır enaz ücretlerin anlamsızlığı gün-

demde iken, 1923'de üç ayda bir saptanması kuralının benimsenmiş olması çok olumludur. En az ücret saptanmasında -dernekler kurulana dek- işçi temsilcilerinin söz sahibi olmalarının benimsenmesi de yerindendir. Benzer bir hükmün 1921 tarihli 151 sayılı Yasasının 11. maddeinde yeraldığını biliyoruz.

İUABR'da, bu konudaki istek daha ileri olup, asgari ücretin ayda iki defa saptanması şu biçimde dile getirilmiştir: "İstanbul amelesinin vaziyeti pek açık değildir. Es'ar ve hayatın terfi ve tenzili takiben amelenin de sahib-i rey olarak temsil edileceği bir komisyonun hiç olmasa umum patronlar tarafından vacib-il-itibâa olmak üzere ayda iki defa bir "hadd-i asgari gündelik" tayin ve neşretmesini temin eylemek" (Ö.165) Ar'da bu konuda herhangi bir istek yer almamıştır.

"Madde 12- İşçi gündelik ve aylıklarının umum müesseselerde nakden ve montazaman verilmesi"

Oybirliği ile benimsenmiştir. Ancak, uygulamada uzun yıllar bu kurala her zaman uyulduğu söylenenmez. Bu nedenle işçilerin zaman zaman greve gittikleri de olmuştur. Devletin bile o yıllarda memurlarına maaşlarını zamanında ödeyemediği olmuştur. 1936 İş Yasası 19. maddesiyle benzer bir hükmü getirmiştir.

10- ÜCRETLİ HAFTA TATİLİ:

"Madde 13- Haftada bir gün işçilere istirahat mürdetinin verilmesi ve hafta tatilinin cuma günü kabulü"

Oybirliği ile kabul edilmiştir. AR'da "Ameleler için haftada yirmi dört saat istirahet mürdetinin (Yevmiyesinin tam olarak verilmesi koşuluyla birlikte) kabulü" (Ö.177) istenmiştir. İUABR'da bu konuda herhangi bir ilke yoktur.

Bu kural, 1924-de çıkarılan Hafta Tatili Hakkında Kanun ile bir çok istisnaları içerek düzenlenmiştir. Ancak, dinlence günümüzde ücret ödenip ödenmeyeceği açık olarak belirtilmemiştir. Çalışılmadığında ücret ödenmemiştir. Haftada bir gün tatil olması Ticaret Kumesi Esasları arasında da sayılmıştır. A.H Başar MTTB'nin hafta tatilinin pazar günü olmasını önerdiğini belirtiyor. (14) Başar "Konfederen dönen murahhasalar (in) hükümetin bu hususta bir kanun layihesi tanzim etmesini beklemekle beraber, mahallelerinde yaptıkları teşvikatla her yerde tatili biliyor" (15) tarihi muvaffak "olduklarını, 'bu meyanda İstanbul'da da Ticaret Birliğinin (MTTB) ve esnaf cemiyet-

lerinden bazlarının teşebbüsü ile kanun henüz yapılmadan cuma tatili (nin) hemen umumi bir şkil" aldığı anlatıyor (15).

Tatil günlerinde ücret ödenmesi, çalışılması durumunda iki kat gündelik verilmesi 15. maddede şöyle dyüzenlenmiştir. "Sabit (sürekli anlamda) işçilerin hafta tatilleri ile resmi günlerde ve işçi bayramı gününde gündeliklerinin tam verilmesi.

Umumi tatil günlerinde işçileri çalıştmak mecburiyeti hasıl olduğu takdirde iki kat gündelik verilmesi."

Sürekli işçilere tek tek belirtilen dinlence günlerinde tam ücret ödenmesine ilişkin ilk fıkra üç kümə tarafından reddelirken, işçilere israr edilmişdir. İkinci fıkra oybırılığı ile benimsenmiştir. Bu oylama ilgincir. Çünkü, tüzel düzenlemelere uzunca bir süre dinlence günlerinde ücret ödenmesi konusunda hüküm konulmamış, dinlence günlerinde işçi çalıştırılmış -hala da çalıştırılıyor, çünkü herhangi bir yasak sözkonusu değil- ve ücretleri ya normal ya da biraz fazla olarak ödenmiştir.

Hafta tatiline ilişkin kanun 2 Ocak 1924'de çıkarılmıştır. Daha önce belirttiğim gibi, birçok ıstisnalar ile tatil konusu tüzel güvenceye kavuşmuştur. Bir çok bakımından mükemmel olmayan bu yasa 1926, 1935, 1936 ve 1951 ve sonraki yıllarda değişikliklere uğramıştır. Bunlardan, 1935 tarihli Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanun, hafta tatilini pazar günü olarak saptadıktan sonra, süresinin 35 saatten eksik olmamak üzere, cumartesi günü saat 13'den başlayacağını belirtmiştir. 1951'deki değişiklikle hafta tatilinin -çalışılmasa bile- ücretli olması kabul edilmiştir. İşçi ve diğer çalışanlar bakımından hafta tatili, ücretli ise anlamlı olabileceğinden, bu aşamaya ancak 1951'de ulaştığını burada saptamalıyız.

Günümüzde, memurların iki tam gün haftalık dinlencesi varken işçilerin ancak bir tam günde dinlenceye ayrılmıştır. Bu farklılığın herhalde işçilerin lehine giderilmesi gereklidir diye düşünüyorum.

11- BİR MAYIS İŞÇİ BAYRAMI:

"Madde 14- (Bir Mayıs) gününe Türkiye işçileri bayramı olarak kanunen kabulü"

Bu madde, sanayi ve işçi kümelerince oybırılığı, çiftçi ve tüccar gruplarında azılıkla (azılıkla, ekaliviteli) kabul edilmiştir. 15. maddeye göre

1 Mayıs'ın İşçi Bayramı olarak benimsenmesi oldukça ilgincir. O yıllarda 1 Mayıs'ın iş

ci bayramı olarak kutlandığını biliyoruz. (16). Ayrıca, Başar İUAB "nizamnamesinde 1 Mayıs'ı işçi bayramı (o zaman amele-bayramı denirdi) olarak kabul ettiği için kuruluşundan (Aralık 1922) beş ay kadar sonra olmasına rağmen, bu bayramı (yani 1 Mayıs 1923'ü) parlak şekilde kutladığını (17) belirtmektedir. 1 Mayıs konusunda, İUAB ve AR'da herhangi bir istek ıleri sürülmemiştir. İUAB'nın Nizamnamesinde bu konunun düzenlenmesi yanında, o yıllarda 1 Mayıs'ın işçi bayramı olarak zaten kutlanıyor olması raporlara bu yönde bir isteğin konulmasını gerekli kılmış olabilir.

Ancak, bu konuda, ilkeye uygun herhangi bir tüzel düzenleme yapılmadığı gibi, 1924'ten sonra 1 Mayıs'ın İşçi Bayramı olarak kutlanması, türlü engeleme ve yasaklarla karşılaşmıştır. 1935'te çıkan Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunun 2. maddesinin C fıkrası uyarınca "Mayısın birinci günü", "Bahar Bayramı" olarak kabul edilmiştir.

12- YILLIK ÜCRETLİ İZİN

"Madde 18- Bir sene iş başında bulunan işçilere senede bir ay izin verilmesi ve gündeliklerinin tam itası."

Üç grubun reddettiği bu maddede işçiler ısrar etmişlerdir. Doğrudan patronları belli bir yükümlülük altına sokabilecek bu tür bir ılkenden diğer kümelerce benimsenmemesi daha önce oybırılığı kabul edilenlerin ciddiyeti üzerinde düşünmemizi gerektiriyor. Ancak, günümüzde ıleri nitelikte sayılabilen bu ılkenden işçiye ısrarla savunulmuş olması anlaşılmış. Bu ilkeye AR'da yer verilmiştir. (Ö. 177).

Bu arada 17. madde uyarınca "evlenecek işçilere gündelikleri verilmek şartıyla bir hafta izin verilmesi" oybırılığı ile kabul edilmiştir. İşçinin hatayında bir kez olsa da evlilik nedeniyle bir hafta ücretli izinini sayılmasına da herhalde itiraz edilemezdi.

13- İŞ TEFTİŞİ

"Madde 22- Sanayi ve Mesai Müdüriyet-i Umumiyesinde bir mesai heyet-i teftişyesinin ihdası ve bu heyete Birlikler İttihadından müşavir kabulü."

Eksiyetle kabul edilen bu ilke ile İş Teftiş Kurulu'nun oluşturulması ve bu Kurula ıleride kurulacak "Birlikler İttihadı" dan danışma kabulü benimsenmiştir. ("Birlikler İttihâdi-Birlikler Birliği" ile, ıleride degeneceğim gibi, Kongre sırasında kurulması öngörülen ve Aralık 1923'te oluşturulan Türkiye Umum Amele Birliği -TUAB- yani ulusal

düzyedeki işçi örgütü anlatılmak istenmiştir). İş Teftiş Kurulu'nda ulusal düzeydeki işçi örgütünün danışma düzeyinde bile olsa katılımin öngörülmesi yerindedir.

İUAB' da bu yönde bir isteğe yer verilmiştir. (Ö. 166)

İş Teftisi, 1936 İş Yasası ile ("Altıncı Fasıl"da) düzenlemesinde yeterli ve yetenekli iş müfettişlerine çok sonraki villarda kavuşmuştur. Ulusal düzeydeki işçi örgütünün "danışmanlığı" na da gerek duymamıştır, ayrıca zaten daha önce belirttiğim gibi, öyle bir örgütü, yaşama olağanı bile tanımamıştır.

14- İŞLER TÜRKLERE:

"Madde 26- Memlekette açılacak bütün işlerin Türk erbabı say ve ameline tahsis."

Oybırılığı ile benimsenen bu madde Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında ülkede her kesimde yaygın bir isteği dile getirmektedir. İUAB' da bu istek "Memleketimde açılacak bütün işleri hakim ve emin unsur olan Türk erbabı say ve sanatına vermek ve mevcut müsesesat-ı ecnebiyeyi memleketimin tealisinden ziyade sukutunu temini eden unsurlardan tathir etmek" (Ö. 165) biçiminde açıklanmıştır.

MTTB'nin kuruluş amaçlarının başında ülke ticaret ve iktisadının "millileştirilmesi" ilkesinin geldiğini biliyoruz. Kongrede de aynı tema işlenmiştir. Örneğin, Gazi M. Kemal Paşa, açış konuşmasında bu konuya da değinmiş: "...evlatlarımızı o surette talim ve terbiye etmeliyiz, onlara o surette ilim ve irfan vermemeliyiz ki alem-i ticaret, ziraat ve sanatta ve bütün bunların faaliyet sahalarında müslüm olsunlar, müsəsir olsunlar, faal olsunlar, ameli bir uzuv olsunlar..." (Ö. 255) demiş ve işçiler bakımından sunuları eklemiştir: "Bugün mevcut olan fabrikalarımızda, ve daha çok olmasını temenni ettigimiz fabrikalarımızda kendi amelemiz çalışmalıdır" (18).

Ülke ekonomisinin tümüyle "Türk ve Müslüman" gerçek ve tüzel kişilerce ele alınması istenmektedir. Bu istek, o sırada emperyalistlere, yabancı sermayeye (Lozan'da eski devri hortlatmak istedikleri, yerli işçileri sömürge halkı gibi sömürdükleri için) ve gayrimüslim, Rum, Ermeni ve Yahudilere (ışgalcilerle işbirliği yaptıkları, yerli işçileri hakir gördükleri vb. nedenlerle) karşı duyulan kızgınlıkla yakından ilgilidir. Ayrıca, tüccar ve sanayicilerimiz yabancı sermaye ve gayri-müslimlerden boşalacak yerleri doldurmak istiyordu (19). Bunu, Başar, şöyle anlatıyor: "Eğer Oda (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası) millîşir ve örgütleri kuvetlenirse

iktisadi konularda yeni hükümetin müşavirliğini (abç) (20) üzerine alabilirdi. Nihayet Türkiye'de bir milli burjuva sınıfının teşekkül etmesi, iktisada el koması, bağımsız bir millet halinde yaşayabilmesinin başlıca şartı idi." (abç) (21)

"Milli Burjuva Sınıfı" yaratmak ve ona dayanarak ekonomik kalınmayı gerçekleştirmek bir iktisat siyaseti olarak 1. İzmir İK'de benimsenmiş, bu amaçla 1927'de 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkat yerine -yeni bir Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış, 1929'dan başlayarak koruyucu gürültük önlemleri vb. yöntemler benimsenmiştir.

Yine, bu amaçla, işçilerin yabancı sermayeye ya da gayri-müslimlere ait işletmelerde örgütlenmeleri, grev yapmaları da 1930'luk yıllarda dek hoşgörü ile karşılaşmış ve desteklenmiştir (22). 1930'da devletçiliğin benimsenmesi, devletin ekonomide en büyük isveren durumuna geçmesi ve yabancı ya da gayri-müslim işletmelerin ya kalmaması ya da durumu idare etmeleri üzerine grev suç sayılmış, yasaklanmış, işçi örgütlenmesi engellenmiştir.

Ülkedeki yeni işlerin "Türk erbabı say ve ameline tahsis" konusuna döncek olursak, bu alanında 16 nisan 1932 tarihli ve 2007 sayılı Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetlere Dair Kanun ile tüzel düzenlemeye gidildiğini görüyoruz.

Bu Yasa ile kongre ılkelerinden biri daha düzenlenirken, bir yandan 1929 bunalımının yolaçtığı işsizliği önlemek, öte yandan "göçmenlerin" gelmesi ile daha da artan işgücü arzını karşılamak amacıyla o zamana dek Türkiye'deki yabancı uyruklu kârada açık olan kimi işler sadece T.C. vatandaşlarına ayrılmıştır. "Ancak, 1954 tarihli Yabancı Sermayeye Teşvik Kanunu ile 2007 sayılı Kanunun yabancı işgücü rekabeti karşısında yerli işçilerin işsiz kalmasına önlemeyi gözetlen hükümleri kısmen kaldırılmış" (Talas: 193)

15- TİCARET SERBESTİSİ:

Konu 27. madde ile söyle düzenlenmiştir: "Memleklet dahilinde ticaretin tamamen serbest bulunması ve inhisar şeklinde imtiyaz verilmemesi."

Oy birliği ile benimsenen bu ilke, hemen hemen benzer biçimde diğer kümelerin "Esasları" arasında da yer almıştır. İUAB' da bu konuda bir ilke yoktur. AR'da ise "Memleklet dahilinde ticaret tamamı ile serbest olmalı" denilirken ithalat ve

ihracatın Hükümet tekeline alınması önerilmiştir. (Ö. 174). Bu ilkenin işçi kümesci tüccarın hoşuna gitmesi, ona güvence verilsin diye kabul edildiğini sanıyorum.

16- REJİMİN KALDIRILMASI

"Madde 28- İnhisar suretiyle memleketimizde icra-i ticaret etmeye olan Tütün Rejisi inhisarının hemen ilgası. (Ve imtiyazlı ecnebi müseseselerin devletleştirilmesi)"

Reji'den o dönemde hemen herkes yaka silmektedir. (23) Benzer bir ilke diğer kümelerin "Esasları"nda da vardır. Bu bakımından birinci fıkra oybırılığı kabul edilmiştir. Ancak, oldukça köklü ve önemli olan ikinci fıkra yalnızca işçilerce kabul edilmiş, diğer hükümlerce red edilmiştir. İşçilerin diğer kümelerin yadsımasına karşın -çünkü, onlar yabancı işletmeleri kendileri almaktı, işletmek istemektedir- imtiyazlı yabancı işletmelerin devletleştirilmesinde ısrarları, kümeler arasındaki çatışmasının açık olarak göstermektedir. Nitekim, özellikle tüccarlar, Reji'nin ilgası yanında "inhisar" yönteminin de kaldırılmasını, tütin ve sigarada serbestiyi savunmaktadır -bir kaç ay öncesine dek özel sektörün Türkiye'de yabancı sigara üretme konusundaki çabalarını anımsayalım- oysa, işçiler Reji'nin hemen ilgasını ve işin devletçe üstlenilmesini istemektedirler.

17- İHRACATTA SINIRLAMA-İŞSİZLİK:

"Madde 29- Ham eşya ve memleketimizde mebzulen yetişen ve birinci derecede ihracat mevadı meyanında bulunan tütin, pamuk, palamut, üzüm, incir ve ikinci derecedeki yün, tiftik, deri gibi mevadın işlenmedikçe ihracının katiyyen men'i. Ihraci halinde de ağır ihracat resmine tabi tutulması."

Bu ilgini ve oldukça önemli ilke, sanayi ve işçi kümelerince oybırılığı ile kabul edilirken, tüccar ve çiftçi grupları "buna müteallik mukarreti" kapsamında yerli işçilerin işsiz kalmasına önlemeyi gözetlen hükümleri kısmen kaldırılmış" (Talas: 193)

Ulusal (yerli) sanayinin gelişmesi, ülkede yeni iş alanları açılması için yukarıda sözü edilen ürünlerin ülkede işlenmesi kaçınılmazdır. Bu ilkenin belirtildiği işçi kümescin ekonomik bilinc sahibi olduğunu göstermesi bakımından da ilginçtir. İUAB' da işsizliğin önlenmesi ayrı bir maddede istenmiştir (Ö. 165).

Bu maddenin oylanması, bir yandan işçiler ve "yerli sanayiciler" öte yandan tüccar ve çiftçiler arasındaki çatışmasını göstermektedir. Bu konuda tutarlı tüzel düzenlemeler konusunda, belirleyici unsurlar siyasetler ile hükümet-

piyasa fiyatlarının elverişli olması üzerine pamugun işlenmeden ihrac edilmesi nedeniyle dokuma sanayiinde işsizliğin başladığını demec vererek komuoyuna duyuran sendikaların "siyasetle" uğraşıkları ileri sürülerek kapatıldıklarını anımsamak anlamlı olacaktır. (24)

SONUÇ:

1. İzmir İK'nın bir önemi de ilk kez ulusal düzeyde işçilerin durumunu ele alınmasında, onların seslerini duyurmasına olanak tanıması da yattırmaktadır. İncelediğim ilkeler gözönüne alırsak, işçilerin bu olağanı başarılı bir şekilde değerlendirdiklerini ve ulusal düzeyde işçi haklarını oldukça ileri ve köklü bir biçimde dile getirdiklerini gördük. İlkeler, iyi bir toplumsal siyasetin hemen hemer tüm öğelerini içermektedir. Bu, işçiler için herhalde bir başarı olarak değerlendirilmelidir. İşçiler, İK'in kendilerine tanıdığı olağanı yararlı bir biçimde kullanmışlardır. (25). İşçi ilkelerinin yaşama geçirmesi, tüzel düzenlenmesi aynı bir konudur buna ayrıca degeneceğim.

1. İK. işçiler için şu açıdan da yararlı olmuştur. İlk kez biraraya gelen değişik yere işçileri, birbirlerini tanıması, söylemiş, deneyimlerini birbirlerine aktarmışlardır (26). Bu olsunun, ülke işçileri arasında birlik ve dayanışmayı artttığını söyleyebilirim; (27). Nitekim, bu Kongrede işçiler ulusal düzeyde bir işçi örgütü kurulmasını kararlaştırılmış, Kongre sonrasında, bu karar uyarınca yapılan çalışmalar Aralık 1923'de Türkiye Umum Amele Birliği'nin kurulmasına yol açmıştır. Ancak, Türkiye'nin ulusal düzeydeki ilk işçi örgütü, TUAB'ın ömrü uzun olmamış, kısa bir süre sonra çalışması hükümetçe durdurulmuştur. (28).

"Esaslar"ın, sık sık oybırılığı ile kabul edilmesine karşın kimi kez işçilerin tek başlarına bırakıldığını da gördük. Bu kongreye katılan kümeler arasındaki ekonomik-toplumsal çatışmasını gösterir. Çatışma arasında işçilerin işçilerle diğerleri arasında değil, zaman zaman tüccarlarla çiftçiler arasında örneğin a'sarın kaldırılması konusunda maden sahipleri ile sanayiciler arasında -yerli kömürün gürültük güvencesine alınmasına ilişkin olarak- ortaya çıkmıştır. (29)

"Esaslar"ın tüzel olarak düzenlenmesine gelince, yukarıda yeri geldikçe belirttiğim gibi, ilkelerin, kimi hiç gerçekleştirilmemiş, kimi oldukça geç gerçekleştirilmiş. Örneğin, grev hakkı ancak 1961 anayasası ile tanımıştır (30). Tüzel düzenlemeler konusunda, belirleyici unsurlar siyasetler ile hükümet-

lerin izlediği ekonomi siyaseti olmuştur. 1925'de Takrir-i Sükun Kanunu ile tüm muhalefet sessizlige mahkum edilip, "Ulusal nitelikli burjuvazi" yaratmak için Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılırken, koruyucu gürmük önlemleri alınırken, çiftçilerin zenginleşmesi amacıyla aşırı kaldırılırken ve özel girişimcilere kredi sağlamak amacıyla İş Bankası Sanayi ve Maadin Bankası gibi bankalar kurulurken, izlenen ekonomi siyaseti devlet koruyuculuğunda özel girişimin geliştirilmesine yönelikti. Bu ekonomi siyasetine koşut olarak, 1930'da devletçiliğin benimsenmesine kadar işçiler gözetlerek onların yararına da sınırlı kimi tüzel düzenlemelere gidilmiş, hatta oldukça liberal İş Yasası (Mesai Kanunu) tasarıları bile hazırlanmıştır. Ancak, ne zaman ki devletçilik benimsenmiş o zaman gelişmelerin rengi değişmiştir. İşçilere ilişkin tüzel düzenlemeler artık, daha çok yasaklayıcı bir nitelike bürünmüştür. (31).

Ayrıca, tüzel olarak düzenlenen bir çok ilkenin uygulamayı denetleyeceğin mekanizmaların ya hiç olmaması ya da çok geç kurulması sonucu yeterince, gereğince dikkate alınmadığı da bir gerçekdir. 1950'li yıllarda birtakım işçilerin 1936 İş Yasasında kabul edilen sekiz saatlik işgünün uygulanmasını sağlamak amacıyla son umar olarak -yasaklı olmasına karşın- greve başvurularını burada anımsamamız anlamlı olacaktır. (32)

Son söz olarak, İK'de İşçi Kümesi İktisat Esaslarının oldukça ilerici ve köklü ilkeleri içerdigini, bunların günümüzde de aydınlatıcı, yol gösterici olduğunu söyleybiliyor.

Gerçekten, 1923'ün İktisadi sisasal ve toplumsal çevre koşulları içinde, "Esasların" tutarlı bir toplumsal siyaset için gerekli hemen hemen tüm öğeleri içerdigi söylenebilir. Bu oluşumda, herhalde Kongre'nin konuşma, öneri, tartışma karar alma mekanizmalarındaki tüm denetim, güdüm istek ve girişimlerine karşın- özgürlük ve coşkunun -Kurtuluş Savaşları sonrasında daha yoğun ve sık duyulan, "kurulacak binada benimde harcum bulunsun" dileği -yeri de gözardı edilmemelidir. 1. İK'in sonrasında olduğu gibi iktisat siyaseti olarak liberalizm (ya da "serbest rekabet" çılık) benimsendiginde bunun denge olabilmesi için, toplumsal siyasetin de birincil derecede işçiye koruyucu nitelikte olması, özellikle işçilerin yaşamsal haklarından olan sendika, toplu iş sözleşmesi ve grev haklarının tanınması, bu hakların özel yasalarla düzenlenmesinde öz-

lerine dokunulmaması, uygulanmanın engellenmemesi gereğigine inanıyorum..

NOTLAR:

1. M.S. Güzel: "İktisat Kongreleri ve Toplumsal Siyaset" Bilim ve Sanat, Sayı: 11 Kasım 1981, 29-36

2. 1. İK'ne ilişkin kaynak olarak şunlar önerilebilir: A.G. Ökçün: Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar, İlkinci Bası, AÜSBF., Ankara, 1971 (Ö. diye gösteriyorum), aynı yazının: "1923 yılında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresinde kabul edilen esasları", SBFD.C III, No:1, Mart 1968, 53-100 (Ö. 1968) diye gösteriyorum). D.Avcıoğlu: Türkiye'nin Düzeni, Dün, Bugün, Yarın, C.1, Beşinci Bası, Bilgi Yay., Ankara 1971, A.H. Başar: "Hatalar: Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e: İzmir İktisat Kongresi, Barış Dönemi (BD) C.5, Sayı: 55, Aralık 1966-75-69 (Başar, BD'da anularını 1. sayıdan başlayarak yayinallyamıştır. Konumuzu ilgilendiren anıları 54 ve 55. sayılıarda bulunmaktadır). S.Erdoğu: "İzmir İktisat Kongresi-1923", Aydinlik S.D. Sayı: 4 Şubat 1969, 287-308, C.Talas: Sosyal Politika 3. Bası: AÜSBF Yay., Ankara 1967.

3. Ahmet Cevdet, "İktisat Kongresi-Beklenen neticeler" yazısında (İkdam, 22 Şubat 1923, Ö.348), bu konuda söyle diyor: "Hükümetler ve kuvvet-i tesriye her memlekette bu kararlardan pek ziyade tenevvür etmekte ve faaliyet-i resmiye ve tesriyesinde o kararlardan pek ziyade istifade eylemektedir.. Bu kongrenin kararlardan Hükümetin kendi siyaset-i iktisadiyesinde pek ziyade istifade etmek isteyeceğine asla şüphe yoktur". Bu arada, Mehmet Asım (Us), bu konularda tüzel düzenlemelere gidildiğinden önce, kararlarını sıkı bir denetimden geçirilmesini, aralarında celişki olanların gereğinin araştırılması vb. önermektedir. ("İktisat Kongresinden sonra" Vakit, 7 Mart 1923, Ö.349).

4. İkdam, 15 Mart 1923, Ö. 318.
5. Bu konuda bir başka örnek Vaki gazetesindeki 18 Şubat 1923 tarihli "Kongre'de ele alınacak sorunlar" başlıklı yazıdır. (Ö.232-4.) Amelinin vaziyeti" 233'de)

6. Bu seçimi, sözkonusu ilkeleri önemsemeydigimden değil, bunların, ayrı bir inceleme gereklimesinden yapıyorum.

7. "Esaslar" Ö.430-4 ve Ö. (1968): 95-100'de verilmiştir. Maddeleri, bu kaynaklardan aynen aktarıyorum. Dolayısıyla her madde için ayrıca kaynak göstermiyorum.

8. İki maddelik bu Yasanın

metni için bk: K.Fışek: Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi Ve İşçi Sınıfı, Doğan Yay., Ankara, 1969 59 dn: 9.Oysa, 1924 Anayasası, 70. maddesi ile toplantı ve örgütlenme hakkını tanııyordu.

9. Bu konuda bk: M.S. Güzel: Grev, Bilimsel Yay., Ankara. 1980 64 vd.

10. Grev yasağı için İş Kanunun 72,73 ve 75. yaptırımları için 127-132. maddelerine bakınız. Bu konuda daha 1926'da Ceza Kanununun 201. maddesiyle ağır cezalar getirilmiştir. Bk.Y.Ersoy: Çalışma Hürriyetine Karşı suçlar AÜSBF Yay., Ankara, 1973, 69-70. Bilindiği gibi grev hakkı ancak, 1961 Anayasasıyla tanılmıştır. 24 Temmuz 1963'de çıkarılan 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lovaktı Yasası, bir çok yasak ve sınırlamalarla grev hakkını düzenlemiştir. Yine aynı tarihte çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Yasası ile de işçi örgütlenmesi öndeği kimi engeller kaldırılmış, uygulamada kimi gelişmeler sonucu sendikacılıkta yeni boyutlara ulaşmaya çalışılmıştır.

11. Bk. 1936 İş Yasası, M.35

12. Ö (1968): 55. Ökçün, Niyazi Berkem'in de (200 Yıldır Neden Bocalıyoruz, 2. Baskı, İstanbul, 1965, 102) Kongrede köylünün temsil edilmediğini belirttiğini aktarıyor.

13. Bk: 1936 İş Yasası, m.37

14. BD, Sayı: 55, 768.

15. A.Hamdi: "1923 Senesi Hadisat-i iktisadiyesine umumi bir nazar- İktisat Kongresi ve bunun netayıcı", İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, sene: 40, Kanun-i sani (Ocak) 1340 (1924), No: 3 158-162, Ö.376-81

16. Bk: A.Seren: "Türkiye İşçi sınıfı ve 1 Mayıslar (1906-1926)" yurt ve dünya Sayı: 3, Mart 1977, 393-412

17. Başar: BD, Sayı: 54.700. Başar 1 Mayıs 1923'ün kutlanmasını söyle anlatıyor: "O gün tramvay dahil olmak üzere bir çok fabrikalar çalışmamıştı. Yirmi bin kadar işçi (ab) ve aileleri ellerinde bayraklar olduğu halde şehirde sükun ve vekar içinde yürüyüş yaptılar ve Çırıcı Çayırına giderek eğlendiler" (Aynı konu için bk: Seren: 401-7).

18. Ö.256. Bu konuda, ticaret grubunun bankalar hakkindaki "Esasları"ndan 3. maddesinde yer alan şu ilke de oldukça ilginçtir: "Çıkarılacak hisse senedatinin Türkiye tebaasına ve Türk anonim ve sair şirketlere tahsisi" (oybirliği ile benimsenmiştir. Ö.406). Yine bu konuda "Türkiye İktisat Kongresi'nin yabancı sermaye hakkında hüküme sunduğu esaslar'a da bakılabilir. (Ö.435-7)

19. Bu konuda, bizimkiler, eylemlerini öncelikle gayri müslümlere karşı yöneltmişlerdir. Yabancı sermaye ile hükümetin ve tüccarlarımızın iyi ilişkileri bir takım olaylara karşın pek aksamamıştır. bir gerilla harbi açmışız, Türk tüccarının hürriyet ve kurtuluş savaşını yapıyoruz" diyen MTTB'nin genel sekreteri Başar, örgütün "Tahsilatı Avrupa'da yapmış, yurda dönmüş ve şimdi işe girmek isteyen bir çok genci.... röprezantolar Türk olmadıkları (Rum, Ermeni vb. oldukları) ya da, ecnebi oldukları için değiştirmek isteyen fabrikalara tavsiye "etmekte olduğunu söylemektedir. (BD, Sayı: 54, 699). Avcıoğlu da (228) "Yabancı firmalar hükümetle ilişkilerini iyi yürütürmek ve kolaylık görmek amacıyla mümessilliklerini Rum ve Ermenilerden Türklerde doğru kaydurmaktadır. İstanbul'da kalan Rum, Ermeni, ve Yahudi kompradorlar da, Türk ortaklar ve hatta paravana Türkler bularak durumlarını korumayı denemektedir" diyor.

20. A.H. Başar'ın sözünü ettiği "müsavirlige" MTTB ya da ITSO örgüt olarak ulaşamamış olsa da kendisinin, bizzat, bu görevi 1924'lerde ve daha sonra Kasım 1930'dan başlayarak kısa bir süre Gazi'nin "iktisat müşaviri" olarak yerine getirdiğini biliyoruz. (Bu konuda Başar'ın "Hatalar"ı yanında bk: A.H. Başar: Atatürk'le Üç ay ve 1930'dan Sonra Türkiye 2. Baskı, ATİTA Yay., Ankara 1981)

21. Başar: BD, Sayı: 57, 120.
22. Örnek olarak, 14 Temmuz 1923'te İUAB'ce Bomonti Bira Fabrikasında örgütlenen ve MTTB'ce desteklenen grev gösterilebilir (Bk: Başar: BD, Sayı: 54,701). Hükümet ve yerel polis yetkililerince desteklenen bir başka grev örneği olarak, 19-28 Kasım 1939 (1923) tarihleri arasında Sark Şimendiferleri Kumpanyasında yapılanı gösterilebilir. (Bk: S.Toydemir: "Türkiye'de iş ihtilaflarının tarihçesi ve bugünkü durumu" içtimai Siyaset Konferansları, 4. Kitap, İÜİF, İstanbul, 1951, 50-3)

23. Bu konuda, Başar'ın "Hatalar"ında geniş bilgi vardır. Reji 1925'te kaldırılmış, büyük tartışmalar sonucunda ve serbesti yanlarına karşın Devlet Tekel İdaresi işi üstlenmiştir. İstanbul ve diğer kent tüccarları Reji'nin kaldırılmasını, bu arada "inhisar" (tekel) sisteminin de bırakılmasını istemektedir. Oysa, görüldüğü gibi, işçiler de Reji'nin kaldırılmasını, ancak yerine devlet kuruluşu getirilmesini istemektedir. Açık çkar çekimleri Kongredekiler kararı da etkilemiştir.

24. İlk "Hacı Ağa" tipinin de bu

yıllarda pamuk ihraciyla zenginleşenler arasında çıktıgı bilinmektedir.

25. S.Hüsün, "İktisat Kongresinden sonra (Umumi İntihap arifesinde)" yazısında (Aydınlık, Nisan, 1923, Sayı: 14, 354-355, Ö.381-4) bu ilkeleri "Kabul ve tasdik ettiğini efskar-ı umumiye önünde alenen beyan etmeye (mebus) namzetler (in)e bir tek amele reyini vermeli" diyerek, o dönemin koşulları içinde benimsenmiş ilkelerin ileri nitelikte olduklarını, savunulmaları gerektiğini vurgulamıştır.

İşçi Kümesi Başkanı Aka Gündüz, Kongre sonrasında, "Kongrenin hulus-u niyeti, ciddi mesai ve hissiyatı sayesinde Türkiye işçileri bir çok memleket işçilerinden fazla müsaadata nail olmuşlardır" (Ö. 339) diyerek hoşnutluğunu dile getirmiştir.

İUAB ile AR'da yer alan ilkelerle "Esaslar"ı karşılaştırın bir çok ilkenin hemen hemen aynen benimsendiğini gördük AR'da yer alan "closed-shop" diyeceğimiz "Fabrikalar, imalathaneler ve müsesesat ve maden ocaklarına giren ve çıkan ameleselerin sendikalar tarafından alınıp çıkarılması vebi-hassa patronlar tarafından ameleselerin ihracının men olunması" (Ö.178) ilkesi ile "Sendikalarla patronlar arasında müsterek mukavele yapılması usulünün kabulü" ilkesi, yanı toplu iş sözleşmesi yoluyla benimsenmesi dışında kalan işçi istekleri hemen hemen tümüyle "Esaslar" da yer almıştır.

26. A.Emin (Yalman)'ın yazdığı gibi "Bizde cemaat hayatı pek mahdut olduğu için birkaç bin kişisinin biraraya gelmesi ve aralarında memleket menfaatlerine dair sözler olması başı başına bir kıymeti haizdir" Vakit, 15, Şubat 1923, Ö.43.

27. A.Cevdet, bu teşhisini o sırada koymuş ve söyle demiştir: "Zira, bu umumi kongrelerde memleketin her tarafından gelmiş muhettel sunuf-u iktisadiye erbabından her biri kendi hem-meslekleriyle dahi tanışarak her meslek erbabı arasında iştirak ve tesanüt fikri ve meslek teşkilatı arzusu tebellür eder. Bu suretle memleketin her kösesine şamil muhettel teşkilat şebekelerinin vücuda gelmesine imkan hasıl olur" (ab) İkdam, 26 Şubat 1923, Ö.59

28. Bk: Hüsün: a.g.y.Ö.382, G.Lefranc-K.Sülker: Dünayada ve Bizde Sendikacılık, Varlık Yay., İstanbul, 1966, 149-50

29. Bu konuda bk: Avcıoğlu: 230 vd., Erdogdu: 303 vd. Ö.374-5, Ö. (1968) 56-7 A'sar konusunda tüccar ile çiftçiler çatışırken, sanayici ve işçilerin çiftçileri tutması,

işçilerin tüccardan bağımsız tavır alabildiğini göstermesi bakımından vurgulanmalıdır. İUAB'da fiyatların ucuzlaşmasına yol açacağı nedenden A'sar'ın kaldırılmasının istenidğini biliyoruz. (Ö.166), dolayısıyla işçiler gerektiğiinde bağımsız davranışa içinde bulunmamışlardır.

Benzer tutum ve davranışa diğer kümelerin, özellikle Tüccar ve Çiftçilerin iktisat esasları genel kurulda görülsürken, işçilerin onlardan farklı kararlar almalarında da rastlıyoruz. Örneğin işçiler, çiftçilere gümruk bağıskılığını tanınması ilkesini yadsımlıardır vb) A'sar'ın kaldırılması konusundaki karar Kongre Esaslarından tüzel düzenlemeye öncelikle konu olması bakımından da ilginçtir. A'sar 17 Şubat 1925'de kabul edilen bir kanunla kaldırılmıştır. Bu, yönetimin bu konudaki duyarlığını göstermesi bakımından da önemlidir. Bütün köylüler için bir felaket olan bu verginin kaldırılması, çiftçilerin çok işine yaramış, daha da zenginleşmelerine yol açmıştır.

30. "Esaslar"ın yaşama geçirilmesinin oldukça güç olduğu, bu konuda fazla ümitli olunmaması gereğiği dönemin yazarlarında belirtilmiştir. Örneğin, A. Cevdet, bu konuda müsterek mukavele yapılması usulünün kabulü" ilkesi, yani toplu iş sözleşmesi yoluyla benimsenmesi dışında kalan işçi istekleri hemen hemen tümüyle "Esaslar" da yer almıştır.

31. 1923'te CHF'nin ilk programı demek olan "9 Umde" de işçilerle ilişkin somut öneriler olmadığını, İK'den esinlenerek hazırlanan bu programda, Tüccar ve Çiftçi Esaslarına yer verilirken, İşçi Esaslarına degenilmedigini biliyoruz. Daha sonra, CHP'nin, 1935'deki Programında 14. maddede şu ilkelerle yer verilmiştir: "... İş Kanunu ile işçiler ve işverenler arasındaki karşılıklı ilgiler düzenlenecektir.

İş anlaşımlıkları, ulaşma yolu ile ve buna imkan olmazsa devletin kuracağı uzaştırma araçlarının yarığı ile kotarılır. Grev ve lokavt yasaktır. (ab)

Uluslararası Türk işçilerinin hayat ve hakları ile bu esaslar içinde ilgilenecektir. Çıkarılacak iş kanunlarımız, bu esaslara uygun olacaktır." (CHP Programı, 1935, Ankara).

32. Bu konuda bk: Ö.Kemal: Grev (öyküler) Bilgi Yay., Ankara 1975, M.S. Güzel: "Öykü ve Romanda Grev", Sürek, Yıl: 1981/1 C.2, Sayı: 5,51-5

Kitaplar

"DEVLET VE DEMOKRASI"

Mehmet KÖK

DEVLET VE DEMOKRASI
ANAYASA HUKUKUNA GİRİŞ
SERVER TANILLİ
İstanbul Üniversitesi Yayınlarından
No:2858 Hukuk Fakültesi No: 648
648 Syf. 420 TL. 1981

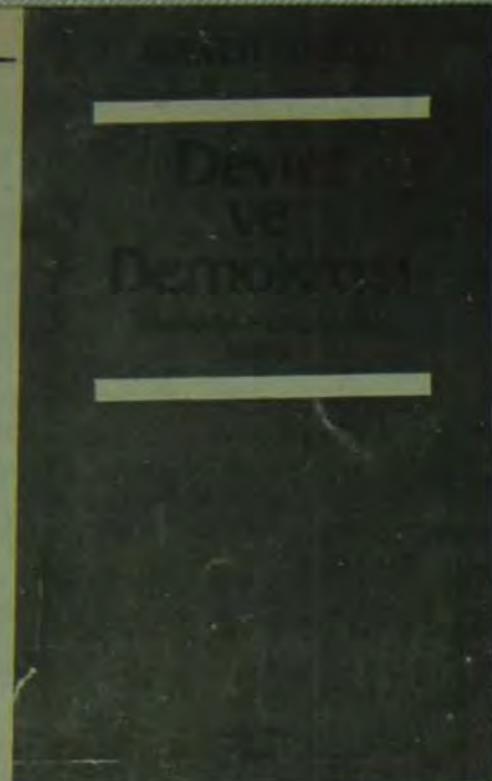
Server Tanilli'nin Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş kitabı on günde, ders çalışır gibi notlar çıkararak okudum.

Kapsamlı ve ders kitaplarının alışılmış içeriklerinden çok farklı. Fark, Server Hoca'nın resmi ideolojiye nesnelliğin bilimselliğiyle karşı koyan yaklaşımında gözüküyor.

648 sayfayı el yazısıyla otuz sayfada özetleyebildim. Bu değerli ve gününe yetişmiş çalışmayı, "Okuyun çok iyi kitap", kısılığında tanıtımıya gönüllüm elvermedi.

Kitap eleştiri ve tanıma yazıları çoğu kez kısa oluyor. Önemli bulunan olumlu ve olumsuz yanlara kısa değerlimelerle kitabı okutmak hedefleniyor bu yazılarında. Bilim ve Sanat'da sürekli bir sayfa ayrıbiliyor kitabı tanıtmaya. Bu darlık geniş özet ve eleştirilere olanak tanımıyor. Ayrıca kitap eleştiri ve tanıtımları genel olarak geniş özetlemeler yapmayı gerektirmiyor da.

Server Hoca'nın Devlet ve Demokrasi yaplığını bitirince tanımını bir sayfaya sığdırılamayacağımı anladım. Bu kez her bölümde özetler vererek çok güncel olan ana konuya, Anayasa Hukukunu, Tanilli'nin nasıl ele aldığına daha geniş duyurmak gereksinimi duydum. Yalnız okumaya özendirmek için değil aynı zamanda ana konuya Hoca'nın getirdiği açıklıkları kitabı okuyamayanlara da duyurabilmek isteğiyle. Konu ile ilgilenenleri de bu kitabı yalnız okumaya değil çalışmaya ve tartışmaya çağrımak için. Ve Bilim ve Sanat bu sayı kitap tanıma bölümünde bu

atmış. Ben de çok yeni çıkan hatta kitapçılara o gün gelmiş olan Devlet ve Demokrasi'nin çıktıgını bu yazdan öğrenip aramıştım kitabı. Yine galiba en doğrusu Devlet ve Demokrasi'yı İlhan Selçuk'un yaptığı gibi tanıtmak. Öyle de yapınca onun sözcüklerinden iyisini bulmaya neden kalkışmalı? İlhan Selçuk Kitabın İçindekiler kısmından özet başlıklar verdikten sonra şunları söyleyorum: Aydinlik bir dil, pırıl pırıl bir bilinc, çağdaş bir mantık, somut bir yaklaşımla dünyanın ve ülkemizin gerçeklerini dile getiren bu 650 sayfalık yapıt her Türk yurttaşının evinde bulunmalıdır. Server Tanilli Anayasa Hukuku Doçentidir. Ülkemizde bilim adamı olmak kolay değil. Server Tanilli'nin hayatı çağdaş bilim adamlığının ne demek olduğunu vurgulayan bir örnktir ve hepimize bir derstir. 1978 yılında bir akşamüstü evine gelirken arkadan kurşunlandı Tanilli ve bir tekerlekli sandalyeye çakılmak zorunda kaldı. Ama bir tekerlekli sandalyede oturup tüm dünyayı kucaklayıp kapsamak, insanlığı sevip özümsemek, bilim adamlığını benimsiyip yürütmemek de olasıdır. Bunun için yürek ister, tanrısal bir güç ister. Ve Server Tanilli olamazdı oldurdu; hiç kimsenin aşamayacağı engelleri aştı. Ortaya çıkan yapıt, kavram kargaşasında kırılan topum katmanlarında politika ortamında ve üniversite çevrelerinde gerçek klavuzluk görevini üstlenecek kadar güçlündür. "Devlet ve Demokrasi" çağdaş insanların bilmesi gereken kavramlar ve bilgilerle donatılmıştır; ancak daha çok topluma yön vermek "iddiası" ile meydana atılanların bu kitabı okuyup anlamaya çalışması gerekiyor. Bu kitapta derin araştırmalar, gerçekliği kuşkulu tezler anlaşılması sağlanma çabaları yok. Çağdaş toplumbilim yılın ve kanıtlanmış gerçeklerinin açık kavramlarla sergilenebilmesi var. Ne mutluluk... Server Tanilli ile bir ilkked, bir kentte, bir çağda yaşamak ne mutluluk... Tanilli'ye bakınca, insanların insanlığı bilmin bilimselliğine güven artıyor. İki ayaıyla koşanların sünepelesip iki kat olduğu bir dönemde tekerlekli sandalyesinden kanatlanması bilen bir bilim adının varlığı Türkiye'nin yarınlarına iyimserlikle bakmamız için yeterlidir. Eğer umutsuzluk benliğiniz sararsa, Tanilli'ye bakın, kitabı alın, okuyun. Umut çiçeği açar yüreğinizde.

Satranç

Uluslararası Satranç Federasyonunun (FIDE) 11. Bölge Turnuvasında Türkiye Birinci Suat Soylu büyük bir başarı elde ederek 7. oldu. Ün yapmış oyuncular arasında otoritelerin ilgisini çeken Soylu, satranç dünyasında emin adımlarla ilerliyor.

Uluslararası spor karşılaşmalarının büyük çoğunluğunda kötü sonuçlar alınırken, bir düşme sporu olan satrançta elde edilen bu başarı iyi değerlendirilmeli.

Sıralama ve puan durumu şöyle:

Derece	Puan
1) Velimirović (Yugoslavya)	14
2) Čebalo (Yugoslavya)	13.5
2) Haluk (Yugoslavya)	13.5
4) İvanović (Yugoslavya)	12
5) İvkov (Yugoslavya)	11.5
5) Mariotti (İtalya)	11.5
7) Soylu (Türkiye)	11
8) Rukavina (Yugoslavya)	10.5
8) Tatai (İtalya)	10.5
8) Santos (Portekiz)	10.5
8) Asım (Mısır)	10.5
12) Rayković (Yugoslavya)	8.5
12) Skembiris (Yunanistan)	9.5
14) Makropulos (Yunanistan)	9.5
15) Tot (İtalya)	8.5
16) Trikalyotis (Yunanistan)	8
17) Fernández (Portekiz)	7
17) Guimares (Portekiz)	7
19) Atord (Malta)	2
20) Avgusti (Kıbrıs)	1.5

Merano'da oynanmakta olan dünya birinciliği maçında ilk 13 oyuna göre durum şöyle: Karpov: 4, Korçnoy: 2. 7 oyundan beraberlikle sonuçlandı. Korçnoy'un 13. oyunu kazanması maça ilginin yeniden artmasını sağladı. Uluslararası usta Lev Alburt maçın uzaması durumunda Korçnoy'un şansının artacağını öne sürdü.

Geçen sayının çözümleri

No: 18 Beraberlik
(T. Gorgiev, 1928)

- 1) g2-g4+, \$h5-g5!
- 2) \$h7-g7!, c7-c5; 3) h2-h4!, \$g5xg4; 4) \$g7-g6!, beraberlik
- Eğer,
- 4)..., \$g4xh4
- 5) \$g6-f5
- Eğer,
- 4)... \$g4-f4
- 5) h4-h5

No: 19 Kazanç
(Greco, 1612)

- 1) \$e5-f4, f2-f1 (V) +; 2) \$f4-g3, beyaz kazanır

No: 20 İki hamlede mat
(I. Gamage, 1914)

- 1) Kg7-g5 (tehdit: Vh2-h6)
- A. 1)..., Kc4-c3; 2) Ke5-e3+
- B. 1)..., Kc4-d4; 2) Ke5-e4+

C. 1)..., Kc4-başka; 2) Fg1-c5+

- D. 1)..., Ac2-d4; 2) Ke5-e2+
- E. 1)..., h7-h5; 2) Ke5-g6+

No: 21 Üç hamlede mat
(G. Dobbs, 1914)

- 1) \$e2-f2
- A. 1)..., g6xf5; 2) Ae7-c6+, \$d8-e8; 3) Kb7-c7+
- B. 1)..., Ke8xe7; 2) d6xe7+, herhangi 3)
- C. 1)..., Ke8-f8; 2) Ae7-c6+, \$d8-e8; 3) Kb7-e7+
- D. 1)..., kale başka bir yere; 2) d6-d7, g6xf5; 3) Ae7-c6+

MAÇ

Beyaz: Gluckberg
Siyah: M. Najdorf
Hollanda Savunması, 1935

1. d2-d4, f7-f5 2. c2-c4, Ag8-f6, 3. Ab1-c3, e7-e6, 4. Ag1-f3, d7-d5, 5. e2-e3, c7-c6, 6. Ff1-d3, Ff8-d6, 7. 0-0, 0-0 8. Ac3-e2, Ab8-d7 9. Af3-g5 ?, Fd6xh2 + 10. Sg1-h1, Af6-g4, 11. f2-f4, Vd8-e8, 12. g2-g3, Ve8-h5 13. Sh1-g2, f2-g1 ! 14. Ae2xg1, Vh5-h2 + 15. \$g2-f3, e6-e5! 16. d4xe5, Ad7xe5 + 17. f4xe5, Ag4xe5 + 18. \$f3-f4, Ae5-g6 + 19. \$f4-f3, f5-f4! 20. e3xf4, Fc8-g4+! 21. \$f3xg4, Ag6-e5+! 22. f4xe5, h7-h5+

No: 23 Kazanç
(Janovski, 1917)

No: 24 İki Hamlede Mat
(A. White, 1918)

No: 25 Üç Hamlede Mat
(L. Jokish, 1888)

HABER

* 25 EYLÜL-4 EKİM tarihleri arasında yapılan Antalya Sanat Şenliği'nde bu yıl ilk defa bir satranç turnuvasına yer verildi. Beğeniyle düzenlenen turnuvayı Yavuz Kemaloğlu kazandı ve altın portakal ödülü aldı.

EGLENCELİK

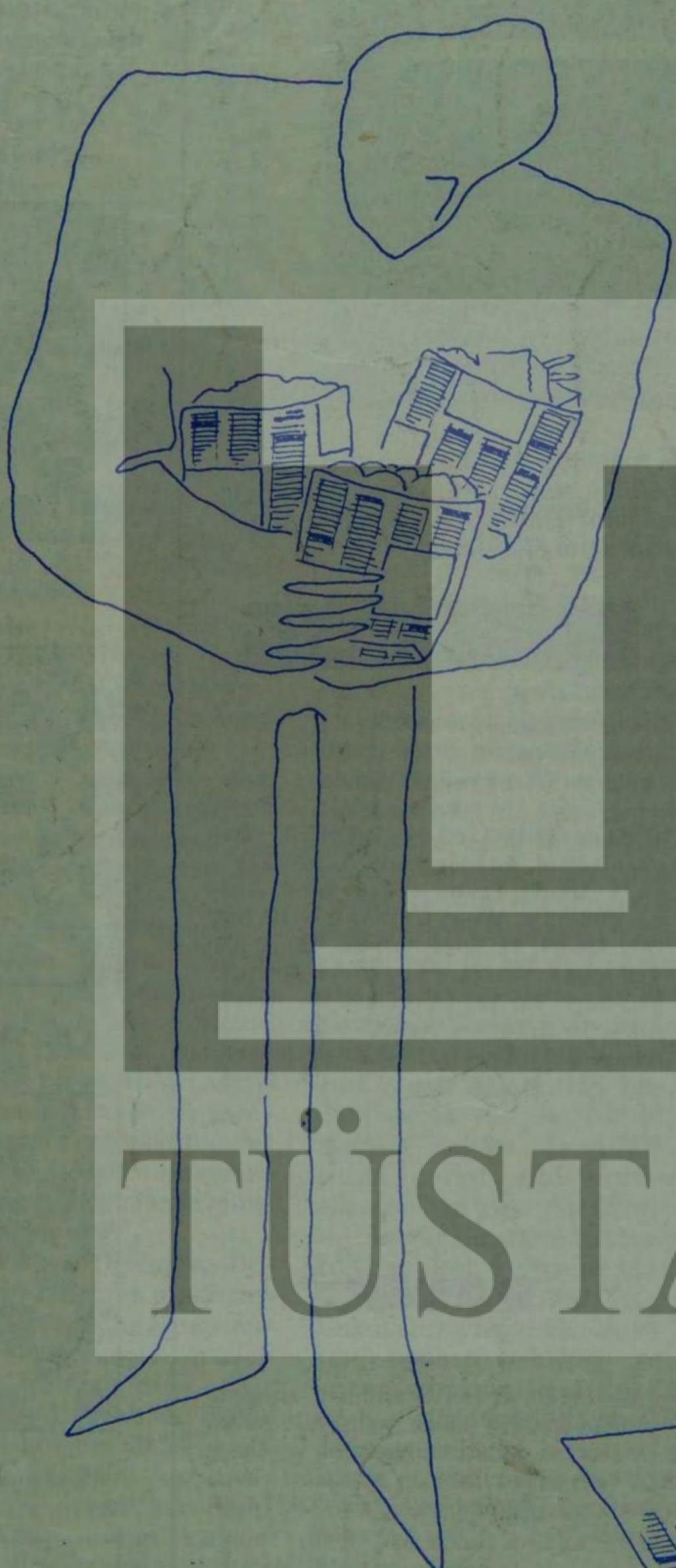
* Satranç tahtası üzerinde atın hareketleri ile ilgili yüzlerce değişik soru üretilmiştir. Bunlardan bir tanesi de şöyle: a1 karesine bir at yerleştirin - Bu ata alışılmış hareketlerini yaptırarak (her kareye mutlaka ve yalnız bir kere koymak koşulluyla) h8 karesine varabilirsiniz?

a b c d e f g h

a b c d e f g h

Hatay Dumluşpınar

TÜSTAV

HATAÇ

